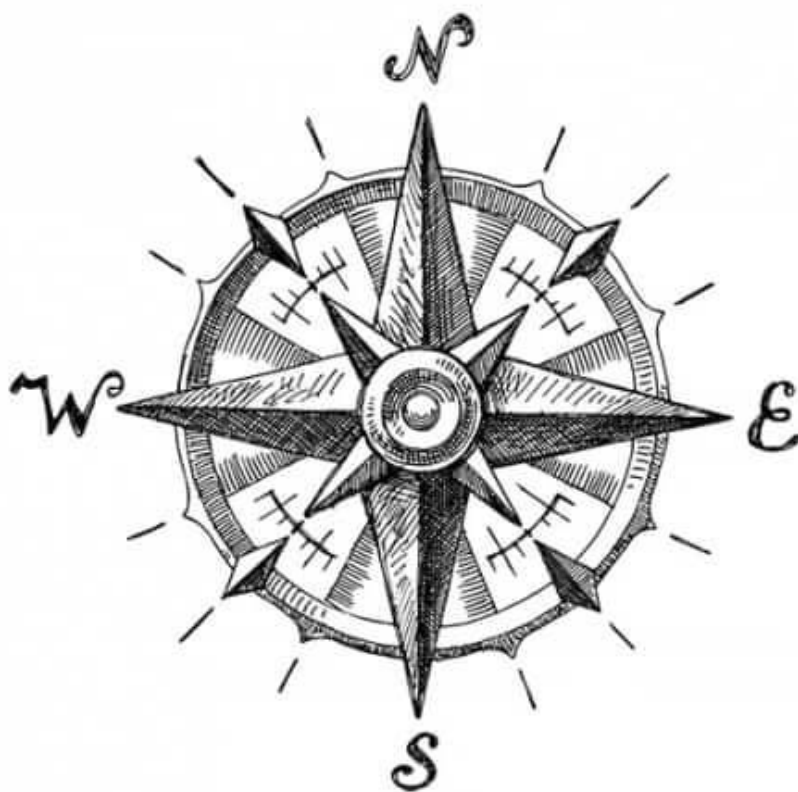

Het Montessorikunstkompas: een overzicht van de montessoriwaarden binnen het kunstonderwijs op het MLA.

Margriet Posthoorn, MLA, Leergang Montessori Meesterschap jaar 2,
studiejaar 2020-2021

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Samenvatting.....	4
1. Aanleiding en probleemstelling.....	5
1.1. Probleemverkenning.....	6
1.2. Doelstelling.....	7
2. Theoretisch kader.....	9
2.1. Maria Montessori.....	9
2.2. Doelen voortgezet montessorionderwijs.....	10
2.3. Doelen kunst- en cultuuronderwijs.....	11
2.4. Maria Montessori over kunst, creativiteit en verbeeldingskracht.....	13
3. Conclusie literatuurstudie.....	16
4. Onderzoeksmethodiek en interventiegericht handelen.....	18
4.1. Opzet onderzoeksmethodiek en interventiegericht handelen.....	18
4.2. Samenvatting van de gesprekken kunstdocenten en kunstcoördinator.....	19
4.3. Uitslag enquêtes leerlingen drama en leerlingen tekenen.....	22
4.3.1. Welke montessoriwaarden vinden de leerlingen belangrijk binnen het montessorionderwijs?.....	22
4.3.2. Welke montessoriwaarden komen volgens de leerlingen naar voren in de lessen drama of tekenen?.....	22
4.3.3. Zijn er ook montessoriwaarden waarvan de leerlingen niet weten wat deze betekenen?..	24
4.3.4. In welke mate zien de leerlingen de montessoriwaarden die de kunstdocenten als belangrijk hebben aangegeven ook terug in de lessen?.....	25
4.3.4.1. Top 12 scores in de les aanwezig (volgens de leerlingen drama) bij de belangrijke montessoriwaarden (volgens de docenten drama).....	25
4.3.4.2. Top 11 scores in de les aanwezig volgens de leerlingen tekenen bij de belangrijke montessoriwaarden volgens de docenten tekenen.....	26
4.3.5. Wanneer is de kunstles voor de leerling geslaagd wanneer het gaat om goed montessorionderwijs?.....	26
4.3.6. Zijn er nog punten die de leerlingen willen toevoegen aan de vragenlijst over montessoriwaarden binnen de kunstlessen die nog niet aan bod zijn gekomen?.....	27
5. Conclusie interviews en enquêtes.....	28
6. Aanbevelingen.....	29
Literatuurlijst.....	31
Bijlagen.....	33
Bijlage 1. Interviewvragen kunstdocenten en kunstcoördinator MLA.....	34
Bijlage 2. Interview dramadocent 1 MLA.....	35

Bijlage 3. Interview dramadocent 2 MLA	40
Bijlage 4. Interview kunstcoördinator MLA.....	46
Bijlage 5. Interview tekendocent 1 MLA	50
Bijlage 6. Interview tekendocent 2 MLA	54
Bijlage 7. Enquête leerlingen drama	57
Bijlage 8. Enquête leerlingen tekenen	61
Bijlage 9. Uitslag enquête drama	65
Bijlage 10. Uitslag enquête tekenen	72

Voorwoord

Dit onderzoek is onderdeel van de afronding van de leergang Montessori Meesterschap. In september 2019 begon ik aan deze leergang vanuit een behoefte aan uitwisseling, inspiratie en verdieping van het montessorionderwijs in mijn eigen lespraktijk als docent drama op het MLA. Ik heb de afgelopen paar jaar genoten van alles wat de leergang mij heeft gebracht en ben blij met de afronding van dit onderzoek dat ik met veel plezier, energie en enkele momenten van afzien heb uitgevoerd. Graag wil ik een aantal mensen bedanken die voor mij de afgelopen paar jaar van betekenis zijn geweest binnen de leergang of bij het tot stand komen van dit praktijkonderzoek.

Om te beginnen met mijn collega leergangdeelnemers: Adriaan, Anke, Anne Marie, Eddy, Fransje, Hendrieckje, Marleen, Robin, Sara en Selma. Bedankt voor alle mooie maandagen die wij hebben meegemaakt. Ik hoop van harte dat wij elkaar in de toekomst als groep zullen blijven ontmoeten.

De trainers van de leergang: Jessy, Koen, Manja en Rogier. Bedankt voor alle begeleiding, kennis, kunde en inspiratie die jullie hebben aangereikt.

Bedankt aan alle leerlingen die de enquête hebben ingevuld en aan de collega's en leerlingen die ik de afgelopen jaren heb gesproken voor de leergang. In het bijzonder de collega's die ik voor dit onderzoek heb mogen interviewen.

Mijn schoolleider Betty wil ik graag bedanken voor de gesprekken die wij de afgelopen jaren hebben gevoerd en die mij weer stevig in het zadel hielpen, motiveerden en energie gaven.

Bedankt aan Annemarie en Willem voor het meelesen en de feedback die jullie gegeven hebben tijdens het schrijven van dit praktijkonderzoek.

Bedankt aan de opa's en oma's die de kinderen af en toe een liefdevolle plek hebben geboden waardoor ik rustig thuis wat kilometers kon maken in het schrijven.

Tot slot dank aan Harold, voor de ruimte en steun die je mij hebt geboden om mij in de tropen jaren van ons gezinsleven te ontwikkelen middels de leergang. Dank aan Lucas en Doris voor alle avonturen, grapjes en liefde die jullie iedere dag weer in mijn leven brengen.

“Het vermogen om met verbeeldingskracht, schoonheid en spel contact te maken met de rest van de wereld is geen specialisme, hobbyisme of iets wat bij een vakgebied hoort, maar het is wat ons, mensenwezens, maakt tot wie wij zijn.” (Merlijn Twaalfhoven, 2020)

Samenvatting

Binnen dit praktijkonderzoek is er onderzoek gedaan vanuit de doelstelling: *“Met behulp van literatuurstudie, interviews met kunstdocenten en één van de kunstcoördinatoren en leerlingenenquêtes een overzicht te krijgen van de aanwezige en ontbrekende montessoriwaarden binnen het kunstonderwijs op het MLA.”* In literatuur, over zowel montessorionderwijs als kunst- en cultuuronderwijs, wordt het belang van onderwijs gericht op de persoonlijke ontwikkeling van de leerling onderschreven. Daarnaast richten beide zich op het voorbereiden van de leerling op een plek in een veranderende samenleving. De voorbereide omgeving waarbinnen bij beide wordt geleerd moet er één zijn waarin de leerling kan leren in interactie met zijn omgeving, vanuit natuurlijk plezier en waarin hij medeverantwoordelijk is voor het leren. Kunstvakken bieden aan leerlingen een zintuigelijke ervaring, Maria Montessori hecht een groot belang aan deze zintuigelijke ervaring. Kunstvakken stimuleren de creativiteit en creativiteit is één van de drie brede montessoridoelen opgesteld door de NMV. Dit brede doel is onderverdeeld in drie subdoelen waarvan verbeeldingskracht er één is. Maria Montessori ziet verbeelding als een kracht die het kind in zich heeft om de wereld te ontdekken en verbeeldingskracht is samen met het vermogen tot van abstraheren essentieel bij de ontwikkeling van de mens.

De belangrijkste montessoriwaarden die volgens de kunstdocenten en de kunstcoördinator aanwezig zijn binnen de kunstlessen zijn: hoofd, hart en handen, persoonlijke ontwikkeling, zelfstandigheid, werken in een eigen tempo, verbinding maken met de buitenwereld en het geleerde kunnen toepassen buiten de lessen, reflectie, zelf invulling kunnen geven aan een opdracht, sociaal leren, creativiteit en verbeeldingskracht en nieuwsgierigheid.

Vakoverstijgend leren, maatschappelijke verantwoordelijkheid, appreciatie en begrip van de verantwoordelijkheid voor de planeet en leren binnen en buiten de school zijn montessoriwaarden die minder prominent naar voren komen of een nieuwe impuls behoeven. De uitslagen van leerlingenenquêtes, één onder leerlingen drama en één onder leerlingen tekenen, onderschrijven dit. Leerlingen drama ervaren dat er veel ruimte is voor het sociaal leren, verbeeldingskracht en het ontwikkelen van creativiteit. De leerlingen tekenen ervaren dat er veel ruimte is voor een eigen invulling van de opdracht, nieuwe manieren van werken en het ontwikkelen van creativiteit. De belangrijkste montessoriwaarden die in beide leerlingenenquêtes als aanwezig in de kunstlessen worden aangegeven luiden: creativiteit, leren van en met elkaar, reflecteren, leren met hoofd, hart en handen en persoonlijke ontwikkeling.

Het is aan te bevelen om de kunstvakken meer in te zetten in het versterken van de montessoriwaarden op het MLA. Om de montessoriwaarden meer tot hun recht te laten komen zou herziening van de lestijd voor de kunstvakken moeten worden overwogen. Daarnaast is het een aanbeveling om het gesprek over montessorionderwijs binnen zowel de kunstsector als de gehele school op de agenda te plaatsen. Leerlingen moeten hierbij ook worden betrokken, bijvoorbeeld door een speciale montessori-enquête. Deze enquête kan worden gedifferentieerd per vak. Daarnaast is het aan te bevelen om montessorionderwijs, haar waarden en wat deze waarden inhouden meer bij leerlingen onder de aandacht te brengen. De derde aanbeveling wordt gedaan aan de sectie tekenen om vakoverstijgend leren en sociaal leren verder te onderzoeken en aan de sectie drama om de leerlingen bewuster te maken van de montessoriwaarden die te maken hebben met het toepassen of herkennen van het geleerde in de wereld om de leerlingen heen. Tot slot worden er aanbevelingen gedaan aan beide toekomstige vestigingen. De Sluisbuurt voor het onderzoeken van vakoverstijgend leren en de rol die de kunstvakken daarbinnen kunnen spelen en het MLA als Cultuurprofielsschool om de overeenkomstige waarden tussen montessorionderwijs en kunstonderwijs te herijken.

1. Aanleiding en probleemstelling

Het Montessori Lyceum Amsterdam (MLA) is opgericht in 1930 en is daarmee de oudste school voor voortgezet montessorionderwijs van Nederland. De school staat in Amsterdam Zuid en heeft 2000 leerlingen. De school is op het moment volop in ontwikkeling. Er wordt een nieuwe vestiging gebouwd in de Sluisbuurt en het gebouw aan de Pieter de Hoochstraat wordt verbouwd. In 2023 hoopt het MLA opgesplitst te zijn in twee vestigingen met ieder een eigen montessori-identiteit.

Het MLA is onderdeel van de Montessori Scholengemeenschap Amsterdam (MSA). Een scholenkoepel waaronder de vijf scholen voor voortgezet montessori onderwijs in Amsterdam vallen. De MSA heeft als missie om leerlingen zich te laten ontwikkelen tot een zelfstandig mens met zelfkennis en zelfvertrouwen (www.msa.nl/onderwijs/montessori-onderwijsconcept, 2020). Een tweede onderdeel van de missie is de leerling zich verantwoordelijk te laten voelen voor zijn omgeving en betrokken te laten zijn met de samenleving. Tot slot wil het dat de leerling creatief is in de breedste zin van het woord.

In de schoolgids van het MLA (www.montessorilyceumamsterdam.nl/praktisch/schoolgids-2020-2021, 2020) staan de volgende onderwijsdoelen omschreven:

- Leerlingen ontwikkelen tijdens hun periode bij ons op school hun persoonlijkheid richting volwassene. Ze ontwikkelen hun creativiteit, leren zelfstandig te werken en verantwoordelijkheid te dragen voor hun eigen handelen.
- Leerlingen gaan met een diploma van school af. Ze verwerven kennis en vaardigheden om in studie, werk en samenleving succesvol te kunnen functioneren.
- Leerlingen weten zich op een positieve en constructieve manier te verhouden tot de samenleving waarin ze terecht komen. Ze ontwikkelen zich tot moreel bewuste, onafhankelijke en evenwichtige persoonlijkheden.

Bovenstaande zinnen kunnen in de volgende zin worden samengevat: “Eerst de ontwikkeling, dan het diploma.”

Onder deze doelen hangen vijf leidende principes die een meetlat vormen voor het handelen en de besluitvorming op het MLA. Deze vijf leidende principes luiden als volgt:

- 1) Op het MLA hebben we vertrouwen in elkaar.
- 2) Op het MLA maken we het leren en het ontwikkelen van onze leerlingen zichtbaar.
- 3) Op het MLA ligt de nadruk zowel op het ontwikkelproces van leerlingen als op het succesvol behalen van het diploma.
- 4) Op het MLA leren we onze creativiteit ontwikkelen en leren we door middel van kunst en cultuur.
- 5) Op het MLA zijn we gezamenlijk verantwoordelijk voor de school, het onderwijs en elkaar.

Het MLA is een Cultuurprofiel school. Het leren door kunst en cultuur is een belangrijke pijler van de school. Kunst en cultuur is overal in de school voelbaar, niet alleen binnen de kunstvakken maar ook daarbuiten. Het MLA vindt het belangrijk dat de leerlingen hun creativiteit ontwikkelen en kennis opdoen van kunst en cultuur in de brede zin van het woord. Het leren door middel van kunst en cultuur stelt leerlingen in staat om anders te leren kijken en denken en om zichzelf, de ander en de wereld te leren kennen (Cultuurprofielplan, 2019).

Binnen het MLA ben ik werkzaam als dramadocent binnen de onder- en bovenbouw van de havo en het vwo. Met mijn dramalessen hoop ik een bijdrage te leveren aan zowel het MLA als Cultuurprofielschool als aan het MLA als montessorischol. Ik help mijn leerlingen bij het zich ontwikkelen als speler en maker en hoop door mijn lessen een bijdrage te leveren aan hun persoonsvorming.

Naast mijn taken als dramadocent ben ik mentor van een 3 havo klas en vertrouwenspersoon voor de onderbouw havo/vwo. In beide functies hoop ik de leerling te begeleiden in de ontdekkingstocht naar zijn eigen kracht en bij te dragen aan een veilig leerklimaat op het MLA.

1.1. Probleemverkenning

Er is een aantal factoren die gezamenlijk de aanleiding hebben gevormd tot het doen overgaan van dit praktijkonderzoek. De uiteindelijke doelstelling is vastgesteld in samenspraak met een aantal mensen op het MLA, de schoolleider onderbouw, één van de kunstcoördinatoren en een aantal kunstdocenten.

Ten eerste heeft in juli 2019 de sectie Voortgezet Onderwijs (VMO) van de Nederlandse Montessori Vereniging (NMV) het erkenningstraject op het MLA afgenomen. Uit het verslag van dit erkenningstraject kwam naar voren dat binnen het MLA het montessorigedachtengoed nog te veel impliciet was en dat er een hoge mate van onbewuste bekwaamheid naar voren kwam. Het MLA was zeker een montessorischol, maar de mensen die het VMO hadden gesproken konden niet altijd aangeven waarom zij handelden zoals zij handelden en waarom dat passend was binnen het montessorionderwijs. Het NMV gaf als aanbeveling aan de school mee om met elkaar het gesprek aan te gaan, een gemeenschappelijke montessoritaal te vinden en de brede montessoridoelen en de karakteristieken te expliciteren binnen de didactiek. (NMV, 2019)

Een tweede factor is terug te voeren op het najaar van 2016. Alle kunstsecties bij elkaar worden gezamenlijk de kunstsector genoemd op het MLA en deze kunstsector ging tijdens een trainingstraject, dat alle secties in die tijd volgden, met elkaar in gesprek om de kwaliteit van haar onderwijs te verbeteren. Eén van de punten die tijdens deze tweedaagse naar voren kwam was de sterke verbinding tussen kunstonderwijs en montessorionderwijs. De kunstsector sprak de ambitie uit om deze verbinding verder te onderzoeken en te intensiveren. Er werden plannen gemaakt voor mooie projecten en er zou onderzocht worden of en in welke mate de karakteristieken terugkwamen in het kunstonderwijs. Van daaruit zouden doelen gesteld worden voor een symbiose van montessorionderwijs en kunstonderwijs. Na de tweedaagse keerde helaas de waan van de dag weer terug en tot op heden is dit voorgenomen onderzoek niet uitgevoerd. Weliswaar wordt in het cultuurprofielplan een duidelijke link gelegd met het montessorionderwijs (Cultuurprofielplan MLA, 2019), maar binnen de kunstsector is het gesprek over de verbinding tussen kunstonderwijs en montessorionderwijs niet verder gevoerd.

Tot slot is in september 2018 op het MLA het model van gespreid leiderschap ingevoerd. Er kwamen minder deelschoolleiders en er werd meer nadruk gelegd op het zelfsturend vermogen van de verschillende deelscholen. Met deze grote verandering is er een aantal onderwerpen naar de achtergrond verdwenen. Eén van deze onderwerpen is het voeren van ontwikkelingsgesprekken met de bijbehorende leerlingenevaluaties. Waar voorheen iedere docent één keer per jaar met zijn deelschoolleider sprak en feedback ontving van leerlingen, gebeurt dit nu veel minder. Ik kan mijzelf daarin als voorbeeld geven, in de afgelopen drie jaar is er voor mijn lessen geen één officiële leerlingenenquête afgenomen. Er zijn plannen om in schooljaar 2020/2021 een herstart te maken met het reflecteren op de eigen onderwijspraktijk van en door docenten. Feedbackgesprekken en leerlingenenquêtes moeten hierin weer een plek krijgen. Er zal een samenwerking worden aangegaan

met bureau Trips, waarbij er de mogelijkheid is tot het afnemen van kortere enquêtes bij leerlingen. Een (tot nu toe ontbrekende) enquête gericht op montessoriwaarden zou hierop een mooie aanvulling zijn en zal daarnaast het met elkaar in gesprek gaan over goed montessorionderwijs stimuleren. Een tweede mooie aanvulling zou het differentiëren per vakgebied van de enquêtes zijn. De enquêtes die er tot nu toe zijn afgenomen onder leerlingen sluiten niet goed aan bij de praktijk van de kunstvakken, de enquêtes richten zich met name op de theorievakken. Hierdoor worden dergelijke enquêtes niet altijd goed geïnterpreteerd door de leerlingen en door kunstleraren als minder zinvol ervaren. Om een voorbeeld te geven: een stelling als “de docent zorgt voor een rustige werksfeer” kan bij een dynamische drama les door leerlingen al gauw verkeerd geïnterpreteerd worden. Er wordt misschien niet rustig gewerkt, maar er wordt wel degelijk gewerkt. Om de enquêtes een meer zinvolle plek te geven in het leren door de kunstdocent zou een enquête die aansluit bij zijn onderwijspraktijk een goede ontwikkeling zijn.

1.2. Doelstelling

Het doel van dit praktijkonderzoek is om met behulp van literatuurstudie, interviews met kunstdocenten, één van de kunstcoördinatoren en leerlingen enquêtes een overzicht te krijgen van de aanwezige en ontbrekende montessoriwaarden binnen het kunstonderwijs op het MLA.

Er zal literatuur worden bestudeerd op het gebied van de doelen van het montessorionderwijs en de doelen van kunst- en cultuureducatie, om vanuit daar de overeenkomstige waarden te destilleren. Daarnaast zal er literatuur worden bestudeerd over montessorionderwijs, kunst, creativiteit en verbeeldingskracht.

Naast literatuurstudie zal er worden gesproken over montessoriwaarden binnen de kunstlessen met kunstdocenten tekenen en drama. Er is bewust gekozen voor twee verschillende secties om zowel het geluid vanuit de beeldende kunsten als vanuit de podiumkunsten te horen en mee te nemen in de conclusie. Naast de vakdocenten zal worden gesproken met één van de kunstcoördinatoren van het MLA die het geheel vanuit een breder perspectief kan verwoorden.

Vanuit de interviews worden er twee enquêtes uitgezet onder ongeveer zestig leerlingen. Dertig leerlingen die tekenen volgen en dertig leerlingen die drama volgen. De vragen die aan de leerlingen worden gesteld hebben betrekking op uitspraken die de docenten in de interviews hebben gedaan en zodoende zal worden gekeken of de waarden die de docenten aangeven belangrijk te vinden, ook door de leerlingen zo ervaren worden in de kunstlessen.

Het onderzoek zal een bijdrage leveren aan het ontwikkelen van een gewenste gemeenschappelijke montessoritaal op het MLA. Daarnaast zal het onderzoek het reflecterend vermogen op de eigen beroepspraktijk van de kunstdocenten stimuleren. Tot slot zal een concrete invulling worden gegeven aan de veronderstelde overlap tussen montessoriwaarden en kunstwaarden, die, tijdens het trainingstraject dat de kunstsector in 2016 volgde, naar voren kwam. Mijn hoop is hierbij om het impliciete, expliciet te maken.

Met behulp van dit overzicht worden aanbevelingen gedaan op het gebied van:

- Het inzetten van de kunstvakken ter versterking van het montessorionderwijs.
- Het verbeteren van het montessorionderwijs binnen het kunstonderwijs als onderdeel van het MLA als Cultuurprofielschool .
- Een nog te ontwerpen enquête over het handelen van de leraar als montessorileraar binnen kunstonderwijs.
- Het inzetten van de kunstvakken bij de nieuwe school in de Sluisbuurt.
- Het ontwikkelen van een gemeenschappelijke montessoritaal op het MLA.

Het praktijkonderzoek is voor mij geslaagd wanneer de lezer aan het einde van het onderzoek richting kan geven aan zijn eigen montessorionderwijspraktijk en hierover gaat nadenken. Het praktijkonderzoek dient hierbij als een kompas. Omdat dit onderzoek zich richt op de kunstvakken zal het een montessorikunstkompas zijn, maar mijn hoop is dat ook niet-kunstdocenten veel van wat geschreven is zullen herkennen.

Theoretisch kader

In dit hoofdstuk zal het theoretisch kader beschreven worden met als doel meer zicht te krijgen op de montessorivaarden binnen het kunst- en cultuuronderwijs. Het hoofdstuk begint met een omschrijving van de belangrijkste ideeën van Maria Montessori. Vervolgens worden de belangrijkste doelen van het voortgezet montessorionderwijs uiteengezet. Daarna zal een korte beschrijving worden gegeven van de doelstellingen van kunst- en cultuureducatie. Tot slot zal een overzicht gegeven worden van gedachtes die Maria Montessori had over kunst, creativiteit en verbeeldingskracht.

2.1. Maria Montessori

Maria Montessori (1870-1952) was van oorsprong arts, maar werd daarna antropoloog, pedagoog en psycholoog. Zij was de eerste die kinderen observeerde en hen zag als een medemens en gelijkwaardig aan volwassenen. Haar observaties stelden haar in staat de belangrijke functie van de kinderjaren in de vorming van de menselijke persoonlijkheid vast te stellen. Maria Montessori beschouwt de opvoeding als een middel dat het kind in staat stelt zijn persoonlijkheid te ontwikkelen in de richting van een rijpe en zelfstandige volwassene. Volgens Montessori moet de opvoeding een 'hulp tot leven zijn,' leven moest daarbij worden geïnterpreteerd als het menselijk bestaan. "Daarom moet de opvoeding een instrument zijn dat het kind steunt en begeleidt bij de gigantische taak om de basis te leggen voor de vorming van zijn persoonlijkheid". (Montessori, 1978, p. 36). Montessori's missie is om niet een school te creëren voor kinderen, maar om "een omgeving voor het leven te creëren waarin het kind zich kan ontwikkelen voor het leven" (Montessori, 2020, p. 37).

Montessori heeft met name veel geschreven over het onderwijs aan kinderen in de basisschoolleeftijd, waarin zij voor haar tijd vooruitstrevend was met haar ideeën over de verschillende ontwikkelingsfasen, de zogenaamde gevoelige periodes, van kinderen. De ontwikkeling van kinderen verloopt in haar ogen niet lineair en is niet bij ieder kind gelijk. Het is de taak van de leraar om in te springen op de gevoelige periode waarin het kind zich op dat moment bevindt. Het materiaal dat Montessori heeft ontwikkeld richt zich met name op kinderen in de basisschoolleeftijd maar haar ideeën over opvoeding en antropologie gelden voor elke leeftijd. Zo schrijft zij in het boek "Het onbegrepen kind"- dat binnen de opvoeding van een kind niet de opvoedingsmethode in aanmerking moest worden genomen, maar de persoonlijkheid van het kind. Dat is het uitgangspunt van waaruit gewerkt moet worden. De opvoeding moet zich richten op het helpen van de mens om zijn onafhankelijkheid te veroveren. Montessori zet zich hiermee af tegen oude opvoedkundige oordelen die het kind zouden onderdrukken. Er moest een "heldere, aansluitende en onverdeelde verdediging van het kind komen, door een wetenschappelijke erkenning van zijn aard en de verkondiging van zijn rechten in de samenleving" (Montessori, jaartal onbekend, pp. 9 en 10).

Maria Montessori's ideeën gaan ervan uit dat kinderen leren in interactie met hun omgeving en dat de volwassenen daarom een rijke voorbereide omgeving moeten aanbieden waarin kinderen worden uitgedaagd om zelfstandig te leren. De taak van de leerkracht is om het kind te begeleiden in dit leren, vanuit observatie. Kinderen zijn volgens Montessori op zoek naar onafhankelijkheid. Zonder onafhankelijkheid is er geen functionerend individu (Montessori, 1978). Het kind moet alleen gelaten worden, zonder hulp van de volwassene. Om te groeien moet het kind zich ontwikkelen van het ene niveau van onafhankelijkheid naar het volgende/hogere niveau van onafhankelijkheid. Onder onafhankelijkheid verstaat Montessori "de mogelijkheid om je eigen individualiteit uit te laten" (Montessori, 1998, p. 43). Om zijn eigen onafhankelijke persoonlijkheid te verwerven moest een kind zijn eigen persoonlijke inspanningen, oefeningen en ervaringen meemaken. Het is de taak van de leerkracht om het kind te helpen bij het meemaken en verwerken van deze ervaringen (Montessori, 2020).

Bovenstaande staat in schril contrast met de klassikale methode die in die tijd gebruikelijk was, waarin de leraar vertelt aan de kinderen wat zij moeten doen. De leraar moet in de ogen van Montessori alleen begeleiden en hulp bieden wanneer dit nodig was en anders zich op de achtergrond houden. (Montessori, 1978). Er is echter geen sprake van totale vrijheid, Maria Montessori heeft het over vrijheid in gebondenheid. De leraar is de gids van de leerling en bewaakt de vrijheid. Aan vrijheid is ook discipline verbonden, het kind krijgt het vertrouwen om zelfstandig te werken maar moet hierin wel verantwoordelijkheid nemen en verantwoording afleggen.

Montessori is bekend om het ontwerpen van haar eigen montessorimateriaal, materiaal dat zij vanuit het observeren van kinderen heeft ontworpen. Het materiaal is esthetisch en aantrekkelijk, toegankelijk voor kinderen van verschillende leeftijden en moet de belangstelling van de kinderen tot het verrichten van doelbewuste activiteiten stimuleren die hun algemene ontwikkeling bevorderden. Het moet zo geregeld worden dat zij deze activiteiten op hun eigen manier en in hun eigen tempo konden uitvoeren. Ze moeten zich op hun gemak kunnen voelen. Er moet, bij het inrichten van de voorbereide omgeving, met beperkingen en mogelijkheden van het kind rekening worden gehouden. In de voorbereide omgeving moet materiaal aanwezig zijn dat gemaakt en geselecteerd was met het doel “de kinderen middelen te verschaffen om bepaalde ervaringen op te doen die fundamenteel zijn voor hun ontwikkeling” (Montessori, 1978, p 38). Tot op de dag van vandaag wordt er op montessoribasisscholen met het montessorimateriaal gewerkt.

2.2. Doelen voortgezet montessorionderwijs

Montessori heeft veel ontwikkeld voor de opvoeding en ontwikkeling van kinderen in de basisschoolleeftijd. Toch heeft zij ook diverse stukken geschreven voor jongeren in het voortgezet onderwijs. In haar boek “Door het kind naar een nieuwe wereld” besteedt zij een apart hoofdstuk aan deze groep in het hoofdstuk “Het Landkind”.

Volgens Montessori is het onderwijs zoals het in haar tijd is ingericht verouderd en is er hervorming nodig. Jongeren moeten worden beschermd tijdens de moeilijke overgangstijd van het lichaam in de puberteit. Kinderen in de leeftijd van 12-18 zijn noch kind noch volwassene en dat maakt ze kwetsbaar. Montessori maakt een onderscheid in de leeftijd 12 tot en met 15 als “de organisator” en 15 tot en met 18 als “de betrokkene”. De eerste groep is veel bezig met de vraag “Wie ben ik?” en de tweede met de vraag “Wat kan ik? En hoe kan ik bijdragen aan de maatschappij?” De maatschappij is onvoorspelbaarder geworden en jongeren moeten hierop worden voorbereid. In het verlengde hiervan ontstaat de gedachte dat het onderwijs zich zou moeten richten op de valorisatie van de persoonlijkheid, waarmee de jongere zich in de toekomst zijn weg zal vinden in de veranderende samenleving. Montessori stelt dat er moet worden gewerkt aan hoofd, hart en handen. Kennis is een middel om deel te nemen aan de samenleving, met het hart weet de jongere wie hij is en wat hij kan en met de handen staat hij in contact met het creëren en met de aarde. Montessori vindt het belangrijk om het kind waardering en verantwoordelijkheid voor de planeet mee te geven in haar opvoeding.

Het middelbaar onderwijs moet zich volgens Montessori richten op een aantal gebieden (La Faille & Stoovelaar, 2020). Het eerste gebied is de persoonlijke ontwikkeling van de leerlingen met als doel valorisatie van de persoonlijkheid, normalisatie en karaktervorming. In het onderwijs moet gelegenheid zijn voor langdurige sociale experimenten gericht op de morele ontwikkeling. Het is belangrijk dat het onderwijs zich richt op de zelfredzaamheid van de jongeren om op deze manier onafhankelijkheid bij hen te bewerkstelligen. Deze onafhankelijkheid betreft ook het streven naar een economische onafhankelijkheid, jongeren moet een besef van eigen verdiensten worden bijgebracht. Tot slot moet jongeren inzicht en begrip van de verantwoordelijkheid voor de planeet worden

bijgebracht. Zorgdragen voor je eigen leefwereld en het bijbrengen van waardering voor de natuur is hier onderdeel van.

De Nederlandse Montessori Vereniging NMV heeft drie brede montessoridoelen ontwikkeld voor het voortgezet onderwijs. De drie doelen zijn zelfstandigheid, maatschappelijke verantwoordelijkheid en creativiteit (Klein Gunnewiek, 2016).

Onder creativiteit wordt niet alleen het kunstzinnig vermogen verstaan, maar juist ook het vermogen om eigenzinnige denkpatronen te ontwikkelen.

Er worden door het NMV drie subdoelen onderscheiden:

- 1) Nieuwsgierigheid: een houding waarin je je laat prikkelen en graag de wereld om je heen leert kennen.
- 2) Verbeeldingskracht: het vermogen om zaken te verbeelden en te interpreteren.
- 3) Creërend handelen: het vermogen om gevoelens, ervaringen en ideeën vorm te geven met behulp van (kunstzinnige, technische, ict-) middelen.

Naast deze drie brede montessoridoelen zijn er zes karakteristieken ontwikkeld voor het voortgezet montessorionderwijs (Rubinstein, 2008).

De eerste karakteristiek betreft het leren met hoofd, hart en handen. Dit houdt in dat montessorionderwijs “als doel heeft optimale ontwikkelingsmogelijkheden en ontwikkelingsuitkomsten in verschillende dimensies te genereren; namelijk de cognitieve, sociale, emotionele, morele en creatieve dimensie” (Rubinstein, 2008, p. 19) .

De tweede karakteristiek is leren kiezen: “Leerlingen leren op school om binnen een kader (de voorbereide omgeving) constructief en verantwoord te kiezen. De vrijheden strekken zich uit tot het kiezen van materiaal, het bewerken van de inhoud van materiaal (gekoppeld aan leerstijlen), het kiezen van partner en tijd (binnen een kader zelf tijd indelen en werk plannen)” (Rubinstein, 2008, p. 31).

De derde karakteristiek gaat over reflecteren: “Reflecteren op leren is een vaardigheid waarbij leerlingen in staat zijn naar hun eigen werk te kijken, zowel naar de inhoud als naar het leerproces. Reflecteren op leren kan individueel, met een leraar of in een setting met medeleerlingen plaatsvinden” (Rubinstein, 2008, p. 39).

De vierde karakteristiek is sociaal leren: het leren van en met elkaar.

De vijfde karakteristiek is samenhang in leerstof. Deze karakteristiek is “erop gericht de leerlingen in de gelegenheid te stellen de werkelijkheid zoveel mogelijk als geheel te onderzoeken” (Rubinstein, 2008, p. 59). Hierbij kan ook gedacht worden aan het vakoverstijgend werken.

De laatste karakteristiek luidt binnen en buiten school: “het leren van bekwaamheden en het verwerven van een maatschappelijke rol vindt in en buiten school plaats. Analooq aan de ‘oefeningen voor het dagelijks leven’ van de montessori basisschool, schenken vmo-scholen aandacht aan oefeningen voor het maatschappelijk leven” (Rubinstein, 2008, p. 69).

2.3. Doelen kunst- en cultuuronderwijs

Kunsteducatie is een onderdeel van cultuuronderwijs. In deze paragraaf zullen eerst diverse doelen van cultuuronderwijs worden behandeld om vervolgens in te gaan op de doelen van kunstonderwijs.

Jan van den Eijnden en anderen schreven in 2016 het stuk “Basis voor cultuureducatie. Handreiking voor de toekomst van binnen- en buitenschoolse cultuureducatie” onderstaand citaat over de functie van cultuureducatie:

“Cultuureducatie draagt bij aan kennisoverdracht, persoonlijke ontwikkeling en deelname aan de maatschappij. Cultuureducatie stelt jonge mensen in staat om hun talenten te ontplooien, laat ze kennismaken met kunst en cultuur, met esthetiek en ethiek, en leert ze gevoelens uit te drukken en een betekenis te geven. Cultuureducatie zorgt voor een eigen manier van leren en communiceren en is daarin aanvullend op andere kennisdomeinen en vakgebieden. Cultuureducatie bevordert historisch besef, draagt bij aan de vorming van een eigen identiteit en stimuleert een creatieve, onderzoekende houding waarvan kinderen en jongeren een leven lang profiteren. Cultuureducatie geeft plezier en draagt bij aan het algemene welzijn.

Cultuureducatie stimuleert de ontwikkeling van kinderen en jongeren tot evenwichtige en volwaardige volwassenen, die in staat zijn om goed in een veranderende wereld te leven en hun plaats daarin in te nemen. Dat vraagt verschillende vormen van kennis en vaardigheden: niet alleen feitelijke kennis en kennis over de samenleving, maar ook kennis over jezelf, hoe je je kunt uiten en hoe je kunt omgaan met uitingen van anderen.

Daarnaast zorgt cultuureducatie ervoor dat de rijke culturele historie en hedendaagse culturele uitingen voor kinderen en jongeren ontsloten worden. In de 21^e eeuw is de opdracht van het onderwijs dat kinderen en jongeren voorbereid worden op een leven lang leren in een internationale context” (Eijnden van den et al., 2016, pp. 4-10).

Volgens Van den Eijnden maakt de persoonlijke wijze van vormgeven en uitdrukken van degene die creëert het artistiek-creatieve proces uniek. Binnen de opdracht of vraag die wordt gesteld zijn ontelbaar veel persoonlijke uitwerkingen mogelijk. Verbeelding, verwondering, nieuwsgierigheid en divergent denken zijn belangrijke kenmerken binnen het creëren en het artistiek-creatieve proces.

Vanuit een behoefte aan duidelijkheid over de inhoud en het belang van cultuuronderwijs is in 2010 Cultuur in de spiegel geschreven door Barend van Heusden. Van Heusden omschrijft in dit stuk cultuuronderwijs als volgt: “Cultuuronderwijs is onderwijs in zelfwaarneming, zelfverbeelding, zelfbegrip en zelfanalyse en het is in nagenoeg alle schoolvakken terug te vinden. Het sterkst in de vakken die expliciet de cultuur als onderwerp hebben: de talen (meestal literatuur en cultuur), oriëntatie op de wereld en op jezelf in het primair onderwijs, geschiedenis, maatschappijleer, de kunstvakken, filosofie. Maar het zit ook in alle andere schoolvakken, voor zover daar gereflecteerd wordt op de invloed die kennis en inzichten, ontdekkingen en technieken hebben (gehad) op het menselijk leven”(Van Heusden, 2010, p. 20). De noodzaak van cultuuronderwijs is volgens Van Heusden gelegen in het feit dat het bijdraagt aan het persoonlijke en het collectieve zelfbewustzijn. Cultuuronderwijs gaat over de manier waarop mensen zich verbeelden en de manier waarop mensen zichzelf begrijpen en kennen. Uiteindelijk bepaalt dit beeld hoe de mens handelt. Wat de mens doet en hoe hij het doet hangt samen met wat de mens voelt, ziet en denkt dat hij is. Cultuuronderwijs zou “de basis kunnen leggen voor een kritisch en complex, zelfstandig cultureel burgerschap” (Van Heusden, 2010, p.20).

Specifiek voor kunsteducatie zijn in 2008 door Cultuurnetwerk Nederland een zestal doelen opgesteld, die zijn onder te verdelen in primaire effecten en secundaire effecten. Onder de primaire effecten worden de volgende effecten verstaan (Hartland & Hetland, 2008, p.19):

- 1) Kennis van een bepaalde kunstdiscipline, technieken en vaardigheden.
- 2) Creatieve denkvaardigheden.

- 3) Verkennen, onderzoeken en kunnen uitdrukken van de betekenis in kunst of door middel van kunst.

De secundaire effecten luiden:

- 1) Plezier en andere emotionele effecten.
- 2) Persoonlijke en maatschappelijke ontwikkeling.
- 3) Transfereffecten (toepassing van het geleerde in andere contexten).

Een aantal doelen in deze paragraaf worden onderschreven door diverse hedendaagse wetenschappelijke bronnen. Zo wijst onderzoek van Karen DeMoss en Terry Morris uit dat kunst geïntegreerde lessen van positieve invloed zijn op het analyserend vermogen van de leerling en op het leggen van de relatie tussen de behandelde vakinhoud en de wereld om de leerling heen. Daarnaast draagt het bij aan een meer intrinsieke, onafhankelijke motivatie om te leren, begrip van de behandelde stof, ervaringsgericht leren waarbij leren wordt gezien als een uitdaging in plaats van een barrière en biedt het inspiratie om buiten het lokaal om verder te leren. Tot slot wijst het onderzoek uit dat het van belang is dat er een leeromgeving voor de leerlingen wordt gecreëerd die de leerlingen medeverantwoordelijk laat zijn voor hun leren. Een omgeving waarin het natuurlijk plezier in het leren wordt aangewakkerd. Kunst kan hierbinnen een belangrijke rol spelen (DeMoss & Morris, 2002). De voorbereide omgeving waar Montessori het over had heeft dus ook een belangrijke plek binnen dit onderzoek. Daarnaast liggen de bevindingen van DeMoss & Morris in lijn met autonomie en competentie, twee van de drie psychologische basisbehoeften om tot leren te komen: autonomie, relatie en competentie (Van Blijswijk, 2015).

In *Art for Art's Sake* (Winner et al., 2013) wordt het belang van kunstonderwijs onderschreven door uitkomsten van onderzoek die uitwijzen dat kunstonderwijs bijdraagt aan divergent denken, uitdagen tot experimenteren en bijdragen aan de persoonsvorming. In hetzelfde artikel wordt genoemd dat muziek en drama een mogelijke bijdrage leveren aan verbale vaardigheden, kunstonderwijs aan het reflecterend vermogen, het stimuleren van de metacognitieve vaardigheden en diverse sociale vaardigheden. Er wordt hierbij wel een kanttekening geplaatst, namelijk dat er vaak sprake is van correlatie en niet van een causaal verband en dat daarbij de methodologie niet altijd klopt. De auteurs sluiten af met het benadrukken van de noodzaak van kunstonderwijs waarbij deze noodzaak met name ligt binnen het kunstonderwijs zelf en de bijdrage dit het levert aan de ontwikkeling van de persoon. Ook hier is een duidelijke link te vinden met Montessori, voor wie persoonsvorming ook één van de belangrijke doelen is.

2.4. Maria Montessori over kunst, creativiteit en verbeeldingskracht

Het is in de montessoriliteratuur enigszins lastig om informatie te vinden over Montessori's gedachten over kunstonderwijs. Wel heeft Montessori veel geschreven over verbeeldingskracht, creatie, muziek, zintuiglijkheid en zijn er montessorioefeningen die passen binnen het dramaonderwijs. In de volgende paragraaf zal van bovenstaande punten een overzicht worden gegeven.

Montessori hecht grote waarde aan verbeeldingskracht, waarbij zij verbeeldingskracht omschrijft als "het denken over dingen die er niet zijn" (Montessori, 2019, p. 188). Verbeelding is een kracht die het kind in zich heeft om de wereld te ontdekken en ze vindt het de taak van de onderwijzers om verbeelding in het onderwijs in te zetten om de leerlingen dingen te laten zien die niet direct waarneembaar zijn. Naast de kracht van verbeelden heeft de menselijke geest ook de kracht van het abstraheren, een term die Montessori omschrijft als "de inhoud van het brein samenvatten en herschikken" (Montessori, 2019, p. 188). Het zijn deze twee vermogens van de geest die de mens een

ander soort intelligentie geven dan de hogere zoogdieren. Zonder deze twee vaardigheden zal de intelligentie rigide en beperkt tot een bepaald soort gedrag zijn, waarmee de ontwikkeling wordt voorkomen. Verbeeldingskracht en abstract denken vormen volgens Montessori een gezamenlijke rol bij het opbouwen van de geest. Verbeeldingskracht en abstractie hebben orde en structuur nodig om tot uiting te komen. Verbeelding is volgens Montessori pas groot als de mens het zou inzetten om te creëren (Montessori M, 2007). Er moet sprake zijn van handelen, waarbij het kind met heel zijn persoonlijkheid is betrokken. Het is belangrijk dat het kind zijn verbeeldingskracht tot uiting laat komen door middel van concrete ervaringen in de werkelijkheid. (La Faille, 1996). Als er geen creatie optreedt zal “de verbeelding alleen in een eenzame spirituele dwaaltocht optreden” (Montessori, 2007, p. 19).

Montessori vindt het vertellen van verhalen aan kinderen belangrijk en benadrukt hierbij dat de verhalen die er verteld worden aan kinderen moeten aansluiten bij hun belevingswereld. Ze moeten niet te lang zijn en de volwassene moet het geduld hebben om de verhalen te herhalen zolang het kind er interesse in toont. Dan zal het verhaal het kind activeren (Montessori, 2020).

Montessori ziet muziek als een medium dat emoties kan aanwakkeren. Muziek brengt mensen in beweging, niet alleen in letterlijke zin maar ook figuurlijk. Wanneer mensen naar mooie muziek luisteren en daardoor zo worden geraakt brengt het hen in een concentratie die verder gaat dan het luisteren naar mooie muziek. Het gaat dan volgens Montessori over een inzicht krijgen, een gevoel ervaren wat je ziel verandert, over een vereniging in de persoonlijkheid (Montessori, 2020, p. 142). In haar boek “de Methode” besteedt Montessori een kort hoofdstuk aan muziekonderwijs. Zij geeft hierbij aan dat het feit dat dit hoofdstuk maar kort is niet moet worden geïnterpreteerd als een miskennis van de waarde van muziek in de opvoeding. Maar dat de oorzaak hiervan ligt in het gegeven dat men bij jonge kinderen als het gaat over muziekonderwijs maar een klein begin kan maken (Montessori, 2016).

Montessori hecht grote waarde aan zintuiglijkheid. Hier sluiten kunstvakken naadloos op aan, immers middels het werken met materialen, het luisteren naar iets of het uitspelen van een (verbeelde) situatie, wordt een zintuiglijke ervaring geboden. Om het kind iets te laten begrijpen moet het kind het zien en ervaren (Montessori, 2020). De aandacht van het kind kan volgens Montessori niet worden getrokken door uitleg middels gesproken taal, maar door te doen middels oefening en ervaring (Montessori, 2020).

Daarnaast wordt er bij de kunstvakken gecreëerd, waarbij gebruik wordt gemaakt van de handen. Montessori ziet het werken met de handen als cruciaal binnen de ontwikkeling van het kind. Hand en geest zijn in haar visie met elkaar verbonden. Voorafgaand aan het lezen komt voor Montessori het schrijven en ze laat kinderen voorbereidende hand- en zintuiglijke oefeningen doen om hen voor te bereiden op het schrijven. Kinderen maken bijvoorbeeld letters in het zand waarbij ze de letter uitspreken en de klank proeven in hun mond. Deze oefeningen dragen volgens Montessori ook bij aan de vrije expressie (Montessori, 2016). Als het gaat om tekenen maakt Montessori een onderscheid in kleur en vorm, waarbij ze inlegfiguren, penselen en waterverf aan de kinderen beschikbaar stelt. Montessori is er van overtuigd dat als het kind zich ontwikkelt met de handen het niveau van ontwikkeling hoger is en het karakter sterker (Montessori, 2016).

Montessori heeft een aantal oefeningen in haar methode die binnen een dramales niet zouden misstaan. Zo ontwikkelde zij stiltelessen (Montessori, 2020). In deze lessen heeft Montessori het over ‘stilte maken’. Zij ziet stilte dus als een actief concept, niet als iets laten (praten) maar als iets actief

doen. De motivatie komt bij de stiltelessen bij de kinderen van binnenuit. Montessori vroeg bij de eerste keer dat ze het met de kinderen ging proberen aan ieder individueel kind om toestemming. Met het stellen van deze vraag had ze de betrokkenheid van ieder kind. Bij de stiltelessen moet iedereen betrokken zijn, anders is er geen totale stilte. De stiltelessen waren erg populair bij de kinderen. Montessori verklaart deze populariteit door de grote behoefte die kinderen aan stilte hebben. De stilte voldoet volgens Montessori aan een spirituele behoefte van de mens. Uit de stilte komt een stem bij de kinderen naar boven die de ziel genoemd kan worden. De stilte trainde innerlijke discipline bij de leerlingen. Deze discipline is door de ervaring die de kinderen ermee hadden verbonden met de eigen wil van het kind en niet met die van een buitenstaander (leerkracht) die discipline afdwingt. De stilte en de rust die de leerlingen ervaren wordt onderdeel van de vrije expressie en spirituele ontwikkeling. Ook binnen dramalessen wordt er veel gebruik gemaakt van stilte. Deze stilte wordt vaak gekoppeld aan concentratie, om vanuit deze concentratie tot spel te komen.

Een tweede oefening die parallellen vertoont met het dramaonderwijs is een oefening die Montessori 'walking the line' noemt. De overeenkomsten liggen in het gebied van concentratie en controle. In de meest simpele vorm tekent de leerkracht een lijn op de grond en de leerlingen moeten precies over deze lijn lopen. Deze opdracht kan vervolgens in gradaties worden uitgebreid. Volgens Montessori trainen kinderen hiermee controle over hun beweging en hun concentratie (Montessori, 2020). Een dramalessen zou hierop kunnen aansluiten door meerdere leerlingen tegelijkertijd te laten lopen in hetzelfde tempo. Hiermee trainen ze het inspelen op elkaar en hun vermogen tot samenwerken. Leerlingen moeten om deze opdracht goed te doen laten verlopen al hun zintuigen gebruiken.

3. Conclusie literatuurstudie

Vanuit de literatuur die is bestudeerd in het theoretisch kader over doelstellingen van het montessorionderwijs en doelstellingen van kunst- en cultuuronderwijs zullen in dit hoofdstuk de vier belangrijkste overeenkomsten tussen het montessorionderwijs en kunst- en cultuuronderwijs worden omschreven. Vervolgens zal de volgende stap in dit onderzoek worden omschreven die verder zal worden uitgezet in hoofdstuk 4, onderzoeksmethodiek en interventiegericht handelen.

Zowel binnen de theorie over het montessorionderwijs als de theorie over het kunst- en cultuuronderwijs wordt het belang van de ontwikkeling van de persoonlijkheid van de mens onderschreven. Het onderwijs moet hierop gericht zijn, zowel Montessori als de bestudeerde bronnen over kunst- en cultuuronderwijs zetten de ontwikkeling van de persoonlijkheid van de mens op nummer één. Barend van Heusden omschrijft de noodzaak van cultuureducatie in het feit dat het “bijdraagt aan het persoonlijke en het culturele zelfbewustzijn”. Montessori schrijft dat de persoonlijkheid van het kind als uitgangspunt moet worden genomen en dat opvoeding zich moet richten op het veroveren van de onafhankelijkheid van het kind. Winner et al benadrukken dat de noodzaak van kunstonderwijs is gelegen in de bijdrage die het levert aan de ontwikkeling van de persoon. Volgens Montessori moet een kind om zijn eigen onafhankelijke persoonlijkheid te verwerven, zijn eigen persoonlijke inspanningen, oefeningen en ervaringen meemaken. Dit moet gebeuren in een voorbereide omgeving, waarin kinderen worden uitgedaagd om te leren in interactie met hun omgeving. De Moss & Morris benadrukken het belang van het creëren van een leeromgeving die leerlingen medeverantwoordelijk laat zijn voor het leren. Een omgeving waarin het natuurlijk plezier in het leren voorop staat en door kunst kan worden aangewakkerd.

Cultuureducatie stimuleert de ontwikkeling van het kind en de jongere om goed in een veranderende wereld te leven en daarin hun plaats in te nemen. Montessori schrijft over een maatschappij die onvoorspelbaarder is geworden en dat jongeren hierop moeten worden voorbereid. Zowel het montessorionderwijs als het kunst- en cultuuronderwijs hebben aldus als doel om de mens voor te bereiden op hun plek in een veranderende samenleving. Dit vraagt van de mens flexibiliteit en aanpassingsvermogen.

Kunstvakkens bieden aan leerlingen een zintuiglijke ervaring. Maria Montessori ziet oefening en ervaring als essentieel in het aanzetten tot leren, om een kind iets te laten begrijpen moet hij het ervaren. De voorbereidende oefeningen in het schrijven en lezen zijn hiervan een goed voorbeeld en tonen grote overlap met het tekenonderwijs. Montessori ziet muziek als een kunstvorm die bijdraagt aan de vereniging van de persoonlijkheid. De stiltelessen van Montessori en ‘walking the line’ zijn voorbeelden van oefeningen die overeenkomsten vertonen met het kunstonderwijs, in dit geval het dramaonderwijs. Ze richten zich op focus, rust en het inzetten van de zintuigen.

De kunstvakken stimuleren de creativiteit van leerlingen en creativiteit is één van de drie brede montessoridoelen geformuleerd door de NMV. Dit brede doel is onderverdeeld in drie subdoelen, waarvan verbeeldingskracht er één is. Maria Montessori zag verbeelding als een kracht die het kind in zich had om de wereld te ontdekken en verbeeldingskracht samen met de kracht van abstraheren essentieel bij de ontwikkeling van de mens. Ze vormden een gezamenlijke rol bij het opbouwen van de geest. Verbeelding was volgens Montessori pas groot, als de mens het zou inzetten om te creëren. Dit laatste is essentieel in het kunstonderwijs.

De literatuurstudie heeft inzicht gegeven in de overeenkomstige waarden van het montessorionderwijs en het kunst- en cultuuronderwijs. Maar het heeft nog geen antwoord gegeven

op de vraag welke montessoriwaarden terugkomen in het kunstonderwijs op het MLA. Door in gesprek te gaan met kunstdocenten op het MLA over de montessoriwaarden in hun dagelijkse lespraktijk, met één van de kunstcoördinatoren over de visie van het kunst- en cultuuronderwijs op het MLA op montessorionderwijs en een enquête af te nemen onder leerlingen zal er worden gekeken of en hoe de kunstvakken bijdragen aan de montessoriwaarden.

4. Onderzoeksmethodiek en interventiegericht handelen

4.1. Opzet onderzoeksmethodiek en interventiegericht handelen

Om een goed overzicht te krijgen van de montessoriwaarden binnen het kunstonderwijs van het MLA is het van belang om het gesprek aan te gaan met de mensen die dit onderwijs in de praktijk vormgeven (de docenten) en meemaken (de leerlingen). Er is gesproken met twee tekendocenten van het MLA en twee dramadocenten van het MLA. Wegens de tijd die er voor dit onderzoek staat is er voor gekozen om niet alle kunstdocenten te spreken, maar wel om twee verschillende secties binnen de kunstsector te spreken – een beeldende sectie en een podiumsectie. Er is een vragenlijst opgesteld waarin de belangrijkste montessoriwaarden naar voren komen en de docenten is gevraagd om hierop te reflecteren met hun eigen lespraktijk als uitgangspunt. Hoe komen deze montessoriwaarden wel of niet terug in hun lessen? Daarnaast is aan hen gevraagd welke montessoriaspecten zij belangrijk vinden en in hoeverre deze wel of niet naar voren komen in hun lessen. Naast de vakdocenten is gesproken met één van de kunstcoördinatoren van het MLA, hij is vanuit zijn functie goed in staat om de bredere lijnen en het geheel te overzien. Met deze gesprekken wordt het denken over montessorionderwijs en vormgeven van de gewenste gemeenschappelijke montessoritaal gestimuleerd en kan er een overzicht worden gegeven van de krachten en kansen van het kunstonderwijs op het MLA met betrekking tot de montessoriwaarden volgens de docenten.

Vanuit de informatie die is opgehaald uit de interviews zijn vervolgens twee enquêtes ontworpen, één voor de leerlingen tekenen en één voor de leerlingen drama. Alle docenten is gevraagd om de enquête uit te zetten onder circa vijftien willekeurige leerlingen. Er is gekozen voor dit aantal zodat er bij beide enquêtes ongeveer dertig respondenten zouden zijn. Dit getal komt overeen met het aantal respondenten dat een leerlingenenquête op het MLA in het verleden had. Beide enquêtes zijn als volgt opgezet:

- Een overzicht van de belangrijkste montessoriwaarden waarbij de leerlingen werd gevraagd om deze in volgorde van belangrijkheid te zetten. Hiermee wordt inzicht verschaft in wat de leerlingen belangrijk vinden binnen het montessorionderwijs.
- De vraag welke montessoriwaarden de leerlingen terug zagen komen binnen de lessen drama of tekenen. Hiermee wordt inzicht verschaft in welke montessoriwaarden leerlingen terugzien in de kunstlessen.
- De vraag of er termen waren binnen deze montessoriwaarden die zij niet begrepen. Hiermee wordt inzicht verschaft in welke montessoriwaarden voor de leerlingen een onduidelijke betekenis hebben.
- Een aantal stellingen gebaseerd op (voornamelijk overeenkomstige) uitspraken van de kunstdocenten. Deze uitspraken gaan veelal over wat de docenten aangaven belangrijk te vinden als het gaat om montessoriwaarden binnen hun lessen. Leerlingen kunnen aangeven in hoeverre zij deze uitspraken terug zien in de lessen op een schaal van 1 tot en met 5 punten. Hiermee wordt inzicht verschaft in de mate waarop de leerlingen de belangrijke montessoriaspecten volgens de docenten daadwerkelijk ervaren in de lessen.
- De vraag of er stellingen waren die zij niet begrepen. Hiermee wordt inzicht verschaft welke uitspraken over montessorionderwijs door de docenten voor de leerlingen een onduidelijke betekenis hebben.

- De vraag wanneer de les voor de leerling geslaagd is als het gaat om goed montessorionderwijs. Hiermee wordt nogmaals inzicht verschaft in wat de leerlingen belangrijk vinden binnen het montessorionderwijs.
- De vraag of zij nog iets willen toevoegen over montessorionderwijs binnen het desbetreffende vak wat nog niet aan bod is gekomen. Hiermee wordt zeker gesteld, dat alle informatie over de ervaringen van de leerlingen met het montessorionderwijs bij het betreffende vak aan bod is gekomen.

Door bovengenoemde interventies hoop ik ten eerste een goed overzicht te krijgen van de montessoriwaarden binnen het kunstonderwijs op het MLA. Daarnaast hoop ik het denken over de montessoriwaarden bij zowel de docenten als de leerlingen te activeren. Vanuit de uitkomsten kunnen conclusies worden getrokken en aanbevelingen worden gedaan betreffende de montessoriwaarden binnen het kunstonderwijs op het MLA.

4.2. Samenvatting van de gesprekken met de kunstdocenten en de kunstcoördinator

Er is met twee docenten tekenen, twee docenten drama en één van de kunstcoördinatoren gesproken aan de hand van een aantal vragen en stellingen. Vanuit deze gesprekken kan het volgende geconcludeerd worden over de aanwezige en afwezige montessoriwaarden binnen het kunstonderwijs op het MLA.

De geïnterviewden geven verschillende antwoorden op de vraag wat er typerend is aan montessorionderwijs. Er wordt genoemd dat de kern van het montessorionderwijs zelfstandig onderzoeken is waarbij er ruimte is om fouten te maken. Binnen dit onderzoek is er ruimte voor het maken van keuzes. De leerlingen krijgen een mate van eigen verantwoordelijkheid voor dit leerproces. Het leren wordt gedaan in een sfeer van vertrouwen. De leerkracht treedt op als coach en de leerling is eigenaar van zijn eigen leerproces. De opgedane kennis van de leerling over zichzelf en de lesstof moet de leerling in zijn dagelijks leven een plek kunnen geven.

Op de specifieke vraag welke montessoriwaarden de geïnterviewden terug zien komen in de kunstlessen wordt een aantal antwoorden gegeven. Hieronder volgt een overzicht.

De geïnterviewden geven aan dat alle montessorikarakteristieken in meer of mindere mate terugkomen in de kunstlessen. Niet alle geïnterviewden kunnen de zes montessorikarakteristieken allemaal benoemen. De karakteristiek hoofd, hart en handen komt in de diverse gesprekken prominent naar voren. Eén van de geïnterviewde dramadocenten formuleert het als volgt: *“De handen zijn veel aan de orde. Stimuleren in het op de vloer onderzoeken. Door te doen, met je lijf, met je stem, op de vloer, in samenspel met je tegenspeler en door te ervaren kom je tot inzichten. Het hoofd is onmisbaar, je doet een beroep op “hoe maak je het voor het publiek interessant”? Er moet enig inlevingsvermogen in voor wie je het maakt. Hoe maak je het inzichtelijk voor het publiek? Dat gebeurt dan woordelijk of in dialoog met elkaar of op basis van je onderzoek. Dat is een hoofdelijk proces. Hart: je maakt beter theater als je iets maakt wat je fascineert, irriteert of inspireert. Ze doen het vanuit een bepaalde bevoegenheid voor onderwerp of personage. Verbinding maken met wat je doet.”* Eén van de tekendocenten geeft aan dat er wordt gesproken vanuit het hart en gemaakt met het hoofd en handen: *“Ons vak is een manier om je te uiten, expressie te geven aan je hart met je handen. Hoofd doet ook mee, je draait het om praten met je hart en maken met je hoofd. Hoofd is de techniek die je kiest.”*

Ook het reflecteren wordt als een belangrijke en aanwezige waarde gezien, al wordt met name door de dramadocenten aangegeven dat deze waarde door de kortere lessen in het gedrang is gekomen. Er is een onderscheid in het doel van het reflecteren. De tekendocenten zien het reflecteren met name

terugkomen in het kijken naar elkaars en naar het eigen gemaakte werk. De reflectie is met name op het product gericht. De dramadocenten hopen daarnaast met hun reflectie de leerling te laten stilstaan bij zichzelf als persoon en dat ze een link kunnen leggen tussen hetgeen wat wordt aangeboden in de lessen en hun eigen leven en de wereld om hen heen. De kunstcoördinator onderschrijft beide doelen.

De tekendocenten geven daarnaast aan dat er binnen de lessen veel ruimte is voor het werken in een eigen tempo en een eigen invulling geven aan een opdracht. Dit laatste is bij de dramalessen ook het geval, al wordt wel aangegeven dat de leerlingen door het samenwerken afhankelijk zijn van elkaar in welke invulling ze eraan geven. Ook wordt de les, zeker in het 1e jaar, zo gestructureerd dat de leerlingen in het tempo van de klas werken. Eén van de docenten drama geeft aan, de leerlingen aan het begin bij het handje te nemen, om ze te laten ervaren hoe er gewerkt moet worden al vorens ze meer los te laten. Deze docent ziet dit als 'help het mij zelf te doen'. De tekendocenten proberen beide steeds meer de leerlingen te begeleiden vanuit het stellen van vragen in plaats van antwoorden te geven. De cursus didactisch coachen helpt hen hierbij. De kunst van het observeren ervaren sommige geïnterviewden nog wel als een spanningsveld. Eén van de tekendocenten zegt hierover: *"Toevallig heb ik net het hoofdstuk gelezen over hoe je als leraar je moet opstellen ten opzichte van de leerling van Lillard. Maria Montessori zegt: "het observeren is een hele kunst en het niet verstoren is ook een hele kunst. "Ik heb toch nog het gevoel dat ik wel aanwezig moet zijn, of feedback moet geven of heel vaak moet zeggen 'goed zo'. Waar ook niemand wat aan heeft. Dat is een "lerarentic" die ik bewust probeer af te leren. Niet onnodig inbreken en de flow doorbreken. Je hoeft ook niet iedereen te bedienen, al heb ik die neiging wel. Ik probeer nu meer het niet over te nemen en het zelf te doen, maar vragen te stellen als "hoe kan je het doen?" of kinderen aan elkaar te koppelen en ze bij elkaar te laten kijken. Je zit wel actief te observeren, in het niet verstoren leer je veel van de kinderen."* Andere geïnterviewden geven aan dat het observeren leidend is.

Alle geïnterviewden hopen de leerlingen op een creatieve manier oplossingsgericht bezig te laten zijn. Het zelf creëren staat bij beide kunstvakken voorop. De voorbereide omgeving waarin dit gebeurt is een onderwerp van aandacht bij de geïnterviewden. Allen besteden hier bewust aandacht aan en willen een aantrekkelijke ruimte creëren waarbinnen de energie en motivatie om te gaan maken bij de leerlingen wordt gestimuleerd. Amsterdam en haar culturele instellingen worden daarbij gezien als onderdeel van de voorbereide omgeving en de geïnterviewden gaan regelmatig met hun leerlingen naar de musea of het theater.

De geïnterviewden vinden de persoonlijke ontwikkeling van de leerlingen in de les belangrijk en staan daar ook bij stil. Binnen de dramalessen wordt dit gekoppeld aan de onderwerpen van de scènes die worden uitgespeeld. Eén van de dramadocenten zegt hierover: *"Het gaat altijd ergens over, of een maatschappelijk thema of over het uitdiepen van de onderlinge relaties tussen personages etc. of verhaallijnen die je uiteenzet en gaat analyseren. En ik denk door met die dingen bezig te zijn op een creatieve manier dat je eigenlijk met je wereldse blik of je kijk op de wereld aan het onderzoeken bent en dat dat zo'n waardevol onderdeel is als het gaat over persoonlijke ontwikkeling."* De andere dramadocent onderschrijft deze uitspraak, maar geeft ook aan dat zij het in de onderbouw lastiger vindt om hieraan te werken dan in de bovenbouw. Dit heeft voor haar in de onderbouw te maken met de kortere lestijd, de grotere groepen en in sommige groepen de groepsdynamiek. De docenten tekenen zien de persoonlijke ontwikkeling duidelijk terugkomen bij de individuele begeleiding van de leerling. Zij besteden een groot deel van de les aan één op één begeleiding en geven dan niet alleen feedback op het werk, maar ook aan de manier waarop er gewerkt is of de stappen die er zijn gezet. De kunstcoördinator omschrijft het werken aan de persoonlijke ontwikkeling als volgt: *"Op het moment dat je er bij kunst- en cultuuronderwijs vanuit gaat dat het onderwijs niet één waarheid heeft,*

maar dat kunst- en cultuur de waarheid heeft van de leerling zelf en van de persoon. Dan is dus het onderwijs daarin het ontwikkelen van het persoonlijke standpunt en de persoon.”

Creativiteit en verbeeldingskracht zijn volgens de geïnterviewden in alle lessen aanwezig. Maar het moet niet als vanzelfsprekend worden gezien. Eén van de tekendocenten noemt de ontwikkelingsfase van leerlingen in de 3e en 4e klas die zich erg bewust zijn van zichzelf. Ze zoeken dan houvast in het natekenen of een bepaalde techniek. De tekendocent geeft aan dit ook niet erg te vinden, maar het op de mavo wel jammer te vinden dat ze maar vier jaar hebben en dus niet de tijd hebben om zich met deze techniek daarna verder te ontwikkelen in conceptueel denken. De tekendocenten zien creativiteit ook als het uitproberen van nieuwe technieken en zij proberen leerlingen hierin steeds meer te stimuleren. Eén van de dramadocenten merkt op dat iedereen creativiteit en verbeeldingskracht heeft, maar dat niet iedereen het als zodanig herkent of erkent. Daarnaast geeft ze het belang van veiligheid en durven aan in deze context: *“Ik zie creativiteit heel erg in oplossingsgericht zijn en het toepassen van wat in je hoofd zit naar de vloer. In onze lessen dan. Of het herkennen van mogelijkheden en daar iets mee doen of durven. En dat is heel moeilijk.”*

Verbeeldingskracht wordt met name door de dramadocenten onderschreven als een terugkerend element: *“Verbeeldingskracht is echt wel een kernwaarde van ons vak en van Montessori. Jezelf verplaatsen in is verbeeldingskracht, of het jezelf groter kunnen denken dan je nu bent in je omgeving. Drama is een vak dat draait om de vraag ‘Stel jezelf voor dat’ en daarin zit de verbeeldingskracht.”* Het vervolgens theatraal interessant maken van het verbeelde doet een beroep op het creatief denken, het verder gaan dan clichés en dat is een spanningsveld voor de dramadocenten. Wat voor een leerling uit de onderbouw nieuw en interessant is, kan door de docenten als een cliché worden gezien.

Nieuwsgierigheid wordt ook als een belangrijke waarde gezien, de kunstcoördinator vat het als volgt samen: *“Nieuwsgierigheid is heel essentieel voor een creatief proces. Zonder nieuwsgierigheid is er geen creatieve stap. Je moet benieuwd zijn naar wat iets wat jij doet oplevert. En als je daar niet nieuwsgierig naar bent of nieuwsgierig bent naar een bepaald onderwerp dan zul je dus ook niet creatief zijn.”* Vrijheid in gebondenheid speelt ook een belangrijke rol in het creatieve proces. De kaders van een opdracht bieden de leerling de gebondenheid om binnen het gekaderde stuk de creativiteit op te zoeken en zijn eigen vertaalslag aan een opdracht te geven. Alle geïnterviewden geven aan dat binnen een volledig vrije opdracht de kans groot is dat er geen creatief proces op gang komt.

De dramadocenten zien het samen leren altijd terugkomen in hun lessen. Het is een vak waarin de leerlingen constant leren van en met elkaar. De ruimte voor eigen invulling en keuzes komt daarmee soms in het gedrang, omdat de leerlingen meegaan in het groepsproces. Ook hierin is een verschil te merken in de onderbouw en de bovenbouw en wederom heeft dit te maken met de lestijd, de groeps grootte en groepsdynamiek. De tekendocenten geven juist veel ruimte aan eigen invulling, eigen tempo en keuze en zouden de leerlingen nog wel meer met elkaar willen laten samenwerken.

Er zijn ook een aantal montessoriwaarden uit de gesprekken naar voren gekomen die niet of minder sterk in de kunstlessen naar voren komen. Alle geïnterviewden geven aan dat appreciatie voor de planeet niet een onderdeel is binnen de lessen. Eén van de tekendocenten is binnen haar lessen textiele werkvormen wel bezig met duurzaamheid.

Ook over het brede montessoridoel maatschappelijke verantwoordelijkheid wordt regelmatig de overlap die de kunstvakken hebben met de maatschappij genoemd, onderwerp van een kunstwerk is regelmatig een maatschappelijk thema. Maar dit is voor veel van de geïnterviewden nog niet

voldoende. Een aantal geven aan de school te zien als minimaatschappij en dat binnen deze maatschappij meer aandacht mag zijn voor verantwoordelijkheid naar elkaar. Het ontbreken van een substantieel aandeel van leerlingen van de mavo bij het Open Podium wordt daarin als voorbeeld genoemd. Dit wordt nu volgens de geïnterviewde gezien als een probleem van de mavo, terwijl het een probleem is van de gemeenschap als een onderdeel van de gemeenschap achterblijft. Eén van de andere geïnterviewden geeft ook aan dat er als school wellicht te gemakkelijk gedacht wordt dat er aan maatschappelijke verantwoordelijkheid gedaan wordt. *“Wij zijn daar zeker mee bezig als doel in het curriculum en de les. Maar dat zit verweven in het materiaal en hoe we het aanbieden. En daarbij ervaren of herkennen de leerlingen het niet altijd als zodanig. Zou ik wel interessant vinden, omdat ik denk dat we daar wel een functie in hebben. We bereiken het vaak wel, maar leerlingen zijn het zich pas later bewust.”*

Het leren binnen en buiten de school gebeurt nu regelmatig in de vorm van excursies, projecten en werkweken, maar zou volgens een aantal geïnterviewden wel een impuls mogen krijgen en prominenter op de agenda mogen.

Samenhang in de leerstof wordt nu nog vaak als aanwezig gezien binnen de samenhang in de leerstof van het vak zelf. Vakoverstijgend leren wordt nu bij beide vakken nog gedaan nog niet gedaan. De sectie tekenen heeft hier wel grote interesse in en maakt daarin plannen voor de toekomst. De kunstcoördinator noemt de MLA-academie als een belangrijk onderdeel van *“het slechten van de muurtjes binnen de schoolvakken.”* Hij hoopt hiermee de leerlingen nog meer de regie over hun eigen leerproces in handen te geven, omdat de leerlingen binnen deze academie zelf kunnen aangeven wat ze willen leren en hoe ze dat willen leren.

4.3. Uitslag enquêtes leerlingen drama en leerlingen tekenen

Het aantal respondenten van de enquête leerlingen drama is 33 en voor de leerlingen tekenen 27. Per vak zal inzicht worden verschaft in de punten die bij 4.1 aan de orde zijn gesteld. Voor een volledige uitslag van beide enquêtes verwijs ik graag naar de bijlage. In deze samenvatting zullen de belangrijkste punten naar voren komen.

4.3.1. Welke montessoriwaarden vinden de leerlingen belangrijk binnen het montessorionderwijs?

Opvallend is dat bij beide vakken dezelfde waarden in de top drie staan als meest belangrijke waarde. Zelfstandigheid wordt bij beide vakken als de meest belangrijke waarde ervaren (bij tekenen 13 keer genoemd, bij drama 18 keer genoemd). Zelfstandigheid wordt gevolgd door persoonlijke ontwikkeling (bij tekenen 7 keer genoemd en drama 9 keer genoemd) en op nummer drie staat creativiteit (bij tekenen 4 keer genoemd en bij drama 2 keer op de eerste plaats gezet). Op nummer 2 en 3 worden zelfstandigheid, persoonlijke ontwikkeling en creativiteit ook vaak genoemd, aangevuld met vertrouwen, leren van en met elkaar en leren in de school en leren buiten de school.

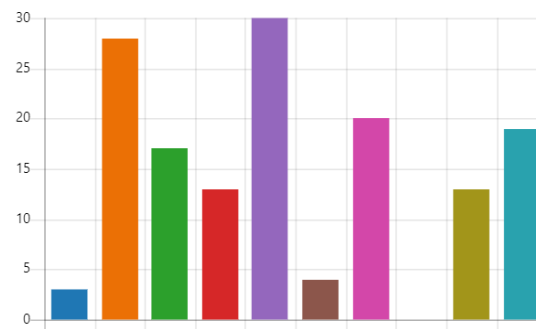
4.3.2. Welke montessoriwaarden komen volgens de leerlingen naar voren in de lessen drama of tekenen?

Creativiteit wordt bij beide vakken als meest genoemd (bij tekenen 27 keer en bij drama 30 keer). De nummer twee en drie verschillen. Bij drama is de nummer twee leren van en met elkaar (28 keer genoemd) en bij tekenen zelfstandigheid (16 keer genoemd). Op nummer drie staat bij drama reflecteren (20 keer genoemd) en bij tekenen leren met je hoofd, hart en handen (15 keer genoemd).

Andere montessoriwaarden die bij drama vaak worden genoemd zijn persoonlijke ontwikkeling (19 keer genoemd) en vertrouwen (17 keer genoemd). Bij tekenen wordt nog vaak leren van en met elkaar (14 keer genoemd) en persoonlijke ontwikkeling (13 keer genoemd).

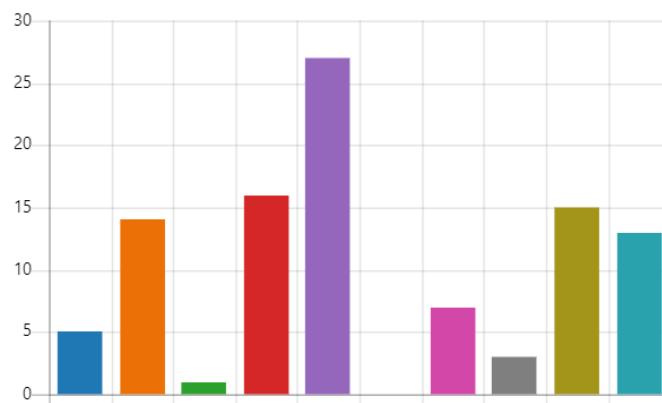
Grafiek 1: Aanwezige montessoriwaarden binnen de les drama volgens de leerlingen

Leren kiezen	3
Leren van en met elkaar	28
Vertrouwen	17
Zelfstandigheid	13
Creativiteit	30
Maatschappelijke bewustword...	4
Reflecteren	20
Leren in de school en leren bu...	0
Leren met je hoofd, hart en ha...	13
Persoonlijke ontwikkeling	19

Grafiek 2: Aanwezige montessoriwaarden binnen de les tekenen volgens de leerlingen

Leren kiezen	5
Leren van en met elkaar	14
Vertrouwen	1
Zelfstandigheid	16
Creativiteit	27
Maatschappelijke bewustword...	0
Reflecteren	7
Leren in de school en leren bu...	3
Leren met je hoofd, hart en ha...	15
Persoonlijke ontwikkeling	13

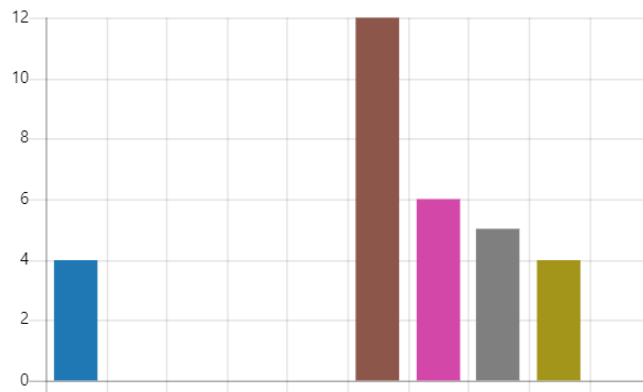

4.3.3. Zijn er ook montessoriwaarden waarvan de leerlingen niet weten wat deze betekenen?

De betekenis van het brede montessoridoel maatschappelijke bewustwording is bij veel van de respondenten onbekend (bij drama 12 keer genoemd en bij tekenen 19 keer genoemd). Ook kennis van de betekenis van het begrip reflecteren is niet bij alle respondenten aanwezig (bij drama 6 keer genoemd en bij tekenen 9 keer genoemd). Andere waarden die bij een kleiner aantal respondenten niet bekend zijn luiden: leren kiezen, leren binnen en buiten de school, leren met je hoofd, hart en handen en vertrouwen.

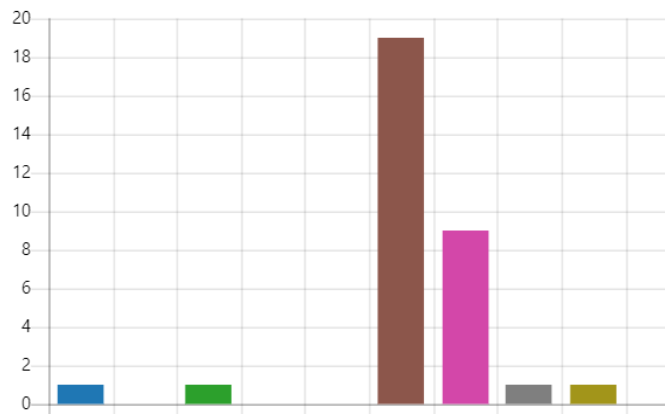
Grafiek 3: montessoriwaarden waarvan de betekenis onbekend is bij de leerlingen drama

Leren kiezen	4
Leren van en met elkaar	0
Vertrouwen	0
Zelfstandigheid	0
Creativiteit	0
Maatschappelijke bewustword...	12
Reflecteren	6
Leren in de school en leren bu...	5
Leren met je hoofd, hart en ha...	4
Persoonlijke ontwikkeling	0

Grafiek 4: montessoriwaarden waarvan de betekenis onbekend is bij de leerlingen tekenen

Leren kiezen	1
Leren van en met elkaar	0
Vertrouwen	1
Zelfstandigheid	0
Creativiteit	0
Maatschappelijke bewustword...	19
Reflecteren	9
Leren in de school en leren bu...	1
Leren met je hoofd, hart en ha...	1
Persoonlijke ontwikkeling	0

4.3.4. In welke mate zien de leerlingen de montessoriwaarden die de kunstdocenten als belangrijk hebben aangegeven ook terug in de lessen?

De leerlingen drama hebben gereageerd op 12 stellingen en de leerlingen tekenen op 11 stellingen. De reden voor dit verschil is dat er is gezocht naar overeenkomstige waarden en dit verschilde per sectie. De geïnterviewden gaven aan deze waarden belangrijk te vinden, dit betekent niet altijd dat zij dit ook altijd al deden in de lessen. Maar de wens om deze waarden terug te laten komen in de lessen was er in alle gevallen.

4.3.4.1. Top 12 scores in de les aanwezig volgens de leerlingen drama bij de belangrijke montessoriwaarden benoemd door de docenten drama

- 1) De docent drama laat ons in de lessen leren van en met elkaar. 4,36
- 2) In de dramalessen word ik door de docent gestimuleerd om mijn verbeelding te gebruiken. 4,00
- 3) De docent drama stimuleert mij om mijn creativiteit te ontwikkelen. 3,94
- 4) Het dramalokaal is een prettige plek en nodigt mij uit om met theater maken aan de slag te gaan. 3,88
- 5) De docent drama geeft mij in de les ruimte om een eigen invulling aan een opdracht te geven. 3,70

- 6) De docent drama helpt mij in de les om mijn eigen keuzes te maken. 3,48
- 7) De docent drama helpt mij in de les om zelfstandig te worden. 3,45
- 8) De docent drama helpt mij bij het ontdekken van mijn kwaliteiten en ontwikkelpunten. 3, 41
- 9) In de dramalessen wordt mijn nieuwsgierigheid geprikkeld. 3,24
- 10) De onderwerpen die we in de dramalessen behandelen kan ik linken aan personen/ervaringen/gebeurtenissen in de wereld om mij heen. 3,12
- 11) Wat ik in de dramalessen leer kan ik toepassen in het dagelijks leven. 2,70
- 12) De docent drama helpt mij nadenken over wie ik ben en hoe ik mezelf tot mezelf, de ander en de wereld verhoud. 2,70

Vier respondenten wisten niet wat er bedoeld werd met de stelling 'De docent drama helpt mij nadenken over wie ik ben en hoe ik mezelf tot mezelf, de ander en de wereld verhoud'. Daarnaast werden er nog enkele stellingen door één respondent opgemerkt als stelling waarvan de betekenis onbekend was. Het zou voor de toekomst interessant zijn om naar de vraagstelling te kijken en deze bijvoorbeeld te illustreren met voorbeelden waardoor leerlingen mogelijk een beter begrip hebben van wat er gevraagd wordt.

4.3.4.2. Top 11 scores in de les aanwezig volgens de leerlingen tekenen, bij de belangrijke montessorivaarden benoemd door de docenten tekenen

- 1) De docent tekenen geeft mij in de les ruimte om mijn eigen invulling aan een opdracht te geven. 4,44
- 2) De docent tekenen stimuleert mij in de les om nieuwe manieren van werken uit te proberen 4,44
- 3) De docent tekenen stimuleert mij om mijn creativiteit te ontwikkelen 4,42
- 4) De docent tekenen helpt mij in de les om mijn eigen keuzes te maken. 4,33
- 5) De docent tekenen heeft in de les aandacht voor iedere leerling. 4,23
- 6) De docent tekenen geeft mij in de les ruimte om in mijn eigen tempo aan een opdracht te werken. 4,00
- 7) De docent tekenen helpt mij in de les om zelfstandig te worden. 3,93
- 8) In het tekenlokaal raak ik geïnspireerd door de ruimte om direct zelf aan de slag te gaan. 3,93
- 9) De docent tekenen helpt mij bij het ontdekken van mijn kwaliteiten en ontwikkelpunten. 3,74
- 10) De docent tekenen laat ons in de lessen van elkaar leren door naar elkaars werk te kijken 3,70
- 11) In de lessen tekenen wordt samengewerkt met andere vakken 1,96

Zeven respondenten wisten niet wat er bedoeld werd met de stelling 'In de lessen tekenen wordt samengewerkt met andere vakken' en twee respondenten niet met de stelling 'De docent tekenen helpt mij bij het ontdekken van mijn kwaliteiten en ontwikkelpunten'. Daarnaast werden er nog enkele stellingen door één respondent opgemerkt als stelling waarvan de betekenis onbekend was. Ook hierbij zou het voor de toekomst interessant zijn om naar de vraagstelling te kijken en deze bijvoorbeeld te illustreren met voorbeelden waardoor leerlingen mogelijk een beter begrip hebben van wat er gevraagd wordt.

4.3.5. Wanneer is de les drama of tekenen voor de leerling geslaagd wanneer het gaat om goed montessorionderwijs?

De vraag is door 26 leerlingen tekenen beantwoord. Wat veel naar voren komt is een mate van eigen inbreng, het zelf aan de slag kunnen, als de sfeer goed is geweest, als er iets moois is gemaakt en als de leerlingen trots zijn om wat ze hebben gemaakt.

De vraag is door 30 leerlingen drama beantwoord. Wat bij deze leerlingen veel naar voren komt is leren van elkaar, fouten kunnen maken, verantwoordelijkheid over je eigen werk, creatief bezig zijn en vrije keuze.

Opvallend is dat bij beide enquêtes de respondenten diverse malen antwoorden hebben gegeven die niet specifiek met montessorionderwijs samenhangen. Denk hierbij aan opmerkingen als “als ik een +++ sta, als we een leuk spelletje doen of als het gezellig is geweest.”

4.3.6. Zijn er nog punten die de leerlingen willen toevoegen aan de vragenlijst over montessoriwaarden binnen de kunstlessen die nog niet aan bod zijn gekomen?

Er worden hierbij enkele opmerkingen gemaakt waarbij er één echt met montessoriwaarden te maken heeft. Deze opmerking heeft te maken met een behoefte aan meer reflectie binnen de dramalessen.

5. Conclusie interviews en enquêtes

De belangrijkste montessoriwaarden die volgens de docenten en de kunstcoördinator aanwezig zijn binnen de kunstlessen zijn: hoofd, hart en handen, persoonlijke ontwikkeling, zelfstandigheid, werken in een eigen tempo, verbinding maken met de buitenwereld en het geleerde kunnen toepassen buiten de lessen, reflectie, zelf invulling kunnen geven aan een opdracht, sociaal leren, creativiteit en verbeeldingskracht en nieuwsgierigheid.

Met name de dramadocenten geven aan dat mogelijk niet alle waarden door de leerlingen als dusdanig zo worden ervaren. De verklaring die zij hiervoor geven is een korte lestijd, grote groepen en aandacht voor het groepsproces. Ook hebben sommige waarden meer tijd nodig om in te slijten, waardoor deze pas later door leerlingen als dusdanig worden herkend, bijvoorbeeld wanneer zij als oud-leerling terugkomen op school. Deze hypothese wordt onderschreven door de uitkomst van de enquête drama waarin met name de uitspraken die betrekking hebben op de link met het toepassen van, of het terugzien van, de lesstof in het dagelijks leven of de wereld om hen heen, laag scoren. Ook weten niet alle respondenten wat stellingen hierover precies betekenen.

Montessoriwaarden die minder sterk naar voren komen zijn: maatschappelijke verantwoordelijkheid/bewustwording¹, samenhang in de leerstof en appreciatie voor de planeet en begrip van de verantwoordelijkheid voor de planeet. De uitslag van de leerlingen enquêtes onderschrijven deze conclusie. Opvallend is dat veel leerlingen niet weten wat maatschappelijke betrokkenheid inhoudt.

In beide enquêtes worden de ruimtes waarin wordt gewerkt als prettig en stimulerend voor het creatieve proces ervaren. Daarnaast ervaren leerlingen drama dat er veel ruimte is voor het sociaal leren, verbeeldingskracht en het ontwikkelen van creativiteit. De leerlingen tekenen ervaren dat er veel ruimte is voor een eigen invulling van de opdracht, nieuwe manieren van werken en het ontwikkelen van creativiteit. De belangrijkste montessoriwaarden die volgens beide leerlingen-enquêtes aanwezig zijn in de kunstlessen luiden: creativiteit, leren van en met elkaar, reflecteren, leren met hoofd, hart en handen en persoonlijke ontwikkeling.

De enquête van de leerlingen tekenen is positiever ingevuld en de verschillen tussen de verschillende scores zijn minder groot dan bij de enquête van de leerlingen drama. Hier zouden verschillende verklaringen voor kunnen zijn, maar deze verklaringen zijn allen gebaseerd op vermoedens en zijn derhalve zo subjectief dat ik ze hier niet zal benoemen. Daarvoor zou nader onderzoek nodig moeten zijn.

Voor een volgende enquête in de toekomst zou het interessant zijn om te kijken naar de vraagstellingen bij stellingen of montessoriwaarden die nu door leerlingen niet begrepen werden. Door deze waarden anders te verwoorden of te illustreren met voorbeelden krijgen leerlingen mogelijk een duidelijker beeld van wat er met een bepaalde stelling of montessoriwaarde bedoeld wordt.

¹ In de literatuur worden maatschappelijke verantwoordelijkheid en maatschappelijke betrokkenheid door elkaar heen gebruikt. Gaandeweg mijn onderzoek ben ik dit ook gaan doen.

6. Aanbevelingen

Op grond van dit gehele praktijkonderzoek zou ik in dit laatste hoofdstuk graag een aantal aanbevelingen willen doen.

Allereerst is door dit praktijkonderzoek inzichtelijk gemaakt dat de kunstvakken veel montessoriwaarden in zich hebben. Ik zou het MLA dan ook willen uitnodigen om hier meer gebruik van te maken. Via kunst kunnen leerlingen bijvoorbeeld hun persoonlijke ontwikkeling op een eigen manier tot uitdrukking brengen. Om de montessoriwaarden meer tot hun recht te laten komen zou een herziening van de lestijd voor de kunstvakken moeten worden overwogen. De kunstvakken hebben de afgelopen tien jaar in lestijd moeten inleveren en dit is de kwaliteit van het montessorionderwijs niet ten goede gekomen. Sommige montessoriwaarden, zoals reflectie of leren binnen en buiten de school, hebben meer tijd nodig om in te slijpen dan de tijd die de kunstvakken nu gegeven is.

De gehele kunstsector zou ik willen uitnodigen om dit praktijkonderzoek als startpunt te nemen voor verder gesprek en onderzoek. De vragen die aan de geïnterviewden zijn gesteld, zijn van belang voor iedere kunstdocent en de uitwisseling tussen docenten is leerzaam en geeft energie. Denk hierbij ook aan vragen als: “Welke montessoriwaarden vindt de kunstsector belangrijk en hoe kunnen deze een prominente plek in het curriculum krijgen? Wat verstaan de verschillende docenten onder bepaalde waarden? Hoe zien we dit terug in de lessen? Waar ligt de kracht van iedere sectie binnen het montessorionderwijs en hoe kunnen de verschillende secties leren van elkaar?” De enquêtes die zijn uitgezet onder de secties tekenen en drama zouden ook kunnen worden uitgezet binnen de vakken film, muziek en textiel of er kunnen nieuwe enquêtes worden ontworpen. Uiteindelijk zal dit alles gaan leiden tot een betere kwaliteit van het montessorionderwijs.

De secties tekenen en drama zou ik willen adviseren om het gesprek te voeren over de montessoriwaarden die minder duidelijk binnen hun onderwijs naar voren komen. Deze waarden zijn: maatschappelijke verantwoordelijkheid, samenhang in de leerstof en appreciatie voor de planeet en begrip van de verantwoordelijkheid voor de planeet. Vragen die hierbij gesteld kunnen worden zijn: “Willen wij hier wel meer aandacht aan besteden? Hoe dan? Hoe zorgen we ervoor dat de leerlingen de betekenis van deze waarden meer gaan herkennen en erkennen?”

De sectie drama zou ik willen adviseren om na te denken over de vraag hoe de montessoriwaarden die het vak in zich heeft kunnen worden overgebracht op de leerlingen. Hoe kunnen zij leerlingen bijvoorbeeld meer het geleerde in de dramalessen laten toepassen in hun eigen leven?

De sectie tekenen geef ik het advies mee om het sociaal leren binnen de lessen verder te onderzoeken. Niet alleen in het kijken naar elkaars werk, maar bijvoorbeeld ook door gezamenlijk te werken aan een opdracht. Hierbij kan de sectie tekenen inspiratie op doen bij de sectie drama, die deze waarde juist prominent naar voren laat komen. Ook de mogelijkheden voor vakoverstijgend leren kunnen verder onderzocht worden.

Graag zou ik beide toekomstige vestigingen van het MLA een aanbeveling willen doen. De ontwikkelgroep van de nieuwe school in de Sluisbuurt zou ik willen adviseren om het vakoverstijgende leren te bestuderen als onderwijsconcept. De kunstvakken zouden hierbinnen een belangrijke rol kunnen spelen. In het kader van onderwijsvernieuwing zou ik het invoeren van de MLA-academie een goede ontwikkeling vinden, omdat hierbinnen er nog meer ruimte gegeven kan worden aan de leerbehoefte van de individuele leerling en ook hierbinnen de montessorikarakteristiek ‘samenhang in de leerstof’ verder kan worden uitgediept. Daarnaast zou ik de het MLA als Cultuurprofielschool op de

Pieter de Hoochstraat willen adviseren om, met de splitsing van het MLA, het MLA als Cultuurprofielschool en montessorischool te herijken, de overeenkomstige waarden voor het voetlicht te brengen en elkaar nog meer laten versterken.

Tot slot zou mijn advies aan de schoolleiding zijn om ruimte te maken voor gesprekken over montessorionderwijs. Mijn vermoeden is dat dit niet alleen zal zorgen voor gezamenlijke montessoritaal, maar ook voor verbinding binnen de school in de roerige verbouwingssituatie waar het MLA zich nu in bevindt. Binnen alle gesprekken die ik heb gevoerd werd er gesproken vanuit een liefde voor het (montessori)onderwijs, kwam er energie vrij en werden mensen enthousiast. Ik heb een paar keer gehoord dat dit soort inhoudelijke gesprekken en tijd voor reflectie op de eigen lespraktijk werden gemist. Juist in roerige tijden is het van belang om ruimte te maken voor verdieping en zodoende de docent weer voeding te geven voor zijn dagelijkse lespraktijk. Leerlingen moeten hierbij niet worden vergeten. Maak ook hen onderdeel van het gesprek over montessorionderwijs en wat dit inhoudt. Op het gebied van reflectie over montessorionderwijs raad ik aan om een montessori-enquête te ontwikkelen. Deze enquête kan worden gedifferentieerd per vak. Maak hiervoor gebruik van de kennis en kunde die het MLA in huis heeft.

Literatuurlijst

DeMoss, K., & Morris, T. (2002). *How Arts Integration Supports Student Learning: Students Shed Light on the Connections*. CAPE

Eijnden van den J., & Hout van F., Kox R., Poll J., Tal M., Wervers E. (2016). *Basis voor cultuureducatie. Handreiking voor de toekomst van binnen- en buitenschoolse cultuureducatie*. LKCA

Hartland, J., & Hetland L. (2008). *Gewenste en bereikte leereffecten van kunsteducatie*. Cultuurnetwerk Nederland

LaFaille, J. (1996). *Montessori en haar revolutie der waarden*

La Faille J., & Stoovelaar, M. (2020). *Door het kind naar een nieuwe wereld toetsteen*. Montessori Meesterschap. Geraadpleegd op 15 december 2020 van <http://msa2.sharepoint.com/site/msa/504/Studenten/Forms/AllItems.aspx>

Heusden, B. (2010). *Cultuur in de spiegel*. Rijkuniversiteit Groningen en SLO- nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Klein Gunnewiek, M. (2016). *De zichtbaarheid van de brede montessoridoelen*. Nederlandse Montessori Vereniging

Montessori, M. (2020). *Creative Development in the Child The Montessori Approach*, Amsterdam: Montessori-Pierson Publishing Company

Montessori, M. (2016). *De Methode*, Amsterdam: Montessori-Pierson Publishing Company

Montessori, M. (1941). *Door het kind naar een nieuwe wereld*. Heiloo: NMV

Montessori, M. (2007). *From Childhood to Adolescence*. Amsterdam: Montessori-Pierson Publishing Company

Montessori, M. (2019). *Het brein van het jonge kind. Voorheen: Aan de basis van het leven*. Amsterdam: Montessori-Pierson Publishing Company

Montessori, M. (jaartal onbekend). *Het onbegrepen kind*. Amsterdam: Van Holkema Warendorf N.V.

Montessori, M. (1978). *Opvoeding en ontwikkeling*. Hollandia

Montessori Lyceum Amsterdam (2020). *Schoolgids 2020-2021*. Geraadpleegd op 28 november 2020, van <https://www.montessorilyceumamsterdam.nl/praktisch/schoolgids-2020-2021/>

Montessori Scholengemeenschap Amsterdam (2020). *Montessori-onderwijsconcept*. Geraadpleegd op 28 november 2020 van <https://msa.nl/onderwijs/montessori-onderwijsconcept/>

Oversteegen R., Grommers W., & Post C. (2019). *Kunst en cultuur op het MLA. Cultuurprofielplan 2019-2022*

Rubinstein, M. (2008). *Karakteristieken van scholen voor voortgezet Montessori-onderwijs*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant

Twaalfhoven, M. (2020). *Het is aan ons*. Amsterdam: Atlas Contact

Van Blijswijk, R. (2015). *Ryan en Deci en de motivatietheorie*, geraadpleegd op 30 maart 2021, van https://nivoz.nl/nl/ryan-en-deci-en-de-motivatietheorie-mensen-hebben-een-natuurlijke-aangeboren-neiging-om-bezig-te-zijn-met-interessante-dingen-en-te-zoeken-naar-verbintenissen-tussen-zichzelf-en-de-wereld?gclid=EAlalQobChMIxNzbsN-e7wIVDAd7Ch1ZLAQvEAAAYASAAEgLYrvD_BwE

Winner, E., Goldstein, T., Vincent-Lancrin, S. (2013). *Art for Art's sake? Overview*. OECD Publishing

Bijlagen

Bijlage 1. Interviewvragen kunstdocenten en kunstcoördinator MLA

Startvragen

- 1) Wat is voor jou typerend aan montessorionderwijs?
- 2) Welke montessorikenmerken zie jij terug in het kunstonderwijs?

Reageer op de volgende punten gekoppeld aan jouw dagelijkse lespraktijk als kunstvakdocent

Help het mij zelf te doen

Persoonlijke ontwikkeling

Creativiteit & Verbeeldingskracht

Hulp bieden vanuit observatie

Voorbereide omgeving

Nieuwsgierigheid

Hulp tot leven (gericht op het creëren van een optimale leeromgeving waarin autonomie, competentie en relatie in samenhang worden gestimuleerd)

Vrijheid in gebondenheid (Vrijheid en discipline)

De karakteristieken

De drie brede montessoridoelen (zelfstandigheid, creativiteit, maatschappelijke verantwoordelijkheid)

Zorg voor jezelf en je omgeving

Appreciatie en begrip van de verantwoordelijkheid voor de planeet

Vervolg vragen

- 3) Welke aspecten van het montessorionderwijs komen sterk naar voren in jouw lessen?
- 4) Welke aspecten van het montessorionderwijs komen minder sterk naar voren in jouw lessen? Zouden ze sterker naar voren kunnen komen? Wat zorgt ervoor dat dit nu nog niet in het geval is?
- 5) Wat zouden leerlingen moeten zeggen over wanneer de les geslaagd is wat betreft montessorionderwijs?

Bijlage 2. Interview dramadocent 1 MLA

Startvragen

- 1) Wat is voor jou typerend aan montessorionderwijs? De verbinding die een leerling met zichzelf en met de ander aangaat, los van de lesstof die krijgt. Het gaat breder dan de kennis die je krijgt via het onderwijs, maar ook hoe je die kennis in het dagelijks leven een plekje kan geven. Aanspraak op het hoofd, hoe je de hoofdelijke kennis in een bredere context kan zien in bredere velden toepasbaar. Zelfreflectie die wij vragen van leerlingen. Dus een beroep doen op wie ben jij? In welke situatie ben jij welke variant van jezelf? Zelfonderzoek in combinatie met kennis wat echt breder gaat dan wat je in de lessen krijgt aangereikt.
- 2) Welke montessorikenmerken zie jij terug in het drama-onderwijs? Hoofd, hart en handen. De handen is veel aan de orde. Stimuleren op de vloer onderzoeken. Door te doen, met je lijf met je stem op de vloer in samenspel met je tegenspeler en door te ervaren kom je tot inzichten. En met de handen daarmee kom je tot het hoofd. Het hoofd is onmisbaar, je doet een beroep op hoe maak je het voor het publiek interessant? Er moet enig inlevingsvermogen in voor wie je het maakt. Hoe maak je het inzichtelijk voor het publiek. Dat gebeurt dan woordelijk of in dialoog met elkaar of op basis van je onderzoek. Dat is een hoofdelijk proces. Hart: je maakt beter theater als je iets maakt wat je fascineert, irriteert of inspireert. Ze doen het vanuit een bepaalde bevoegenheid voor onderwerp of personage. Verbinding maken met wat je doet. Combinatie van die drie maakt een fantastische voorstelling. Dan zit ik in het maakproces. Hoe we dat in klassikale oefeningen doen vind ik het moeilijker te benoemen. Samen leren.

Reageer op de volgende punten gekoppeld aan jouw dagelijkse lespraktijk als kunstvakdocent

Help het mij zelf te doen

Ik geef nu vooral in de onderbouw les. Vooral in de 1^e structuur aanbieden in repetitieproces/maakproces, omdat ze dat nog helemaal niet gewend zijn. In het begin Hoe kom je van verschillende brainstormsessies naar het eerste materiaal. Hoe zorg je dat dat repetitieproces onderzoekend op de vloer blijft doorgaan? Door een voorbeeld te geven of door ze bij het handje te nemen. Langzaam ze dat meer zelf te laten doen met die ervaring die ze hebben. Laat het in de loop der jaren meer los. Om het zelf te doen moet je als leerling wel de juiste bouwmaterialen hebben om te snappen hoe je het zelf moet doen. En die bouwmaterialen is wel een gestuurde ervaring meegeven, om ze daarna meer vrijheid te geven. In m'n lessen probeer ik steeds vaker niet met instructie beginnen, maar met een ervaring. Los van de theorie of waar het over gaat gewoon de vloer op met een oefening. Eerst ervaren en daarna terug naar de instructie. In gesprek met elkaar erachter komen over welk onderwerp het ging of welke speltechnieken aan bod kwamen. Ik vind het leuk om de stoelen met de hoedjes klaar zetten, lampen aan of muziek aan. En richting de 3^e laat ik leerlingen eigen speldoelen benoemen, los van de doelen die ik zelf stel. Dan zit help het mij zelf te doen in zelfsturing, wat wil jij bereiken? Om ze uit te dagen in hun eigen denkproces of als speler.

Persoonlijke ontwikkeling

Gaat hand in hand met wat ik net zei. In de theaterlessen en het onderwijs ben je vaak bezig met een bredere wereldblik. Je bent niet alleen maar met theater bezig. Het gaat altijd ergens over, of een maatschappelijk thema of over het uitdiepen van de onderlinge relaties tussen personages etc. of verhaallijnen die je uiteenzet en gaat analyseren. En ik denk door met die dingen bezig te zijn op een creatieve manier dat je eigenlijk met je wereldse blik of je kijk op de wereld aan het onderzoeken bent en dat dat zo'n waardevol onderdeel is als het gaat over persoonlijke ontwikkeling. Als in je hebt het in

het samenwerkingsproces met je groepje over de thematiek van je voorstelling of je hebt het over gezinssituaties die niet functioneren en dat interessant maken op het toneel. doet dat wat met de persoonlijke ontwikkeling. Los van artistieke vertaalslag is het ook de verbinding met de buitenwereld en hoe zij zich daartoe willen verhouden door een theaterscène daarover te maken. Door eigen speldoelen die ik net noemde moeten ze heel goed weten waar sta ik nu, waar wil ik heen, wat is nog interessant voor mij? Die twee parallelle lijnen staan naast elkaar. daar zelf in staan.

Creativiteit & Verbeeldingskracht

Theater doen alsof en een voorstelling ik stel me voor dat.. bij geen ander vak heb je meer te maken dan het voorstellingsvermogen dan bij drama. Maar het is ook wel een interessant vraagstuk, want je bent er heel erg mee bezig met die verbeelde situatie en dat altijd dramatiseren om het interessant te krijgen voor een publiek. Dus je bent altijd bezig met extremere varianten van het dagelijks leven op de vloer te krijgen. Dus dat vergt creativiteit en verbeeldingsvermogen. Wat als Stel het is echt een ver van je bed show wat je moet presenteren, hoe kan je je daar dan toch mee verbinden en inleven? Dat heeft dat verbeeldingsvermogen nodig.

Het is ook altijd interessant bij ons in de onderbouw. Hoe kan je ze verder brengen dan de clichés? Die stap verder in hun creativiteit. Je mag trouwens niet voor de leerling onderschatten, dat in die fase van zijn leven het echt een creatief idee is. Voor hun is het nieuw. Voor hun is het creatief en origineel, vind ik altijd wel interessant ook vanuit je coaching vanaf de zijlijn.

Hulp bieden vanuit observatie

Nou ik denk dat dat bij mij wel een spanningsveld is. Moet meer vragend zijn. Als zo'n groepje met een cliché komt, niet als docent zelf met voorbeelden komen maar proberen door vragen te stellen ze zelf een stap verder te laten komen in hun maakproces waardoor ze met creatievere ideeën komen. Dat kan je volgens mij alleen maar doen vanuit observaties. Wanneer grijp je in? Goed luisteren.

Inhoudelijke kant. Scenario's aanpassen. Maar gaat ook over samenwerking tijdens maakproces. Als ze in verschillende groepjes in het lokaal aan het werk zijn dat je heel goed kijkt wie pakt de natuurlijke regie, wat zijn echt de spelers en doeners. En dat je probeert met je coaching en de vragen die je stelt daarop in te spelen. Als een leerling van nature een soort regie-inzichten dat je daar meer gebruik kan van maken door hem in de kracht te zetten in de rol die ze pakken. Door daar bewust aandacht voor te vragen. En bijvoorbeeld de ideeën die hij heeft te laten delen met het groepje.

Heeft ook met nabespreking/ reflectie te maken. Maar ik vind ook daarin degene die zich niet op de voorgrond plaatsen te stimuleren in de visie ontwikkelen in wat ze zien. Door ze concrete vragen te stellen.

Vorbereide omgeving

Stoelen neerzetten met hoedjes. Kost wel tijd.

Mag niet onderschat worden in het effect op de ervaring. Maar ook de magie van het theater, rode stoelen, lampen. Om ze toch de andere ervaring dan bij andere vakken te geven. Theatrale effecten van inzetten. Om dat je ze daarmee stimuleert om te willen leren, als het prikkelend is voor de verbeelding krijgen ze direct de motivatie om ermee aan de slag te gaan.

Nieuwsgierigheid

Nieuwsgierigheid is bij drama in zoveel verschillende opzichten aan de hand. Wij stimuleren denk ik allemaal het spelonderzoek. Op de vloer met elkaar onderzoeken en vanuit daar vast te leggen richting presentatie. En de nieuwsgierigheid zit hem dan in het onderzoeken naar motieven van personages, nieuwsgierigheid naar de mens die je uitspeelt. Nieuwsgierigheid naar eigen speldoelen, naar jezelf en jouw spelmogelijkheden, nieuwsgierigheid naar onderwerpen, welk thema kies je? Dat vergt soms

vooronderzoek naar het onderwerp in de voorstelling. Nieuwsgierigheid naar elkaar in samenspel en nabespreking.

Gelaagdheid in nieuwsgierigheid. Nieuwsgierigheid is nodig om theater te kunnen maken. Als je geen nieuwsgierigheid hebt is het een lastiger vak, dat zit je op een automatisch piloot.

Hulp tot leven (gericht op het creëren van een optimale leeromgeving waarin autonomie, competentie en relatie in samenhang worden gestimuleerd)

Gaat over het mens zijn en de zelfontplooiing. Breder dan de kennis die je tot je krijgt. Praktische toepassing dat wat ik leer hoe kan ik dat in mijn leven inzetten? Wij zijn daar in de dramalessen constant mee bezig, met de verbinding in de buitenwereld. Als ik een opdracht geef naar doe onderzoek naar personage die je tegenkomt op straat, bekijk en onderzoek een film. Je maakt verbinding met de buitenwereld Letterlijk voor ze maken. Je kan je natuurlijk ook helemaal met je leerlingen in die fictieve, verbeelde situatie in het lokaal laten. Maar ik denk dat het heel goed is om regelmatig actief de connectie met de buitenwereld te leggen. Dat ze zich daar wel van bewust zijn. Ook als het gaat over persoonlijke ontwikkeling, bijvoorbeeld het gebruik van je eigen instrument. Je lijf, stem, verbeeldingskracht, fysieke spelmogelijkheden. Je doet heel erg onderzoek naar hoe je dat lijf in kan zetten, dat gaat breder dan het vak drama. Als het bijvoorbeeld gaat over status. Dan kan je het ook heel erg houden bij wat ze spelen, maar ik probeer dan welk actief de link te leggen naar hun eigen leven door daar de koppeling mee te maken. Welke status neem ik een bepaalde setting aan? Of in een speciale situatie. Actief vragen en link leggen. Uit zichzelf doen ze dat misschien niet, als je het niet actief aan ze vraagt. Dan leggen ze misschien niet de link tussen de dramalessen en het dagelijks leven.

Vrijheid in gebondenheid (Vrijheid en discipline)

Het snijvlak bij theater is de gebondenheid, je kan niet spelen zonder de ander. Die gebondenheid in contact met jezelf, in de groep en in het samenspel, is onmisbaar in de theaterlessen. Gebondenheid met de inhoud van de les. Je verbinden met dat wat je staat te spelen. Daarbinnen zit in de vrijheid in de creativiteit. De vrijheid hebben om te bepalen wat vind ik nu belangrijk om op het toneel te laten zien. Wat wil ik laten zien? Welk thema wil ik aansnijden? Wat wil ik vertellen? Zit veel vrijheid in, maar wel binnen de kaders van de les en de onderwerpen die wij behandelen. Daarin zit vrijheid en creativiteit in wat je speelt.

Het zit op het snijvlak van gebondenheid van dat wat je staat doen en de vrijheid en hoe je dat doet en waar het over gaat, die samenkomst staat bij ons centraal.

Door kaders stimuleer je de vrijheid als je die kaders niet hebt is het te open is haal je de creativiteit weg. Stimuleert de verbeelding. Geeft een denkrichting.

De karakteristieken

Samen leren: theater kan niet zonder de ander. Het is altijd met een of in relatie tot je publiek als je een solo maakt. Ensemblewerk. In de kwit op basis van de spelervaringen, het leren van elkaars spelkwaliteiten.

Reflectie:

Hoofd, hart en handen (werd niet direct genoemd) is een wezenlijk onderdeel van mijn dagelijkse lespraktijk. Dat zit hem heel erg in afwisseling zoeken. Je bent in het theater altijd bezig met vanuit een concept iets artistiek te vertalen naar de vloer en om je eigen instrument, je lijf in te zetten om dat vervolgens ook waar te kunnen maken. Dat doe je vanuit persoonlijke inspiratie, waarin die verbeeldingskracht een grote rol speelt. Variatie wanneer doe je een beroep op het hoofd of wanneer je laat ze eerst iets ervaren. Soms meer direct vanuit de theorie. Elk onderwerp kent een andere aanvliegroute en ik vind het leuk om daarmee te experimenteren.

Ik mag meer zitten op de keuze. Verzand om één of andere reden, we zitten veel in het groepsproces. Zit wel in scenario's die je kiest of de onderwerpen, maar het is nog niet genoeg ofzo. Keuzevrijheid in wat we binnen de les doen of waar je zin hebt om aan te werken. Keuzewerktijd heb ik dat wel meer. Keuzemenu's, kiezen aan waar ze willen werken. Ook omdat je vaak elkaar nodig hebt. Wel keuze in met wie je het doet. Wij hebben geen vaardigheden waaruit ze kunnen kiezen, ook omdat ze vaak samenkomen. Het is moeilijk om ze uit elkaar te halen. Er zit wel keuzevrijheid in met wie of welke dialoog, wat ga je maken, wie speelt welke rol? Maar niet echt op vaardigheden of welk onderwerp. Ik zou het wel interessant vinden om te kijken of dat echt kan.

De drie brede montessoridoelen (zelfstandigheid, creativiteit, maatschappelijke verantwoordelijkheid)

We zijn altijd met een combinatie van die drie bezig. We stellen niet het artistieke proces boven alles. We laten ze in aanraking komen met de professionele theaterwereld, samenwerking met ITA. Maar we zitten alle drie denk ik op betrokkenheid met maatschappelijke betrokkenheid. Maatschappelijk theater in de bovenbouw. Maatschappelijke betrokkenheid in doelgroep. In onderbouw meer verbinding maken met maatschappelijke onderwerpen, dan maatschappelijke verantwoordelijkheid. Daar stimuleren we de maatschappelijke betrokkenheid. Voorzichtig omgaan met spullen, verantwoordelijk voor spullen. Is wel materialistisch. Reflectievraag meegeven, regievraag. Feedback aan elkaar geven zorg dragen dat dit goed over komt. Dat stimuleert ook een soort van maatschappelijke verantwoordelijkheid voor elkaar. Maar echt burgerschap, nee denk het niet.

Zorg voor jezelf en je omgeving

Omgaan met het materiaal en het lokaal. Omgaan met je medespelers. Hoe geef je feedback? Groepjes die vastlopen in het maken, één douwt zijn idee door en de rest luistert niet. Daar kom je op terug tijdens het maakproces maar soms ook daarna. Daarmee ben je daar dan wel mee bezig.

Appreciatie en begrip van de verantwoordelijkheid voor de planeet

Doe ik niet veel mee.

Vervolgvragen

- 3) Welke aspecten van het montessorionderwijs komen sterk naar voren in jouw lessen?
Zie vraag 2. Reflectie ben ik er veel mee bezig, schiet er door 55 minuten vaker bij in. Is steeds minder tijd voor.
- 4) Welke aspecten van het montessorionderwijs komen minder sterk naar voren in jouw lessen? Zouden ze sterker naar voren kunnen komen? Wat zorgt ervoor dat dit nu nog niet in het geval is?
Leren kiezen. Mag op een dieper niveau plaatsvinden in mijn les. Keuze over de inhoud binnen de opdracht (dialoog, persoon die je speelt). Keuze in het werken aan vaardigheden doe ik alleen in de kwt. Kan dat? Of gaat het ten koste van de ervaring? Zou ik het meer willen? Wat zou de meerwaarde ervan zijn? Bewustzijn in keuzes die ze maken. In de 1^e zit ik daar minder op.
Zijn we te streng? We maken ze bewust in de keuzes die ze maken. Daar zit het hem wel in. Daar zit ik hem steeds meer op naar mate ze in een hogere klas komen. Ik vraag me af of het kan.
Keuzevaardigheid in vaardigheden. Zou het niet ten koste gaan van de kwaliteit van je lessen? Omdat je ook een ervaring biedt. Keuze ligt op een veel genuanceerder vlak misschien. Wel leuk experiment. Wat zou het opleveren als ik ze de onderwerpen meer laat kiezen in kleinere groepen in de dramalessen?

In onze structuur zijn we wel heel erg schools. Komt ook door 55 minuten in een lokaal met zoveel leerlingen. Als je het echt wilt uitwerken moet je daar veel radicalere keuzes maken in hoe je je onderwijs inricht.

- 5) Wat zouden leerlingen moeten zeggen over wanneer de les geslaagd is wat betreft montessorionderwijs?

Als een leerling het kan koppelen aan iets buiten de school. Overstijging van je vak. Door het beoefenen van het theatervak destilleer ik iets wat ik ergens anders terug kan herkennen en dat dan met jou delen. Ik was laatst hier en toen dacht ik aan jouw les". Metablik over iets wat er in jouw les is geweest en dat ze het terug herkennen.

Concrete voorbeelden noemen. Ervaring die ze hebben in het dagelijks leven koppelen aan een theaterblik. Verbinding met hun persoonlijke leven of een ander vak wat ze dan koppelen aan een theaterblik. Kunst inspireert je in de wereld om je heen, als ze de verbinding leggen met de buitenwereld. Of dat ze de buitenwereld meenemen of dat ze het terug herkennen. Dat ze dat uit zichzelf gaan doen.

Bijlage 3. Interview dramadocent 2 MLA

Startvragen

1) Wat is voor jou typerend aan montessorionderwijs?

Voor mij is het meest typerend dat leerlingen zelfstandig mogen onderzoeken. Dat heeft te maken met hoe ze iets aanpakken, maar ook hoe ze zichzelf daartoe verhouden. Wat hun visie daarop wordt. En daarin worden ze begeleid. Het is zelfstandig binnen, de vrijheid in gebondenheid. Daarin zit ook het kiezen. De mogelijkheid hebben om keuzes te maken zit in het materiaal verweven. Dus dat ze door zelfstandig te onderzoeken, keuzes tegenkomen en die keuzes maken. En dat kan goed uitpakken of niet. Maar dat is ook niet erg. Want door er achter te komen waar hun keuze toe leidt leren ze. Je kan het daarna nog een keer doen. Het hoeft niet in één keer goed, er is geen waarheid. Dat vind ik het belangrijkste, dit is de kern. Er wordt een kader geboden en daarbinnen gaan ze met hun eigen voorkennis of zonder voorkennis op pad.

2) Welke montessorikenmerken zie jij terug in het kunstonderwijs?

Allemaal.

Hoofd, hart, handen: Het zou moeilijk zijn om het niet te doen. Maar daarbij ook het leren kiezen, zoals ik het net formuleerde.

Leren kiezen zit in de inhoud wat je ga doen, in de vorm hoe ga je het doen, in de samenwerking in hoeverre laat je je gelden of hou je je in? Daarin zit keuze. Reflecteren zit daarbij in. We zijn het aan het stroomlijnen om daar vormen in te vinden. We helpen ze in principe om het voor zich te zien. We bouwen momenten in waarin ze terugkijken op wat ze hebben gedaan en of dat handig was, of niet, of vervelend of leuk. We laten reflectie terugkomen, maar dat herkennen ze niet altijd. Het helpen herkennen van reflectiemomenten. En dat reflecteren op zich moeten ze leren.

Sociaal leren zit er in. Het gaat over hun zelf. Het is in samenwerkingen. Kijk naar elkaar en je daartoe verhouden.

Samenhang in de leerstof. Het curriculum is daarop gebouwd. En er komt steeds meer samenhang. Het is inherent aan drama. Het één kan niet zonder het ander. Omdat je als je het uitbreidt je het altijd in een perspectief van wat ze al gehad hebben of wat er nog komen gaat. Het wordt een breder palet. Binnen & buiten school: We halen de buitenwereld naar binnen en we gaan soms met de school naar de buitenwereld. Het gaat over de buitenwereld. Dat is belangrijk aan ons vak. Soms doen we dat wat bewuster en soms onbewuster. In hoe we naar het vak kijken gaat het altijd over hoe verhoud ik mezelf tot mezelf, de ander en de wereld? Daar zit de buitenwereld in. De realiteit van de theater de school in halen en dat wij het theater in gaan.

In meer of mindere mate zit het allemaal in het vak ingebouwd.

Reageer op de volgende punten gekoppeld aan jouw dagelijkse lespraktijk als kunstvakdocent

Help het mij zelf te doen

Dat bedoelde ik een beetje met onderzoekend leren. Een nieuw onderwerp start ik met in de bovenbouw haast colleges en in de onderbouw inleiding en oefening. Eerst leg ik de bodem neer, een soort 0-meting voor mezelf, in ofwel theorie of inleiding en dan in oefening ervaren in wat bedoelt ze eigenlijk en dan vrij snel naar een oefening om te zien hoe ze het oppikken. En daarna ga ik een soort opbouw te maken. Door ze bezig te zien, kijken wat ze zien en wat ze missen. En vervolgens laat ik ze zoeken en onderzoeken naar wat ze niet nog niet weten. En daar help ik ze mee. Help het mij zelf te doen is inleidend en begeleidend. En dan weer in reflectie terugkijkend.

Persoonlijke ontwikkeling

Vind ik soms een lastige. Ik vind hem belangrijk en cruciaal. Maar het is natuurlijk in de bovenbouw makkelijker dan onderbouw. Omdat je ze in de bovenbouw langer hebt, de groepen kleiner zijn en je ze beter kan volgen. Ik heb dan ook meer tussenmomenten waarin ik dat met ze bespreek of dat ik ze in groepjes langs laat komen. In de onderbouw vind ik dat wel eens lastiger. Probeer ik wel dat steeds meer in materiaal in te bouwen. Ik heb een vraag aan het begin van de les waar ik aan het einde op terug kom. In het naar elkaar kijken probeer ik iedereen gezien en gehoord te hebben. Maar om in een klas van dertig die persoonlijke ontwikkeling van iedere leerling echt goed te kunnen volgen. Dat blijft een proces denk ik waar je als docent mee bezig blijft. Ik pas dat ook per jaar aan, dit werkt goed of dit ben ik zat of dit pak ik weer terug. Wisselt heel erg per jaar. Het wisselt ook per klas, waar de persoonlijke ontwikkeling zich op richt. In sommige klassen gaat het haast niet over grote stappen in spelontwikkeling, omdat je nog bezig bent met de persoonlijke ontwikkeling als het gaat om samenwerken of jezelf durven te laten zien. Gaat het over veiligheid. Dan ben je echt met hun persoonlijke ontwikkeling bezig en benoem je het ook. Soms gaat het over je persoonlijke ontwikkeling als speler. Dus het is er, maar het verschilt per groep in welke mate en in welke vorm en in hoeveel grip ik daarop heb.

Creativiteit & Verbeeldingskracht

Ik vind niet persé dat je als speler of als maker dat je ook creatief bent. Ik heb net weer po's zitten nakijken van 4 havo en dat zijn sommige ideeën eigenlijk helemaal niet zo creatief. Het is dus helemaal niet zo dat je met zo'n opdracht altijd creatief bent of dat je als docent altijd creatief bent. Ik vind het eigenlijk een hele interessante. En dat vind ik met verbeeldingskracht ook, omdat dat echt iets is wat je aan kan zetten. Dat vind ik het leuke met eerste-klassers, ik gebruik altijd het verhaal van Guus Kuijer die heeft het over het verhalenboompje. Bij de één vallen ze er zo af en bij de ander moet je heel hard schudden voordat er ééntje loslaat. Dus dat ze die verbeeldingskracht eigenlijk allemaal hebben, maar hem niet altijd herkennen of ik kunnen zetten vind ik heel interessant. Maar juist dat dat zo kan verschillen per groep. Dat maakt dat je daar als docent creatief in moet zijn. Wat is de definitie van creativiteit? Dat vind ik soms best een lastige. Ik zie het heel erg in oplossingsgericht en toepassen van wat in je hoofd zit naar de vloer. In onze lessen dan. Of het herkennen van mogelijkheden en daar iets mee doen of durven. En dat is heel moeilijk. Dus ik denk creativiteit is heel erg onderdeel van ons vak, maar het is ook één van de moeilijkste om het echt te kunnen toepassen of te doen. Creativiteit heeft heel veel met je associatie te maken. Als je echt creatief kan denken is het te gek, maar creatief moeten zijn is weer iets heel anders. Dat kan ook weer blokkeren. Verbeeldingskracht is echt wel een kernwaarde van ons vak en van Montessori. Jezelf verplaatsen in is verbeeldingskracht of het jezelf groter kunnen denken dan je nu bent in je omgeving. Dat zou voor mij veel zichtbaarder in de hele school mogen zijn. Dat het ook mag en dat het goed is en dat het leuk kan zijn of bijzonder of waardevol. Maar dat je dat moet leren zien en durven en dat dat ook spannend of moeilijk kan zijn en dat dat voor iedereen anders is. Maar dat vind ik bij ons vak wel heel mooi om in de 1^e en in de 4^e mee te beginnen. Het persoonlijke mag meer zichtbaar zijn in de school. Je hebt dat bij de exposities, landkoffers. In dat soort projecten komt de persoonlijkheid van leerlingen via verbeeldingskracht naar buiten. Dat doet iets moois met een school, heeft iets met warmte te maken. Omdat je als leerling iets van jezelf durft te delen en te laten zien en je daar ook naar kijkt. Het is de wereld in het klein. Als wij dat meer stimuleren of meer laten zien dat dat dan ook meer komt. Dat het niet gek is, dat fantasie ook iets moois of bevrijdend of troostend is. Dat het wat meer gaat leven. Maar dat moet je leren en durven. Heeft ook met zichtbaar maken van je vak.

Hulp bieden vanuit observatie

Vind ik heel belangrijk en is in de onderbouw altijd leidend geweest. Bijvoorbeeld bij stages begeleiden, de eerste valkuil is er tussen gaan staan en je ziet niet meer wat er gebeurt of laat ze gewoon eens even zonder meteen te hulp te schieten. En daardoor denk ik dat ik dat zelf bovenaan mijn lijstje heb zitten. Omdat ik dat echt een mooie vind van Maria Montessori. In de bovenbouw zit het veel meer in de werkvorm en in de manier waarop te werken. Door te kijken zie je niet alleen hoe ze werken (samenwerking, communicatie) maar ook heel veel hoort. Letterlijk in hoe lezen ze en wat lezen ze of wat horen ze van wat een ander vertelt en hoe pikken ze dat eruit en gaan ze daar vervolgens weer mee verder. Zou veel meer tijd genomen mogen worden, maar die is er gewoon niet altijd. Zou voor de mens veel meer opleveren. Ik vind het voor het leven één van de meest waardevolle waardes. Kijken en luisteren en één die iedereen belangrijk vindt, maar pas als je het niet gedaan hebt weer boven komt drijven.

Vorbereide omgeving

Ik ben er stellig van overtuigd dat mensen pas optimaal kunnen functioneren als de omgeving voorbereid is. Of dat je minder goed functioneert wanneer dat niet zo is. Heb ik thuis, maar ook in lokaal. Ik kan niet in een lokaal beginnen waar het nog een rommeltje is. Omdat alles heeft betekenis geeft, je wilt kinderen met een leeg hoofd laten ervaren of blanco laten beginnen. Of voor een voorstelling juist een setting creëren. Of voor een oefening alleen dat wat hun focus richt op daar waar je hun aandacht wil hebben.

Nieuwsgierigheid

Heeft ook met die onderzoekende houding te maken. Als je wilt dat leerlingen zelfstandig onderzoeken moet je ze eerst nieuwsgierig gemaakt hebben of iets hebben waar ze nieuwsgierig naar worden. Vorbereide omgeving of goed materiaal hoort daarbij. Hopelijk zorgend voor voldoende nieuwsgierigheid om het balletje rollende te houden. Binnen het vak nieuwsgierigheid gaat het over nieuwsgierigheid naar de materie of het onderwerp of de ander om research. Dat is niet eenduidig. Hoe sta ik erin? De ander? Hoe kan ik dat op het podium neerzetten? Wat is er al gedaan? Wat kan ik dan toevoegen?

Hulp tot leven (gericht op het creëren van een optimale leeromgeving waarin autonomie, competentie en relatie in samenhang worden gestimuleerd)

Is de combinatie van alles waar we het nu over hebben. Wat ik belangrijk vind en waar ik mezelf altijd bij de les moet houden is dat je daar momenten voor inbouwt om het ook echt hulp te laten zijn. Dat het niet iets is wat ze alleen ervaren en waar ze doorheen wandelen, door ze bewust te maken van wat ze doen en er met ze bij stil te staan. Dat vind ik met montessori sowieso, we doen het allemaal zo anders, haar hele visie is al in zoveel variaties doorontwikkeld. Ik denk dat het pas waarde krijgt als je er ook af en toe bij stil staat. Als je er af en toe in kan spiegelen. Leerlingen ervaren het montessori wel of missen het maar als je het gaat benoemen, blijkt dat er een groot verschil is in wat ze weten. Als je het onderdeel maakt van ons onderwijs, dat leerlingen het meer gaan herkennen en er meer mee kunnen. We hebben heel veel aannames van dat we het wel doen en dat ze het wel merken en dat dat goed genoeg is, maar ik vraag me wel eens af of daar meer uit te halen is en hoe dan.

Vrijheid in gebondenheid (Vrijheid en discipline)

Dat is zo'n eentje waar misvattingen over bestaan. Gaat voor mij over discipline. Vrijheid in gebondenheid is discipline. Ik vind discipline iets prettigs, een leuk woord, er hangt is naars, strengs over. Als je vrijheid in gebondenheid begrijpt en ziet dat je jezelf in bepaalde kaders ruimte geeft of kan geven door die kaders te waarderen of te leren. Dat je daar gewoon een leuker mens van wordt, meer leert, dat je beter kan samenwerken Dat vind ik nou echt levenslessen. Ik vind vrijheid in

gebondenheid echt los van dat je je schoolcarrière er beter mee kan doorlopen als je het begrijpt of dat het lastig wordt als je het niet begrijpt of niet prettig vindt. Denk ik dat je je er in je hele leven plezier van hebt als je het snapt. Ook bij ons vak, als we kijken naar leerlingen die heel goed gaan of bij wie het minder gaat dat het heel vaak hier mee te maken heeft. Of ze snappen hoe vrijheid in gebondenheid werkt en wat het voor ze kan doen of dat ze het niet zien en op hun eigen manier heel eigenwijs toch net niet snappen of het hebben over “ja maar”? Vrijheid verkeerd interpreteren.

De karakteristieken

Aan het begin al heel erg genoemd. Verschil tussen de onderbouw en de bovenbouw. In de onderbouw heel erg sociaal leren en hoofd, hart, handen zijn misschien leidend. Het meest herkenbaar, het meest zichtbaar. Terwijl in de bovenbouw samenhang in leerstof heel belangrijk is en leren kiezen. Zit ook overal doorheen, reflecteren dat groeit. In de 1^e stippen we het aan, in de 2^e klas wordt het echt wat, in de 3^e moeten ze het misschien al op een bepaalde manier doen en in de bovenbouw wordt het onderdeel van. Vind ik logisch, dat het er altijd in zit maar in groeiende mate. Binnen en buiten school zit er altijd in als het gaat om onderwerpen of thematieken, hun eigen beleving. Eigenlijk hun eigen buitenschool de school in halen. Wel altijd afhankelijk van wat we aan het doen zijn. De buitenschool kunnen we veel dynamischer maken. We kunnen veel meer gebruik maken van de stad, musea als inspiratie of de omgeving van de school. Is beetje weggezakt. Bij de kunstklas deden we project over de buurt. Een plek in de buurt op het podium zetten met muziek, video en spel. Is bij mij wel een beetje weggesijpeld, terwijl als je het doet is het weer zo leuk. De buitenschool als de belevingswereld is altijd aanwezig, maar de buitenschool waar we ons onderwijs buiten school laten plaatsvinden vind ik een beetje weggezakt. Heeft ook wel weer met tijd te maken. Maar ik zou het wel weer meer willen doen, vroeger was ik daar veel makkelijker in. Nu zit ik toch gebonden aan die 55 minuten, terwijl dan doe je er wat langer over. Het is zo prikkelend en je biedt ze echt een andere ervaring.

De drie brede montessoridoelen (zelfstandigheid, creativiteit, maatschappelijke verantwoordelijkheid)

Creativiteit: gaat voor mij over hoe je in het leven staat en oplossingen zoekt. Met een mate van eigenheid binnen je eigen kunnen naar mogelijkheden zoekt. Dat is veelomvattend. Ons vak gaat over creërend denken per definitie. Misschien juist wel omdat wij dat als vak hebben het blijven denken in mogelijkheden en diversiteit. Steeds breder blijven denken en niet binnen het bekende straatje. Ook zorgen dat leerlingen een andere vorm van creativiteit aanboren of herkennen.

Zelfstandigheid: vind ik een lastige. En binnen de vrijheid in gebondenheid een belangrijke, omdat je dat moet kennen en herkennen om het te kunnen. Maar omdat wij ook binnen een les afronden of in groepjes werken vind ik het een lastige als je echt wilt definiëren. Waar doe je aanspraak op? Daarom vind ik het lastig. Je wilt dat materiaal leidt tot zelfsturend leren. Maar je hebt ook te maken met je omgeving binnen ons vak. Het is binnen ons vak niet altijd jij en het materiaal. Maar ook jij en de ander. En daarbinnen de keuzes die je maakt. Het is niet altijd zo dat de opdracht zo zelfsturend is dat je verder kan want je moet je ook verhouden tot de ander en daarbinnen je keuzes maken of bepalen wat je wel of niet. Dus daarin vind ik hem complexer dat ik zo in één keer.

Maatschappelijke verantwoordelijkheid: wij zijn daar zeker mee bezig als doel in het curriculum en de les. Maar dat zit verweven in het materiaal en hoe we het aanbieden. En ook daarbij ervaren of herkennen ze het niet altijd als zodanig. Zou ik wel interessant vinden, omdat ik denk dat we daar wel een functie in hebben. En dat we dat vaak wel bereiken, maar dat ze zich dat past later bewust worden. Zoals je soms dat hebt als je met oud-leerlingen spreekt dat ze dan zeggen ‘dat heeft gevormd of dat heeft toen een zaadje gepland’. In de onderbouw kabbelt het er zo doorheen zeg maar terwijl ik het daar misschien wel belangrijk vind om het zichtbaar te laten zijn. Hier hebben we

het over en hierom is het belangrijk. En daar hebben we het natuurlijk wel over, maar het zou op een andere manier vorm kunnen worden gegeven waardoor het meer waarde krijgt voor leerlingen. Dat bedoel ik ook een beetje met de zichtbaarheid van de binnenwereld van leerlingen in de school zichtbaarder maken. Dat heeft ook met die maatschappelijke verantwoordelijkheid te maken. Dat je dat samen met elkaar doet door open te zijn of elkaar echt te zien en aar autonoom in te mogen zijn en een ander autonoom in te laten zijn. Dat is bij ons een soort vanzelfsprekendheid dat we dat als school of als middelbare scholen doen, want je wilt zelfstandig kritische burgers opleiden. Maar ik vind dat te veel een aanname en vind zelf ook altijd wel dat wij dat doen terwijl ik denk 'ja maar in hoeverre ervaren leerlingen ook echt dat wij dat doen of beklijft dat ook of bezinkt dat ook'? Dat zou best wel weer eens onder de loop genomen mogen worden.

Zorg voor jezelf en je omgeving

Die vind ik na de basisschool behoorlijk weggeslagen. Omgaan met materiaal en de ander. Is echt wel ondergeschikt, ik denk dat dat iets is wat op de basisschool zo geautomatiseerd. Dat moet echt wel een plek hebben als ze bij ons binnen komen, alsof ze in eens volwassenen zijn en het allemaal kunnen. Zou meer aandacht moeten hebben, omdat er zoveel andere dingen zijn die ineens aandacht vragen dat ze dat juist heel snel vergeten. Terwijl het eigenlijk heel belangrijk is, want als je dat niet doet wordt de rest ook een zootje.

Appreciatie en begrip van de verantwoordelijkheid voor de planeet

Nu je het zegt denk ik: ook ja. Ben ik bewust en onbewust niet heel erg mee bezig. Merk wel dat het bij leerlingen boven tafel komt. Superbelangrijk, maar het komt niet in mijn lessen als zodanig naar voren. Wel in hoe verhoud ik me tot de wereld.

Vervolg vragen

- 3) Welke aspecten van het montessorionderwijs komen sterk naar voren in jouw lessen?
Zelfstandigheid vooral het zelfstandig onderzoeken. Autonomie. Samenhang in leerstof vind ik heel aanwezig, omdat ik daar heel veel onder vind hangen. Binnen het vak. Ik werk niet met andere vakken samen. Deze vind ik wel lastig in die zin, ik zou het wel willen maar dan als we het hele curriculum van tafel gooien en weer opnieuw naar het vak kijken. Want zoals het nu is zou ik te veel overboord moeten gooien of zie ik nog niet hoe dat elkaar versterkt.
En bij drama ook juist de vaardigheden onderzoeken, nieuwsgierigheid etc. Nieuwsgierigheid, onderzoekende houding en zelfstandigheid, autonomie, reflectie binnen alles. Maar misschien is het niet altijd voor de leerling bewust, dat hoop je dan te bereiken.
- 4) Welke aspecten van het montessorionderwijs komen minder sterk naar voren in jouw lessen? Zouden ze sterker naar voren kunnen komen? Wat zorgt ervoor dat dit nu nog niet in het geval is?
De buitenschool, maar dat is meer een invullingsaspect. Wat ik hoop veel te doen, maar wat veel meer aan bod mag komen is toch het inzicht bij leerlingen en dat heeft toch weer met reflectie te maken. Het inzicht op alles wat wij nu bespreken en van alles waarvan wij vinden dat we het doen, toepassen en laten zien, de bewustwording bij leerlingen daarvan. En dat heeft toch weer met reflectie te maken. Daarvoor wil ik eigenlijk wel een extra uur drama. Of het moet meer gewicht krijgen, maar dan sneuvelen er andere dingen. Binnen je eigen vak combineer je theorie in de praktijk combineert. Het loopt eigenlijk altijd door, je sluit niet iets af. Het loopt altijd door.
- 6) Wat zouden leerlingen moeten zeggen over wanneer de les geslaagd is wat betreft montessorionderwijs?

Dat het hun tijd waard geweest is op wat voor manier dan ook. Dat ze zichzelf en de ander hebben gezien, gehoord of gevoeld. Dat ze nog verder zouden willen werken, nieuwsgierig zijn geworden. Dat er is iets aan gegaan is. Dat in is energie omdat ze bezig zijn geweest of dat ze ergens meer van willen weten. Dat er iets actief is gemaakt.

Bijlage 4. Interview kunstcoördinator MLA

Ik zie het als één groot pakket. Een cultuurprofielschool hoort geen schotten te hebben, creativiteit is overal gaande. Belangrijkste aspecten voor mij voor kunst en cultuur-onderwijs: jezelf kunnen uiten in een creatieve vorm. Klinkt als een open deur, maar tegelijkertijd vind ik het iets heel fundamenteel en mooi. Het kunnen kijken naar de wereld en daar een draai aan kunnen geven door creativiteit. Die visie heb ik natuurlijk bedacht samen met Wriester/Wiebe. is erg de kern van de zaak. Kritisch naar jezelf, de wereld en de ander kijken. En daarmee de wereld en de ander beter leren kennen door kunst en cultuur. Vind ik diep, want het gaat echt over hoe je de wereld tot je neemt. Het is niet een extraatje. Dat is wat anders. Bij andere scholen merk je dat een vak als tekenen een leuk extraatje is, waarbij ze oefeningen krijgen om zich een ambacht aan te leren. Is essentieel voor onze school, wij leren nadenken over wat ga je doen. Zie ik terug bij de tekenles, vrijheid voor leerlingen is groot ook bij standaard opdracht. Vind ik ook bij drama, van wat ik in de lessen zie. Hoe ze zelf een draai geven aan een opdracht. Eigen creativiteit staat op plaats 1, 2 en 3.

Montessori karakteristieken: hoofd, hart en handen. Hebben wij hoog in het vaandel Is karakteristiek voor zowel montessori als cultuurprofiel, omdat je altijd bij het opvolgen van een opdracht de mogelijkheid krijgt om daar een draai aan te geven waar je ook je hart en handen mee bezig bent en niet alleen maar met je hoofd. Komt mooi terug bij profielwerkstukken. Vind ik heel gaaf, ze denken als leerlingen echt na over de vorm. En dan komen ze tot de conclusie misschien moet een film zijn, een fotoserie zijn, een schilderij zijn. dat is een vertaalslag die niet vanzelfsprekend is. Die gaat er echt vanuit dat wij creatieve mensen zijn en dat we die leerlingen daarin iets geleerd hebben

Reflecteren. Is echt heel belangrijk voor montessorionderwijs. Dat je de dingen die je onderneemt dat je altijd zelf in staat bent om te reflecteren en daar je conclusies aan te verbinden. En daarin denk ik dat wij als school dat dat ook niet vanzelfsprekend is dat leerlingen zoveel ruimte krijgen om te reflecteren. Er wordt heel veel verwacht van leerlingen om zelf te bepalen is dit goed of moet ik hier iets aan veranderen? Van belang bij kunstvakonderwijs. Want geen leerling zal alleen zijn beoordeling te horen krijgen, er is altijd een moment van reflectiegesprek. Wat heb je willen zeggen? Wat is er gelukt? Wat niet?

1) Wat is voor jou typerend aan montessorionderwijs?

Eigen verantwoordelijkheid dragen voor je leerproces (met mate). Ik denk dat het iets te maken heeft met sfeer, met de manier waarop we met elkaar omgaan. Leerlingen en leraren zitten eigenlijk samen in een leerproces, waarin de leraar eigenlijk meer een coach is en de leerlingen eigen verantwoordelijkheid draagt voor zijn leerproces. Dat vind ik echt in montessorionderwijs van belang een coach en leerling eigenaar van eigen leerproces. Hiërarchie ligt anders dan in een klassikale school. Waarin de leraar bepaalt wat goed en fout is en wat de leerling moet doen. als je daarvan uit gaat, daar heb je een bepaald soort vertrouwen voor nodig. Dat is de reden dat ik al 33 jaar blijf plakken, het feit dat ik mezelf kan zijn dat er geen leerlingen zijn die niet figuurlijk een mes in je rug willen steken. Dat wij als mensen bezig zijn met te zorgen dat wij een optimale leersfeer creëren. Dat veranderde in 33 jaar niet, het ging wel over meer regels of over strenger zijn maar dat veranderende niet. Door mijn leeftijd is dat verandert, de afstand is er in leeftijd. Ik heb een ander contact met leerlingen gekregen puur door mijn leeftijd. Ik sta minder met een grap en een rol naast de leerling. Die afstand is er nu meer, moet ik ook niet willen. Kern is de sfeer van vertrouwen, sociaal leren. Sociaal leren vind ik heel erg belangrijk.

- 2) Welke aspecten van het montessorionderwijs komen volgens jou sterk naar voren specifiek binnen kunstvakonderwijs van het MLA?

De veiligheid om je creatief te durven uiten en de mogelijkheid om zelf in een creatieve vorm oplossingsgericht te zijn. En daarin niet alleen maar in hoofd te denken, maar ook in hart en handen. Eigen keuze. Docent geeft niet een opdracht waarbinnen iedere leerling door hetzelfde hoepeltje springt maar geeft een opdracht waardoor leerlingen geïnspireerd worden om hun eigen oplossing te zoeken,

- 3) Welke aspecten van het montessorionderwijs komen minder sterk naar voren specifiek binnen het kunstvakonderwijs op het MLA? Zouden ze sterker naar voren kunnen komen? Wat zorgt ervoor dat dit nu nog niet in het geval is?

Ik denk dat het mogelijk is om leerlingen nog veel meer de regie van hun eigen leerproces in handen te geven. Dat laten we niet liggen, maar wel iets waarin ik denk dat is mijn motivatie om te blijven doorzeuren over MLA academie. Omdat ik echt vind dat de ruimte die daarin zit die geeft leerlingen echt de mogelijkheid om te zeggen ik zou dit willen leren en daarvoor heb ik dat en dat nodig. En als je die mogelijkheid geeft om als leerling daar zelf stappen in te maken, dan denk ik dat je veel verder gaat dan denk ik dat leerlingen daarin veel meer kunnen dan wij nu benutten. Nu zijn we toch wel heel erg in schoolvakjes aan het denken, terwijl de MLA-academie de mogelijkheid geeft om die muurtjes te slechten. Daarin kunnen leerlingen veel meer benutten, nu zijn we veel in schoolvakjes te denken.

Hoe zie jij de volgende punten terug in het kunstvakonderwijs op het MLA?

Help het mij zelf te doen

Ik denk dat de leraar bij ons niet een gesloten opdracht geeft, maar een hele open opdracht geeft waarbij de leerling eerst zelf een creatief idee moet hebben en daarmee aan de gang moet gaan en de docent helpt vervolgens als professional om die leerling tot uiting te laten komen. Dat is dus help het mij zelf te doen. dat is dus niet, vertel mij hoe het moet. Maar ik moet het doen, maar help mij daar bij want jij bent de professional.

Persoonlijke ontwikkeling.

Op het moment dat je er bij kunst- en cultuuronderwijs vanuit gaat dat het onderwijs niet één waarheid heeft, maar dat kunst- en cultuur de waarheid heeft van de leerling zelf. Van de persoon, dan is dus het onderwijs daarin dus is het ontwikkelen van het persoonlijke standpunt en de persoon.

Creativiteit & Verbeeldingskracht

Als je leert om een creatief denkend mens te zijn, dat je dan dus heel erg leert je om in een creatieve vorm oplossingsgericht te zijn. Dat is iets wat niet vanzelfsprekend is. Wat je echt heel erg moet leren en ontwikkelen. Die verbeeldingskracht en creativiteit daarin zijn daarin het motortje. Ik vind mezelf een goed voorbeeld: ik ben niet slim, maar ik kan wel creatief denken. Heel vaak komt er iets voorbij, waarvan ik denk ik kan het niet oplossen maar ik kan er wel een creatieve oplossing voor bieden. Dat is echt wat anders dan wetenschappelijk oplossingsgericht denken. Dat is anders denken. Dat motortje gaat direct aan, dan gaat het motortje creatief in de zin van iets nieuws maken in de zin waar het er nog niet was. Gaat direct werken en er komen nieuwe oplossingen. Eén van jullie juweeltjes waren dus die solo's, was ik van onder de indruk. Omdat precies dat gebeurt, ze moeten oplossingsgericht denken. Ze weten hun piketpaaltjes, de beperkingen in ruimte, tijd etc. Hoe ga ik binnen die paaltjes iets neerzetten wat bij mij hoort. Maar bijvoorbeeld ook bij het eindexamen tekenen. De landelijke teksten triggeren je direct, maar de leerlingen weten daar allemaal iets uit te halen en iets mee te

doen wat dan toch weer heel bijzonder is. Ik vind dat onze leerlingen in het algemeen, wat ik daarvan zie, dan goed in staat zijn om eigen keuzes maken die creatief zijn.

Hulp bieden vanuit observatie

Makkelijker om voor de vakdocent antwoord op te geven. Ik zie natuurlijk dat jullie dat doen. Als kunstklas docent wel gedaan. Het is het enige wat ik weet. Hulp geven vanuit observatie. Door te kijken wat iemand aan het doen is en te kijken per leerling: wat gebeurt hier en hoe kan ik de gouden tip geven waardoor de leerling weer verder kan.

Vorbereide omgeving

Heel belangrijk, ja heel belangrijk. De plekken waar wij werken met de kunstvakken zijn uitdagend en mooi. Mooi dramalokaal en muzieklokaal. Dan krijg je zin om aan de slag te gaan. Bij tekenlokalen expres klein beetje een chaotische atelier sfeer, er moet de sfeer hangen van hier kan alles. Hier kan je buiten het gebaande pad treden. Op sommige scholen waar ik kom is het zo netjes en steriel. Je durft nauwelijks aan de slag als kind denk ik dan.

Het feit dat we in Amsterdam zitten is een onderdeel van voorbereide omgeving. Veel culturele instellingen op loopafstand. De voorbereide omgeving is ook het hele kader van het MLA, een plek waar al 90 jaar mensen uit allerlei hoeken mensen komen die wat met creativiteit hebben. Soort van morfologisch veld wat in de school al aanwezig is. Iedereen met hetzelfde bezig er is een zelfde energie. School ademt creativiteit uit.

Nieuwsgierigheid

Is heel essentieel voor een creatief proces. Zonder nieuwsgierigheid is er geen creatieve stap. Je moet benieuwd zijn naar wat iets wat jij doet oplevert. En als je daar niet nieuwsgierig naar bent of nieuwsgierig bent naar een bepaald onderwerp dan zul je dus ook niet creatief zijn.

Hulp tot leven (gericht op het creëren van een optimale leeromgeving waarin autonomie, competentie en relatie in samenhang worden gestimuleerd)

Weet ik niet. Autonomie, competentie en relatie past bij wat ik eerder gezegd heb

Vrijheid in gebondenheid (Vrijheid en discipline)

Vind ik heel belangrijk binnen montessorionderwijs. Omdat een creatief proces komt pas heel erg op gang op het moment dat je de grenzen aangeeft en daarmee de mogelijkheid geeft om binnen de grenzen je eigen creatieve vorm aan te geven. Landkoffers. De vorm is heel helder, de koffer en het gedicht heeft bepaalde regels maar vervolgens kan je alle kanten op. Elk jaar word je weer verrast. Elk jaar weten kinderen binnen die grenzen stappen te maken waarvan je denkt daar was ik nooit op gekomen. Dat is een plek waarin je ziet waarin je honderden leerlingen gebondenheid geeft waarin ze de vrijheid voelen waar ze hun eigen ei in kwijt kunnen.

De karakteristieken

Leren kiezen: de verdieping. Belangrijk dat wij naast de dingen die iedereen doet de keuze hebben om verder te gaan op een ander onderwerp. Als jij je echt ergens in thuis voelt en je gaat daar met andere leerlingen die dat ook vinden dan krijg je de ruimte om de diepte in te gaan.

Binnen-buiten school: Kunstdag, belangrijk dat leerlingen buiten de school rondlopen. Het liefst nog vaker in het theater of musea rondlopen. Alle ontmoetingen buiten de school zijn goud waard, omdat ze een nieuwe kijk op de dingen geven. Bijvoorbeeld een geschiedenisles in het Rijksmuseum. Gouden Eeuw karakteristieken terugzoeken in schilderijen. gekoppeld aan het Rijksmuseum. Werkweken vind ik ook leermomenten. Waarin je ook met elkaar bezig bent is heel erg sociaal leren. Heeft niet veel te

maken met kunstonderwijs. Werkweken die zich wel richten op kunstonderwijs zijn daar een mooi voorbeeld van. Film, schilderen, mode in Parijs. Je ziet zoveel omdat je uit je normale dagelijkse beeld stapt. Door het feit dat je ergens anders bent ben je open om daar dingen van te gebruiken.

De drie brede montessoridoelen (zelfstandigheid, creativiteit, maatschappelijke verantwoordelijkheid)
Daar heb ik eerder al wel veel over gezegd.

Zorg voor jezelf en je omgeving

Op zich wel in de zin van voorbereide omgeving. Dat het zo moet zijn dat, ik heb meer met het woordje veiligheid. Omdat ik vind dat die moet zo zijn dat je geneigd bent om dat stukje van jezelf te laten zijn. De veiligheid voelen om zich creatief te uiten, is één van de voorwaarden en dat dat op onze school in grote mate aanwezig is. Vind ik heel mooi. Is onze kersfilm een mooi voorbeeld van. Er zitten dingen in waarvan ik denk, je moet het maar durven verdorie. Het staat als een huis. Iets wat heel erg bij hun hoort en een creatieve uiting ook al is het niet perfect. En ik ben er van overtuigd dat niemand ze uitlacht. Landkoffers uiting scheiding van ouders, terwijl kind altijd zo gesloten was. Praatte er nooit over. Jongen maakte een waanzinnig gedicht daarover en voor de klas voorgedragen. Hij voelde de vrijheid om dat te tonen, binnen de kunstvorm. In een gesprek kon hij nooit wat zeggen, er kwam niks maar in kunst kwam er iets recht voor zijn raap moois uit. Die veiligheid is er op de mavo minder. Waar komt het door? Wat zullen we doen? Hoop op de toekomst, als we in één gebouw zitten.

Appreciatie en begrip van de verantwoordelijkheid voor de planeet

Zijn wij niet mee bezig. Ik vind wel dat wij bezig zijn met leerlingen te ontwikkelen tot bewuste en kritische bewoners van de planeet te ontwikkelen. Maar we zijn er niet echt mee bezig, bij filosofie denk ik wel. Hoort wel als vak binnen cultuurprofielschool. Als onderdeel van goede, stevige, volwassen burgers. Plek van docenten zorgt ervoor dat er discussie is, omdat wij niet zo hiërarchisch zijn.

Bijlage 5. Interview tekendocent 1 MLA

Startvragen

- 1) Wat is voor jou typerend aan montessorionderwijs?
Bij ons of wat ik denk dat het zou moeten zijn? Allebei? Bij ons op school wordt het heel veel gelinkt aan het blokboekje. Dat is niet de kern volgens mij. Voor mij is het uitgaan van dat ik een positief ingesteld, welwillend lerend kind voor me heb en dat ik die keuzes bied binnen het onderwijs en de gelegenheid geef om zelfstandig te worden. Dat is de wens. In de praktijk komt dat in mindere of meerdere mate voor.
- 2) Welke montessorikenmerken zie jij terug in het tekenonderwijs?
Ik denk de manier van beoordelen, d.m.v. reflecteren en feedback en heel vaak los van cijfers. We laten ze vaak zelf beoordelen of hun eigen werk vergelijken met het werk uit een andere klas. Ruimte voor eigen tempo en invulling. Dat ik vaak het idee heb dat als ik een opdracht geef en een leerling komt naar mij toe met "ik heb een vet idee of mag dit ook?" dat ik het gevoel heb dat ons programma en dat mijn collega's daar heel veel ruimte voor hebben. Textiel opnieuw inrichten met nieuw programma. Meer ruimte geven voor het experiment. Inspiratiesessies geven en dat ze dan vier weken de kans krijgen om in vier weken zelf een project vorm te geven. We maken een heel nieuw programma.

Reageer op de volgende punten gekoppeld aan jouw dagelijkse lespraktijk als kunstvakdocent

Help het mij zelf te doen

Ik probeer steeds meer vragen te stellen i.p.v. antwoord te geven. Vanuit de cursus voor didactisch coachen. Niet meer voor te doen en het voor ze op te lossen, die neiging heb ik heel erg en ik probeer dat niet meer te doen en dat werkt heel goed. Ik heb het gevoel dat er een soort van lichtje aangaat bij hun soms. Dat ik zeg van "Hoe heb je dat eerder gedaan? Of ik zie dat het hier wel gelukt is, hoe zou je daar ook kunnen doen?" Of als ze vragen "is dit goed?" dan de wedervraag aan ze te stellen "hoe zou je dat nou kunnen weten of dat goed is?" Ik heb geleerd om ze feedback geven op persoonlijke kwaliteiten of op modus. Dat vind ik heel erg montessori en inzicht geven in wat je kan en volgens mij leer je het dan zelf doen.

Persoonlijke ontwikkeling

Ik probeer leerlingen in te laten zien kijk je bent zo begonnen en moet je kijken wat je nu kan. Ik wil ze meegeven dat ze zich ontwikkelen, daar krijgen ze zelfvertrouwen van. In de 3^e klas blok met eigen leerdoel en eigen leeropdracht. Dat vind ik persoonlijke ontwikkeling. Sluit aan bij hun interesse, is best moeilijk en daar ontwikkelen zich ook in.

Creativiteit & Verbeeldingskracht

Veel kinderen zoeken houvast in natekenen. Dus creativiteit is niet vanzelfsprekend als je aan het tekenen bent, je kan verschil zien tussen kinderen die onzeker of bang zijn om nieuwe dingen te proberen. Nu binnen veel meer vakgroepen aandacht hebben voor het experiment. Dat het niet altijd een mooi eindresultaat hoeft te zijn. Dat ze ook mogen uitproberen en dat het minder mooi uitpakt. Ik vind dat echt een moeilijk thema. Vooral op de mavo zitten ze meer vast in schaamte, wat het moet zijn, wat de ander ervan vindt. In de examenklassen vinden ze het lastig, dan moeten ze vanuit hun eigen ideeën ontwikkelen. Ze hebben minder jaren de tijd om zich te ontwikkelen en ze kunnen dat in de 3^e en 4^e niet zo goed. In de 3^e en 4^e klas gaat het meer om waarnemen. Vinden ze het spannender. Zijn ze ook meer met andere dingen bezig. Dus ik ben daarin aan het zoeken, hoe gaan ze lossen

worden? En wat meer ze laten vertrouwen dat je ergens aan kan beginnen zonder dat je weet wat het wordt. Ze willen mooie plaatjes namaken. Vind ik ergens ook niet erg. Sommige dingen horen bij bepaalde fases. Lekkere leeftijd om nieuwe technieken te leren. Je hoeft niet altijd bezig zijn met wat is nou het verhaal. We gaan lekker met een opdracht bezig, allemaal een dier maken bijvoorbeeld. Kan je later die techniek weer inzetten bij een verhaal. Het is alleen jammer dat dat later bij de mavo niet komt, omdat ze dan examens moeten doen. Dat examen is heel conceptueel en sluit dus ook totaal niet aan bij de leerlingen.

Hulp bieden vanuit observatie

Toevallig heb ik net het hoofdstuk gelezen over hoe je als leraar je moet opstellen ten opzichte van de leerling van Lillard. Maria Montessori zegt het observeren is een hele kunst en het niet verstoren is ook een hele kunst. En ik heb toch nog het gevoel dat ik wel aanwezig moet zijn, of feedback moet geven of heel vaak moet zeggen goed zo. Waar ook niemand wat aan heeft. Dat is een "lerarentic" die ik bewust probeer af te leren. Niet onnodig inbreken en de flow doorbreken. Je hoeft ook niet iedereen te bedienen, al heb ik die neiging wel. Ik probeer nu meer het niet over te nemen en het zelf te doen, maar vragen te stellen als "hoe kan je het doen?" of kinderen aan elkaar te koppelen en ze bij elkaar te laten kijken. Je zit wel actief te observeren, in het niet verstoren leer je veel van de kinderen.

Vorbereide omgeving

Daar zou ik nog wel wat stappen in willen zetten. Tijdens de montessoricursus gingen we op bezoek bij een montessoribasisschool en ik vond het superleuk om te zien hoe de kinderen daar zelf wat pakten en aan de slag gingen. Ik wil dat ook graag en ik ben dat niet gewend, dus ik heb de neiging om dat wel te doen. Ik heb soms het gevoel dat ik leerlingen daarin soms afrem. Ik start vaak klassikaal, vind ik stiekem ook leuk om te doen is. Mijn doel is dat ik op zo'n manier te werken dat mijn lesmateriaal op zo'n manier neer te zetten in filmpjes of leskaarten dat ze vervolgens daar zelf uit kunnen pakken en werken uit die voorbereide leeromgeving. Dat ze daar zelf mee aan de slag kunnen, lijkt mij heel cool. Bij de voorbereide omgeving hoort ook dat het geordend en netjes. Om creatief te zijn heb je orde nodig denk ik. Of misschien is het gewoon mijn eigen behoefte.

Nieuwsgierigheid

Nog te weinig. We zijn nog te weinig het experiment aan het aanwakkeren. Wil ik meer aanbieden, nieuwsgierigheid prikkelen. Bij ons in de klas doen we toch wel snel met alle kinderen dezelfde technieken op hetzelfde moment. Je kan ook nieuwsgierig worden als je kijkt bij iemand anders in de klas die wat heel anders doet. Ik wil meer het bij elkaar kijken stimuleren en verschillende materialen en technieken in hetzelfde lokaal. Is allemaal nog in ontwikkelen.

Hulp tot leven (gericht op het creëren van een optimale leeromgeving waarin autonomie, competentie en relatie in samenhang worden gestimuleerd)

Zeker op de mavo is relatie nummer 1. Als het daar ontbreekt, ik heb toch het gevoel dat ze het voor mij doen en daarin leren voor hun zelf. Ze durven pas als ze zich gezien voelen. Volgens mij ben je daar in eerste instantie pedagoog en daarna komt je vak en dat is je kapstok. Die relatie moet echt oprecht zijn, kan je niet spelen. Je moet er hard voor werken, maar mijn hart ligt er wel echt.

Vrijheid in gebondenheid (Vrijheid en discipline)

Van beide ben ik groot voorstander. Heb het gevoel dat we de gebondenheid te vaak vergeten. Om je te kunnen ontwikkelen heb je autonomie en vrijheid nodig maar om goede keuzes te maken is veiligheid echt nodig. Structuur en grenzen geven vrijheid. En je moet erop kunnen vertrouwen, dat

dat er echt is. Anders kan je niks met die vrijheid. Je moet weten waar je van op aan kan, dat is die gebondenheid wat mij betreft.

Als je alles kan doen, is dat echt het moeilijkst. Je geeft ze het kader. Als alles maar kan en mag is veel te moeilijk.

Ik geloof niet dat ik de aller strengste ben, maar ik probeer wel heel duidelijk te zijn en fair hoop ik. Je moet regels hebben en die handhaven, alleen de regel mag nooit zijn omdat het nou eenmaal zo is of omdat ik dat zeg. Je moet regels kunnen uitleggen en kunnen bediscussiëren. Ik kan regels ook wel wijzigen, maar niet zomaar.

De karakteristieken

Ik weet ze niet meer allemaal.

Hoofd, hart, handen. Zit in iedere les. Ze werken altijd met hun handen, sowieso. Ze werken niet altijd met hun hoofd en hart. Maar ik probeer ze wel een aantal keer per jaar dat ze een opdracht maken waarin ze dingen van zichzelf in stoppen en daar moeten ze dan ook over nadenken.

Leren buiten school. Vind ik heel belangrijk, al komt het niet genoeg terug. Connecties maken met buiten. Bijvoorbeeld met het stedelijk museum, connecties maken met vervolgopleiding. Om leerlingen te laten voelen wat ze met het vak kunnen qua beroep. Vooral op de mavo om het niet een knutselvak te laten zijn buiten de realiteit om. Dat het echt een vak is Dat wil ik er eigenlijk er nog veel meer te doen. Leren in het echt buiten school.

Leren kiezen doen we veel te weinig. Maar wil ik wel.

Sociaal leren vind ik moeilijk. Vind ik moeilijk, ik vind het belangrijk om te leren van elkaar. Maar ik vind het ook belangrijk dat leerlingen in hun eigen flow en bubbel mogen zitten. Sociaal leren is gekoppeld aan het reflecteren. Elkaars werk beschouwen.

Sociaal leren en reflecteren aan elkaar gekoppeld.

Samenhang in de leerstof. Grenzen binnen de vakken overschrijden, dat doen we helemaal niet en dat vind ik heel jammer. Ik heb het idee dat als ik dat binnen de kunstsector opgooi het een soort van vloeken in de kerk is. Denk dat leerlingen dan meer leren. Dat we veel meer met zijn allen ondersteunend zijn aan de ontwikkeling van het kind. Het is nu veel te versnipperd vind ik. Dat je langer met iets bezig kan zijn. Ik denk niet dat het ten koste gaat van je vak. Je kan misschien niet meer alles doen. Soms zie ik bijvoorbeeld posters gemaakt bij een ander vak, dan zie ik de kwaliteit daarvan en dat vind ik dan echt treurig. Zou ik met liefde mee bezig willen. Dan zou ik bezig gaan met wat is een sterk beeld? Wat wil je vertellen? Dan gaat het niveau omhoog.

De drie brede montessoridoelen (zelfstandigheid, creativiteit, maatschappelijke verantwoordelijkheid)

Creativiteit: zijn we altijd wel mee bezig. Zit er in meerdere of mindere mate in.

Zelfstandigheid: probeer ik echt aan te werken. Door de manier van meer vragen stellen in plaats van meer antwoorden te geven en ik denk dat straks die voorbereide leeromgeving daar ook aan bij gaat dragen.

Maatschappelijke verantwoordelijkheid: laten we nog wel echt een heel stuk liggen. We zijn heel erg met het individu bezig, met je eigen route, je eigen ontwikkeling, je eigen blokboek. We vergeten soms dat dat een groot montessoridoel is. Alles op het ene kind. Maar we zijn ook een gemeenschap met

elkaar, ik heb het gevoel dat we dat laten liggen. In de les, in de school, in zijn geheel. Schoolbreed mavo komt niet altijd mee. Bijvoorbeeld bij het open podium, doet de mavo niet mee. Er valt een stuk van onze gemeenschap af en dat is niet een mavo probleem dat is een probleem voor de hele school. Dat zie je natuurlijk ook landelijk terug. We zorgen met elkaar voor elkaar en als we daarin mensen verliezen hebben we daarin wat te doen. Hebben we schoolbreed leerlingen wat in te leren. In de klassen meer oog voor elkaar, te weinig gesprek. Op klassen- en schoolniveau. De klas en de school is een minimaatschappij, daar leer je de verantwoordelijkheid voor elkaar. Montessori als vredesstichter, wereldvrede. Dat moet je als leerling ergens leren en volgens mij leer je dat op klassen-en schoolniveau. Dat leer je ook door te helpen buiten school, door vrijwilligerswerk maar volgens leer je dat het beste in de klas. Door je te verplaatsen in je klasgenoot en te kijken wat kan ik voor jou doen. Dat is best heel moeilijk.

Zorg voor jezelf en je omgeving

Zie bovenstaand.

Appreciatie en begrip van de verantwoordelijkheid voor de planeet

Meer graag. Textiel inzetten op duurzaamheid. Het moet een norm worden. Voorleven. Duurzaam. Eigen textielverf maken met groente en fruit. Recyclen, oude kleding nieuwe kleding maken. Ze daar veel meer van laten zien. Met z'n allen naar sorteringencentrum om te kijken wat er met oude kleding gebeurt, die Primarkshirtjes. Moet niet snobistisch worden, het is ook duur. Is voor rijke mensen, om duurzaam te zijn. Dat het onderwerp van gesprek wordt en dat je kijkt wat jij daarmee kunt. Het gaat ook over duurzame relaties. Houdbaarheid en iets achter laten waar anderen ook mee verder kunnen.

Vervolg vragen

- 3) Welke aspecten van het montessorionderwijs komen sterk naar voren in jouw lessen?
Help mij het zelf te doen. Daar zijn we het meest op gericht in het curriculum zoals het er nu staat. Ik ben het meest gefocust door leerlingen 1 voor 1 bij mij, leerlingen in hun eigen traject zelfstandig laten zijn.
- 4) Welke aspecten van het montessorionderwijs komen minder sterk naar voren in jouw lessen? Zouden ze sterker naar voren kunnen komen? Wat zorgt ervoor dat dit nu nog niet in het geval is?
Het leren van elkaar wil ik meer aandacht aan besteden. Voorbereide leeromgeving, autonomie kunnen kiezen. Bij textiel meer mee bezig en bij tekenen zijn we daar net het gesprek met z'n allen als nieuwe sectie over aan het voeren. We zijn het programma aan het herzien met elkaar, welke waarden delen wij met elkaar wat vinden we belangrijk. We staan aan het begin.
- 5) Wat zouden leerlingen moeten zeggen over jouw les wanneer de les geslaagd is wat betreft montessorionderwijs?
Dat wat ze hebben gemaakt van hen was. Niet omdat het moest. Dat ze er trots op zijn en het gevoel hebben dat ze capabel zijn dat ze weten wat ze kunnen. Dat ze weten waarom het goed is en dat ze daarop verder kunnen bouwen. En dat ze uitkijken naar de volgende les, dat ze verder willen.

Bijlage 6. Interview tekendocent 2 MLA

Startvragen

- 1) Wat is voor jou typerend aan montessorionderwijs?

Dat zijn meerdere dingen. Je kijkt heel erg naar de individuele ontwikkeling van het kind, dus hoe ontwikkelt het kind zich en wanneer maakt hij stappen en hoe kunnen we de daarop aansluiten? Dat is het ideaal. Je wilt aansluiten bij het leermoment van de leerling, het gaat heel erg over intrinsieke motivatie. Hoe kan je de leerling in zo'n stand krijgen dat het geïnteresseerd is in de leerstof vanuit zichzelf.

- 2) Welke montessorikenmerken zie jij terug in het tekenonderwijs?

Het is een plek waar je als leerling gaat voor het erachter komen van je eigen kwaliteiten en hoe je daarin kan groeien. Dat er heel veel ruimte is voor eigen invulling aan bepaalde onderwerpen. Groeien in eigen interesses en wij bieden constant inspiratie waarin een leerling kan groeien. Gewerkt op eigen tempo. De docent is aan het coachen, individueel aan het overleggen, vragen stellen. Om ze tot een hoger plan te brengen.

Reageer op de volgende montessoriwaarden gekoppeld aan jouw dagelijkse lespraktijk als kunstvakdocent

Help het mij zelf te doen

Gebeurt vaak. Doe ik vaak in die vorm dat leerlingen komen met vragen of dat ik leerlingen benader. Leerlingen een stapje verder te brengen door te stimuleren. Dat doe ik door goed te kijken naar het werk en de leerling en dan op een opbouwende manier bepaalde kritiek te geven.

Persoonlijke ontwikkeling

Dat je zo bezig bent met per leerling, je geeft eerst uitleg en dan bij iedereen langs. Je bent veel tijd van de les met de leerlingen één op één bezig. Zelf ben ik heel erg bezig met aan de leerling aan te geven hoe hij aan het werk is. Dus niet alleen het werk wat de leerling maakt, maar ook hoe is hij aan het werk, de motivatie en allerlei persoonlijke eigenschappen die ik zie verbeteren of veranderen.

Creativiteit & Verbeeldingskracht

Er zitten heel veel leerlingen met creatieve bagage bij ons op school naar mijn idee. Omdat het van oudsher een school is van leerlingen met ouders met een kunstzinnig beroep of met een creatieve achtergrond. Maar ik vind het heel belangrijk dat ze weten dat dat niet een vereiste is en dat het ook echt iets is dat je kan het leren. Ik maak de vergelijking met een taal leren of piano spelen. Je kan het trainen. Hoe vaker je met creativiteit bezig bent hoe beter je daarin wordt. Bij verbeeldingskracht denk ik aan het inspiratiemateriaal dat we laten zien en het is natuurlijk sowieso een visueel ingesteld vak.

Hulp bieden vanuit observatie

Als het goed is zit dat natuurlijk in je les. Dat je momenten inbouwt waarop je als toeschouwer kijkt naar wat gebeurt er in de les? Waar zijn de leerlingen mee bezig? Ik heb daar zelf veel aan als het gaat over de chemie in de klas, de samenwerking. Ik ben op zich wel snel geneigd tot aanvullen, tips geven maar probeer het wel vanuit een vragende opstelling te doen. Als het druk is ben je wel geneigd om te zeggen: "Ja goed, mooi, lelijk, weg". Maar dat is zeker niet mijn ideaal.

Voorbereide omgeving

Marius heeft daar veel tijd in gestoken. Heb ik het veel met hem over gehad. We willen dat als de leerling binnenkomt dat deze een ateliergevoel krijgt, dat het aantrekkelijk is. Het is zo ingericht dat het visueel ingesteld. Alles staat op kleur, etiketten naar voren draaien. Het is super gestructureerde omgeving. We zijn altijd bezig met inspiratiemateriaal wat er hangt, zetten soms bloemen neer. We letten heel erg op hoe het eruit ziet. Dit doen we met als doel om de leerling te inspireren, dat de ideeën al opborrelen als ze het lokaal in komen, maar ook om ze zuinig met het materiaal te laten omgaan. Dat ze alles mogen pakken, maar dat als ze iets pakken dat ze denken “oh, dat staat wel heel netjes. Dan moet ik het ook zo terug zetten”. Er staat bij mij niks in kasten, ze kunnen met alles aan de slag gaan. Of ze er zuinig mee omgaan verschilt per klas, maar we voeden ze wel op daarin.

Nieuwsgierigheid

Ik wil nieuwsgierigheid in kunst opwekken, dat de leerlingen zelf dingen willen uitzoeken of dat ze geïnspireerd raken door een kunstenaar waar je het over hebt en wat je laat zien. Dat is een doel. En zelf dat ik vanuit een nieuwsgierigheid naar de leerling werk, dat je inzoomt op de persoon. Dat een leerling zich gezien en erkend voelt.

Hulp tot leven (gericht op het creëren van een optimale leeromgeving waarin autonomie, competentie en relatie in samenhang worden gestimuleerd)

Het valt samen met eerdere antwoorden. Als je het hebt over autonomie, dan denk ik denk dat het een onderdeel is van onze lessen, omdat we met de persoon en zijn ontwikkeling bezig zijn. Je brengt een vak over, bepaalde kennis die je overbrengt en je hoopt dat ze daardoor geïnspireerd raken. We willen levenslessen meegeven.

Vrijheid in gebondenheid (Vrijheid en discipline)

Dat komt samen in de voorbereide omgeving, we willen een omgeving waarin je als leerling aan de slag wilt. Maar er zijn wel bepaalde regels in hoe je omgaat met het materiaal, met het lokaal. Daarin verwachten we een verantwoordelijkheid. Maar ook in opdrachten daar zit vrijheid in, maar de leerdoelen zijn de grenzen. We geven keuze-opdrachten met wel dezelfde eindtermen. Dat zijn de grenzen.

De karakteristieken

Binnen-buiten school. We gaan veel op excursie, naar musea en we gaan naar Parijs met examenklassen. Dat is zo geweldig voor de algemene ontwikkeling.

Hoofd, hart, handen: Dat spreekt voor zich. Daar is ons vak op gebouwd. Dat je bezig bent met werken op een gevoelsniveau. Je moet leren praten met je gevoel. We zijn heel erg geïnteresseerd in het hart, wat zich daar afspeelt en het gevoel van de leerlingen. Ons vak is een manier om je te uiten, expressie te geven aan je hart met je handen. Hoofd doet ook mee, je draait het om praten met je hart en maken met je hoofd. Hoofd is de techniek die je kiest.

We zouden meer met vakken kunnen samenwerken. Dat vakoverstijgende. Het is vaak ook een enorme organisatie. Maar ik denk dat als je aan leerlingen vraagt “waar heb je het meest van opgestoken”? Dat dat toch grote projecten zijn.

Samenwerken komt natuurlijk ook wel voor. We reflecteren op elkaars werk. Ik probeer te beginnen of te eindigen met een les dat je werk nabespreekt. Leerlingen tijdens de lockdown in Padlet werk neer laten zetten en daar lessen aan besteden.

De drie brede montessoridoelen (zelfstandigheid, creativiteit, maatschappelijke verantwoordelijkheid)

De eerste twee heb ik al veel over gezegd. De maatschappelijke verantwoordelijkheid komt niet heel veel terug in ons vak. Het gaat voor mij over opvoeden, in hoeverre geef je een voorbeeld. Je bent

voorbeeldfunctie in de klas. Voorleven, in de zin dat je weet wat er gebeurt op het gebied van kunst&cultuur. Vanuit moraal van de kunst, waarom het wordt gemaakt. Door daarover te praten kan je dat aanboren bij het kind. Gebeurt vooral bij ckv, maar het kan altijd meer.

Zorg voor jezelf en je omgeving

Dat komt natuurlijk heel erg terug in de voorbereide omgeving. Daar zijn we wel mee bezig. Als je het breder trekt weet ik eigenlijk niet zo goed.

Appreciatie en begrip van de verantwoordelijkheid voor de planeet

Zou ik meer aan kunnen doen. Is nu in deze tijd ook belangrijk. Meer in de zin van vakoverstijgend, bijvoorbeeld met maatschappijleer.

Vervolg vragen

- 3) Welke aspecten van het montessorionderwijs komen sterk naar voren in jouw lessen?
Ik denk de persoonlijke ontwikkeling, het zelfstandig aan het werk gaan, dat ieder op zijn eigen niveau werkt. Er is niet een vaste start of een vastgesteld einddoel. Niet iedereen hoeft op hetzelfde niveau te eindigen. Iedereen heeft zijn eigen ontwikkeling.
- 4) Welke aspecten van het montessorionderwijs komen minder sterk naar voren in jouw lessen? Zouden ze sterker naar voren kunnen komen? Wat zorgt ervoor dat dit nu nog niet in het geval is?
Vakoverstijgende gebeurt nu nog helemaal niet. Waarom gebeurt dat niet? Omdat we daar nog geen start mee hebben gemaakt. Zou een mooi idee zijn om aan te gaan werken. Zou ik wel willen.
- 6) Wat zouden leerlingen moeten zeggen over wanneer de les geslaagd is wat betreft montessorionderwijs?
Dat ze veel hebben geleerd, omdat ze konden aan werk wat ze leuk vonden en daardoor vol motivatie en enthousiasme eraan hebben gewerkt. Dat de sfeer in de klas leuk was en dat de docent hun heeft geholpen.

Bijlage 7. Enquête leerlingen drama

- 1) Zet de onderstaande kenmerken van het montessorionderwijs in jouw volgorde van belangrijkheid. Bovenaan de belangrijkste, dan de op één na belangrijkste etc. 1

Persoonlijke ontwikkeling
Leren met je hoofd, hart en handen
Leren in de school en leren buiten de school
Maatschappelijke bewustwording
Vertrouwen
Zelfstandigheid
Reflecteren
Leren van en met elkaar
Leren kiezen
Creativiteit

- 2) Welke van de kenmerken komen naar voren in de lessen tekenen? Klik aan welke (meerdere antwoorden zijn mogelijk).

Persoonlijke ontwikkeling
Leren met je hoofd, hart en handen
Leren in de school en leren buiten de school
Maatschappelijke bewustwording
Vertrouwen
Zelfstandigheid
Reflecteren
Leren van en met elkaar
Leren kiezen
Creativiteit

- 3) Zijn er één of meerdere kenmerken waarvan je niet weet wat ze betekenen? Klik aan welke (meerdere antwoorden zijn mogelijk).

Persoonlijke ontwikkeling
Leren met je hoofd, hart en handen
Leren in de school en leren buiten de school
Maatschappelijke bewustwording
Vertrouwen
Zelfstandigheid
Reflecteren
Leren van en met elkaar
Leren kiezen
Creativiteit

- 4) Kies het aantal sterretjes.

1 = (helemaal) niet
2 = meer niet dan wel
3 = even vaak wel als niet
4 = meer wel dan niet

5 = (bijna) altijd

De docent drama helpt mij in de les om mijn eigen keuzes te maken

5) Kies het aantal sterretjes.

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent drama helpt mij in de les om zelfstandig te worden

6) Kies het aantal sterretjes.

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

Het dramalokaal is een prettige plek en nodigt mij uit om met theater maken aan de slag te gaan.

7) Kies het aantal sterretjes.

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De onderwerpen die we in de dramalessen behandelen kan ik linken aan personen/ervaringen/gebeurtenissen in de wereld om mij heen.

8) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

Wat ik in de dramalessen leer kan ik toepassen in het dagelijks leven.

9) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

In de dramalessen word ik door de docent gestimuleerd om mijn verbeelding te gebruiken.

10) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent drama helpt mij nadenken over wie ik ben en hoe ik mezelf tot mezelf, de ander en de wereld verhoud.

11) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent drama stimuleert mij om mijn creativiteit te ontwikkelen

12) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent drama laat ons in de lessen leren van en met elkaar.

13) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent drama geeft mij in de les ruimte om een eigen invulling aan een opdracht te geven.

14) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

In de dramalessen wordt mijn nieuwsgierigheid geprikkeld.

15) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent drama helpt mij bij het ontdekken van mijn kwaliteiten en ontwikkelpunten.

16) Was er stelling waarbij je niet wist wat het antwoord was? Klik aan welke (meerdere antwoorden mogelijk)

- Stelling 4
- Stelling 5
- Stelling 6
- Stelling 7
- Stelling 8
- Stelling 9
- Stelling 10
- Stelling 11
- Stelling 12
- Stelling 13
- Stelling 14
- Stelling 15

17) Wanneer is een dramales voor jou geslaagd als het gaat om goed montessorionderwijs?

18) Is er nog iets wat je wilt toevoegen aan deze vragenlijst over montessorionderwijs in de dramalessen dat nog niet aan bod is gekomen?

Bijlage 8. Enquête leerlingen tekenen

- 1) Zet de onderstaande kenmerken van het montessorionderwijs in jouw volgorde van belangrijkheid. Bovenaan de belangrijkste, dan de op één na belangrijkste etc. 1

Persoonlijke ontwikkeling
Leren met je hoofd, hart en handen
Leren in de school en leren buiten de school
Maatschappelijke bewustwording
Vertrouwen
Zelfstandigheid
Reflecteren
Leren van en met elkaar
Leren kiezen
Creativiteit

- 2) Welke van de kenmerken komen naar voren in de lessen tekenen? Klik aan welke (meerdere antwoorden zijn mogelijk).

Persoonlijke ontwikkeling
Leren met je hoofd, hart en handen
Leren in de school en leren buiten de school
Maatschappelijke bewustwording
Vertrouwen
Zelfstandigheid
Reflecteren
Leren van en met elkaar
Leren kiezen
Creativiteit

- 3) Zijn er één of meerdere kenmerken waarvan je niet weet wat ze betekenen? Klik aan welke (meerdere antwoorden zijn mogelijk).

Persoonlijke ontwikkeling
Leren met je hoofd, hart en handen
Leren in de school en leren buiten de school
Maatschappelijke bewustwording
Vertrouwen
Zelfstandigheid
Reflecteren
Leren van en met elkaar
Leren kiezen
Creativiteit

- 4) Kies het aantal sterretjes.

1 = (helemaal) niet
2 = meer niet dan wel

- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent tekenen helpt mij in de les om mijn eigen keuzes te maken

5) Kies het aantal sterretjes.

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent tekenen heeft in de les aandacht voor iedere leerling

6) Kies het aantal sterretjes.

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent tekenen helpt mij in de les om zelfstandig te worden

7) Kies het aantal sterretjes.

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

In het tekenlokaal raak ik geïnspireerd door de ruimte om direct zelf aan de slag te gaan

8) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent tekenen geeft mij in de les ruimte om in mijn eigen tempo aan een opdracht te werken

9) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent tekenen geeft mij in de les ruimte om mijn eigen invulling aan een opdracht te geven

10) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent tekenen stimuleert mij in de les om nieuwe manieren van werken uit te proberen

11) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent tekenen stimuleert mij om mijn creativiteit te ontwikkelen

12) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent tekenen laat ons in de lessen van elkaar leren door naar elkaars werk te kijken

13) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

In de lessen tekenen wordt samengewerkt met andere vakken

14) Kies het aantal sterretjes

- 1 = (helemaal) niet
- 2 = meer niet dan wel
- 3 = even vaak wel als niet
- 4 = meer wel dan niet
- 5 = (bijna) altijd

De docent tekenen helpt mij bij het ontdekken van mijn kwaliteiten en ontwikkelpunten

15) Was er stelling waarbij je niet wist wat het antwoord was? Klik aan welke (meerdere antwoorden mogelijk)

- Stelling 4
- Stelling 5
- Stelling 6
- Stelling 7
- Stelling 8
- Stelling 9
- Stelling 10
- Stelling 11
- Stelling 12
- Stelling 13
- Stelling 14

16) Wanneer is een tekenles voor jou geslaagd als het gaat om goed montessorionderwijs?

17) Is er nog iets wat je wilt toevoegen aan deze vragenlijst over montessorionderwijs in de tekenlessen dat nog niet aan bod is gekomen?

Bijlage 9. Uitslag enquête drama

1) Zet de onderstaande kenmerken van het montessorionderwijs in jouw volgorde van belangrijkheid. Bovenaan de belangrijkste, dan de op één na belangrijkste etc.

Rijlabels	Aantal van nr. 1
Zelfstandigheid	18
Persoonlijke ontwikkeling	9
Creativiteit	2
Leren in de school en leren buiten de school	1
Vertrouwen	1
Leren kiezen	1
Leren van en met elkaar	1
Eindtotaal	33

Rijlabels	Aantal van nr. 2
Creativiteit	10
Leren van en met elkaar	6
Persoonlijke ontwikkeling	5
Reflecteren	4
Leren kiezen	3
Vertrouwen	2
Zelfstandigheid	1
Leren met je hoofd, hart en handen	1
Maatschappelijke bewustwording	1
Eindtotaal	33

Rijlabels	Aantal van nr. 3
Zelfstandigheid	7
Persoonlijke ontwikkeling	6
Vertrouwen	6
Leren van en met elkaar	6
Leren kiezen	2
Reflecteren	2
Maatschappelijke bewustwording	2
Creativiteit	1
Leren in de school en leren buiten de school	1
Eindtotaal	33

Rijlabels	Aantal van nr. 4
Persoonlijke ontwikkeling	6
Vertrouwen	6
Creativiteit	5
Leren van en met elkaar	4
Maatschappelijke bewustwording	4

Zelfstandigheid	3
Leren kiezen	3
Leren met je hoofd, hart en handen	1
Reflecteren	1
Eindtotaal	33

Rijlabels	Aantal van nr.5
Leren kiezen	6
Leren met je hoofd, hart en handen	5
Leren van en met elkaar	5
Vertrouwen	4
Creativiteit	4
Leren in de school en leren buiten de school	3
Persoonlijke ontwikkeling	3
Reflecteren	2
Zelfstandigheid	1
Eindtotaal	33

Rijlabels	Aantal van nr.6
Leren van en met elkaar	7
Leren met je hoofd, hart en handen	6
Maatschappelijke bewustwording	5
Leren in de school en leren buiten de school	4
Reflecteren	3
Leren kiezen	3
Vertrouwen	2
Zelfstandigheid	2
Creativiteit	1
Eindtotaal	33

Rijlabels	Aantal van nr.7
Reflecteren	9
Maatschappelijke bewustwording	5
Creativiteit	5
Leren in de school en leren buiten de school	3
Persoonlijke ontwikkeling	3
Leren met je hoofd, hart en handen	3
Leren kiezen	2
Leren van en met elkaar	2
Vertrouwen	1
Eindtotaal	33

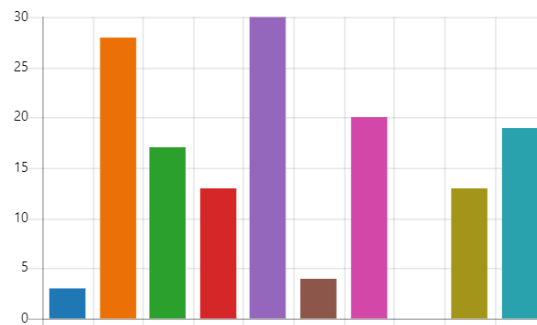
Rijlabels	Aantal van nr.8
Leren in de school en leren buiten de school	8
Leren met je hoofd, hart en handen	7
Vertrouwen	5
Leren kiezen	4
Reflecteren	3
Maatschappelijke bewustwording	3
Persoonlijke ontwikkeling	1
Creativiteit	1
Leren van en met elkaar	1
Eindtotaal	33

Rijlabels	Aantal van nr.9
Vertrouwen	6
Maatschappelijke bewustwording	5
Reflecteren	5
Leren in de school en leren buiten de school	4
Creativiteit	4
Leren kiezen	4
Leren met je hoofd, hart en handen	3
Zelfstandigheid	1
Leren van en met elkaar	1
Eindtotaal	33

Rijlabels	Aantal van nr.10
Leren in de school en leren buiten de school	9
Maatschappelijke bewustwording	8
Leren met je hoofd, hart en handen	7
Leren kiezen	5
Reflecteren	4
Eindtotaal	33

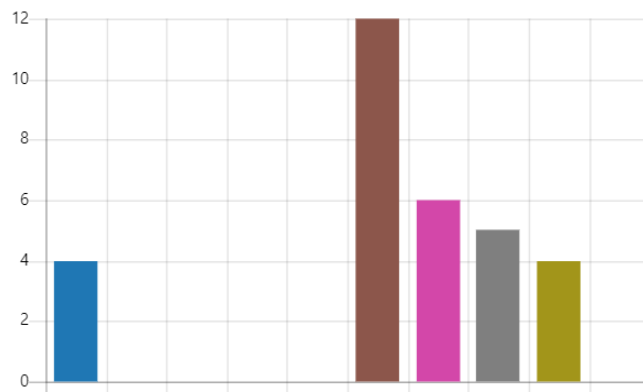
- 2) Welke van de kenmerken komen naar voren in de lessen drama? Klik aan welke (meerdere antwoorden zijn mogelijk).

Leren kiezen	3
Leren van en met elkaar	28
Vertrouwen	17
Zelfstandigheid	13
Creativiteit	30
Maatschappelijke bewustword...	4
Reflecteren	20
Leren in de school en leren bu...	0
Leren met je hoofd, hart en ha...	13
Persoonlijke ontwikkeling	19

3) Zijn er één of meerdere kenmerken waarvan je niet weet wat ze betekenen? Klik aan welke (meerdere antwoorden zijn mogelijk).

Leren kiezen	4
Leren van en met elkaar	0
Vertrouwen	0
Zelfstandigheid	0
Creativiteit	0
Maatschappelijke bewustword...	12
Reflecteren	6
Leren in de school en leren bu...	5
Leren met je hoofd, hart en ha...	4
Persoonlijke ontwikkeling	0

Reageer op onderstaande stellingen op een vijfpuntschaal.

1 = (helemaal) niet

2 = meer niet dan wel

3 = even vaak wel als niet

4 = meer wel dan niet

5 = (bijna) altijd

4) De docent drama helpt mij in de les om mijn eigen keuzes te maken. 3,48

5) De docent drama helpt mij in de les om zelfstandig te worden. 3,45

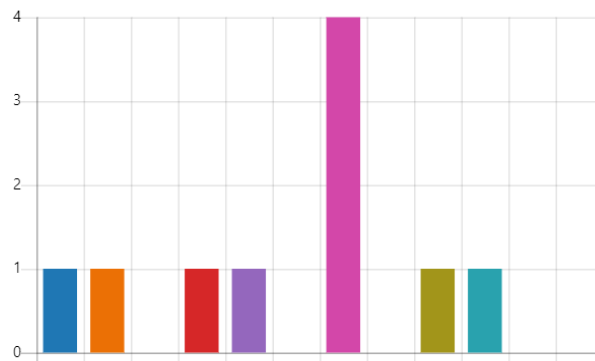
6) Het dramalokaal is een prettige plek en nodigt mij uit om met theater maken aan de slag te gaan. 3,88

7) De onderwerpen die we in de dramalessen behandelen kan ik linken aan personen/ervaringen/gebeurtenissen in de wereld om mij heen. 3,12

8) Wat ik in de dramalessen leer kan ik toepassen in het dagelijks leven. 2,70

- 9) In de dramalessen word ik door de docent gestimuleerd om mijn verbeelding te gebruiken. 4,00
- 10) De docent drama helpt mij nadenken over wie ik ben en hoe ik mezelf tot mezelf, de ander en de wereld verhoud. 2,70
- 11) De docent drama stimuleert mij om mijn creativiteit te ontwikkelen. 3,94
- 12) De docent drama laat ons in de lessen leren van en met elkaar. 4,36
- 13) De docent drama geeft mij in de les ruimte om een eigen invulling aan een opdracht te geven. 3,70
- 14) In de dramalessen wordt mijn nieuwsgierigheid geprikkeld. 3,24
- 15) De docent drama helpt mij bij het ontdekken van mijn kwaliteiten en ontwikkelpunten. 3, 41
- 16) Was er een stelling bij waarbij je niet wist wat het antwoord was? Klik aan (meerdere antwoorden zijn mogelijk)

● Stelling 4	1
● Stelling 5	1
● Stelling 6	0
● Stelling 7	1
● Stelling 8	1
● Stelling 9	0
● Stelling 10	4
● Stelling 11	0
● Stelling 12	1
● Stelling 13	1
● Stelling 14	0
● Stelling 15	0

- 17) Wanneer is een dramales voor jou geslaagd als het gaat om goed montessorionderwijs?

Zelfstandig werken en leren
Weet ik niet
wanneer ik een +++ sta
Als je zelf mag kiezen wat te doen.
samenwerken, leren van anderen
als iedereen het snapt
Bij een leuke originele manier van opdrachten maken waarbij je zelf vooral creatief moet zijn in plaats van standaard dingen waar alles al voor je is ingevuld
Dat je samen kan werken, zelf moet organiseren hoe je het doet en zelf dingen mag bedenken

Als je goed kan acteren
Als je het naar je zin hebt gehad.
zelfstandigheid
als je genoeg bedenkt tijd krijgt voor een opdracht
spelletjes vind ik altijd wel leuk zoals dat spelletje met die prinses draak en iets van een boomstam
Als ik een goede opdracht met zelfvertrouwen kan doen
Wanneer de opdracht zelfstandig moet worden gemaakt
Wanneer je uit de les gaat met meer vertrouwen dan wanneer je erin gaat. Het is een fijne plek zonder waar je jezelf kan zijn. Iedereen is open met elkaar. Je werkt samen en leert van elkaar waardoor je ontwikkelt. Je hebt veel vrijheid en plek voor creativiteit.
Als ik mee heb kunnen denken aan het klassikale project of als ik in een persoonlijk project me creatief heb kunnen uiten.
Wanneer de les je stimuleert om zelf dingen te bedenken en wanneer je vast loopt de docent je verder helpt.
Als ik met een vertrouwd en content gevoel weg ga, en de les zo voorbij is gevlogen
als je lekker creatief bent geweest
Vrije les met eigen invulling
als je betrokken wordt bij beslissingen en zelf wat kan inbrengen, en als je je kwaliteiten leert ontdekken en verder ontwikkelen
Montessori onderwijs gaat onder andere over veel zelfstandigheid en verantwoordelijk over je werk. Dus ik denk dat de les geslaagd is als leerlingen veel zelf dingen mogen bepalen en onderwerpen open met elkaar kunnen bespreken. Voor mijn gevoel wordt dit al gedaan.
Als ik mijn eigen ideeën er in kwijt heb gekund, tevreden was over het resultaat of verbetering in het proces en als ik er daarna gewoon een goed gevoel aan heb overgehouden.
Op het moment dat we samen aan het werken zijn en zo ook van elkaar leren in een omgeving waar fouten maken mag.
Als je goed kan samenwerken en je eigen ideeën kan laten horen en uitvoeren.
Als je zelfstandig leert te zijn met eigen keuzes en leert om van elkaar te leren en om samen te werken.
Als ik veel heb kunnen spelen. Kan met een groepje zijn en kan zelfstandig zijn. Kan voor de klas zijn kan in mijn eentje op de gang zijn.
Wanneer ik wat nieuws geleerd heb in de vorm van kritiek of positief commentaar, zodat ik dat kan gebruiken om mn spel te verbeteren
Als we hebben kunnen oefenen/spelen is de dramales geslaagd. Het is een kwalitatief goede dramales als we als klas ook kunnen kijken naar hoe de leerlingen spelen, en dat bespreken.

18) Is er nog iets wat je wilt toevoegen aan deze vragenlijst over montessorionderwijs in de dramalessen dat nog niet aan bod is gekomen?

nou ik heb per ongeluk drama en ik vind het niet heel leuk dus je hebt er echt saus aan mij
Wat vind je van de creativiteit van de opdrachten/docent?
Ik zou graag meer erachter willen komen waar ik goed en minder goed in ben. Dat je daar aan kan werken als je dat wilt. Ik weet zelf niet waar ik wel en goed in ben bij drama en zou graag meet reflectie en zelf groei willen.

Ja, ik heb het idee dat er meer tijd en geld naar tekenen dan drama gaat, vind in niet helemaal fair. Aangezien drama (denk ik) ook een veel lastiger vak ik om les te geven vind ik dat er met aandacht van school naartoe mag, excursies en andere leuke groepsfoto dingen. Het bouwen van ene band is heel belangrijk :)

Ik denk dat alles wel is gezegd.

Er mist misschien (in de onderbouw) nog een stuk uitleg over hoe je goed kan acteren.

Bijlage 10. Uitslag enquête tekenen

- 1) Zet de onderstaande kenmerken van het montessorionderwijs in jouw volgorde van belangrijkheid. Bovenaan de belangrijkste, dan de op één na belangrijkste etc.

Rijlabels	Aantal van nr.1
Zelfstandigheid	13
Persoonlijke ontwikkeling	7
Creativiteit	4
Vertrouwen	1
Leren in de school en leren buiten de school	1
Leren kiezen	1
Eindtotaal	27

Rijlabels	Aantal van nr.2
Vertrouwen	5
Persoonlijke ontwikkeling	5
Zelfstandigheid	5
Creativiteit	4
Leren met je hoofd, hart en handen	3
Leren kiezen	2
Leren van en met elkaar	2
Reflecteren	1
Eindtotaal	27

Rijlabels	Aantal van nr.3
Zelfstandigheid	5
Leren in de school en leren buiten de school	4
Leren van en met elkaar	4
Creativiteit	3
Leren kiezen	3
Persoonlijke ontwikkeling	3
Leren met je hoofd, hart en handen	2
Vertrouwen	2
Reflecteren	1
Eindtotaal	27

Rijlabels	Aantal van nr.4
Creativiteit	5
Leren van en met elkaar	5
Persoonlijke ontwikkeling	4
Vertrouwen	4
Leren met je hoofd, hart en handen	3
Leren in de school en leren buiten de school	2

Maatschappelijke bewustwording	2
Zelfstandigheid	1
Reflecteren	1
Eindtotaal	27

Rijlabels	Aantal van nr.5
Creativiteit	6
Leren van en met elkaar	5
Leren kiezen	4
Vertrouwen	3
Leren met je hoofd, hart en handen	3
Reflecteren	2
Leren in de school en leren buiten de school	2
Zelfstandigheid	1
Persoonlijke ontwikkeling	1
Eindtotaal	27

Rijlabels	Aantal van nr.6
Leren van en met elkaar	5
Maatschappelijke bewustwording	4
Reflecteren	3
Persoonlijke ontwikkeling	3
Leren kiezen	3
Leren met je hoofd, hart en handen	3
Creativiteit	3
Vertrouwen	2
Leren in de school en leren buiten de school	1
Eindtotaal	27

Rijlabels	Aantal van nr.7
Leren kiezen	8
Leren in de school en leren buiten de school	6
Leren met je hoofd, hart en handen	3
Leren van en met elkaar	3
Maatschappelijke bewustwording	2
Vertrouwen	2
Persoonlijke ontwikkeling	2
Reflecteren	1
Eindtotaal	27

Rijlabels	Aantal van nr.8
Leren in de school en leren buiten de school	7
Reflecteren	4
Maatschappelijke bewustwording	4

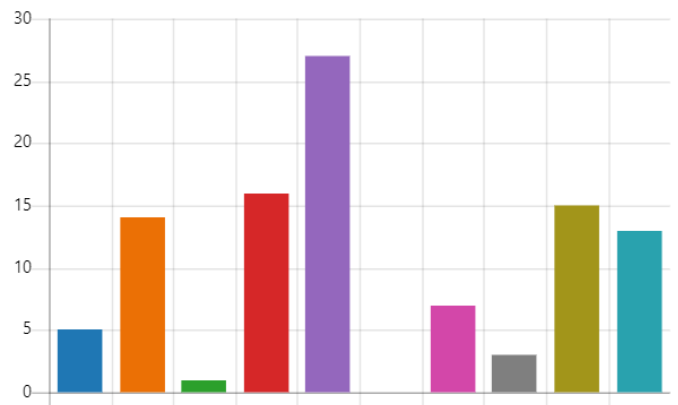
Leren met je hoofd, hart en handen	3
Leren kiezen	3
Vertrouwen	2
Leren van en met elkaar	2
Zelfstandigheid	1
Creativiteit	1
Eindtotaal	27

Rijlabels	Aantal van nr.9
Maatschappelijke bewustwording	9
Reflecteren	7
Vertrouwen	3
Leren met je hoofd, hart en handen	3
Zelfstandigheid	1
Leren kiezen	1
Creativiteit	1
Leren in de school en leren buiten de school	1
Leren van en met elkaar	1
Eindtotaal	27

Rijlabels	Aantal van nr.10
Reflecteren	7
Maatschappelijke bewustwording	6
Leren met je hoofd, hart en handen	4
Vertrouwen	3
Leren in de school en leren buiten de school	3
Leren kiezen	2
Persoonlijke ontwikkeling	2
Eindtotaal	27

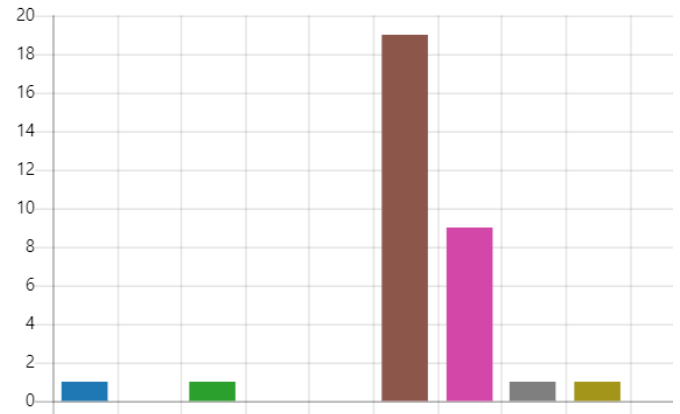
2) Welke van de kenmerken komen naar voren in de lessen tekenen? Klik aan welke (meerdere antwoorden zijn mogelijk).

- Leren kiezen 5
- Leren van en met elkaar 14
- Vertrouwen 1
- Zelfstandigheid 16
- Creativiteit 27
- Maatschappelijke bewustword... 0
- Reflecteren 7
- Leren in de school en leren bu... 3
- Leren met je hoofd, hart en ha... 15
- Persoonlijke ontwikkeling 13

3) Zijn er één of meerdere kenmerken waarvan je niet weet wat ze betekenen? Klik aan welke (meerdere antwoorden zijn mogelijk).

● Leren kiezen	1
● Leren van en met elkaar	0
● Vertrouwen	1
● Zelfstandigheid	0
● Creativiteit	0
● Maatschappelijke bewustword...	19
● Reflecteren	9
● Leren in de school en leren bu...	1
● Leren met je hoofd, hart en ha...	1
● Persoonlijke ontwikkeling	0

Reageer op onderstaande stellingen op een vijfpuntschaal.

1 = (helemaal) niet

2 = meer niet dan wel

3 = even vaak wel als niet

4 = meer wel dan niet

5 = (bijna) altijd

4) De docent tekenen helpt mij in de les om mijn eigen keuzes te maken. 4,33

5) De docent tekenen heeft in de les aandacht voor iedere leerling. 4,23

5) De docent tekenen helpt mij in de les om zelfstandig te worden. 3,93

6) In het tekenlokaal raak ik geïnspireerd door de ruimte om direct zelf aan de slag te gaan. 3,93

7) De docent tekenen geeft mij in de les ruimte om in mijn eigen tempo aan een opdracht te werken. 4,00

8) De docent tekenen geeft mij in de les ruimte om mijn eigen invulling aan een opdracht te geven. 4,44

9) De docent tekenen stimuleert mij in de les om nieuwe manieren van werken uit te proberen 4,44

10) De docent tekenen stimuleert mij om mijn creativiteit te ontwikkelen 4,42

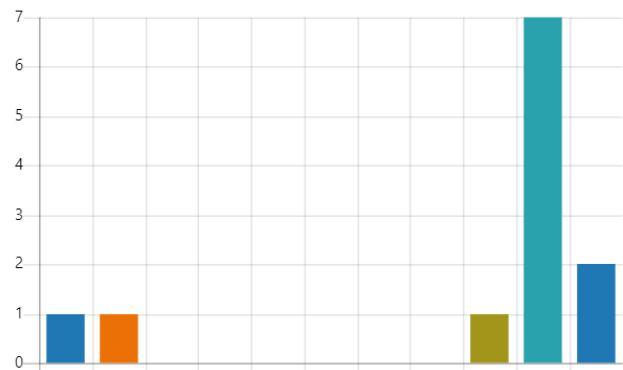
11) De docent tekenen laat ons in de lessen van elkaar leren door naar elkaars werk te kijken 3,70

12) In de lessen tekenen wordt samengewerkt met andere vakken 1,96

13) De docent tekenen helpt mij bij het ontdekken van mijn kwaliteiten en ontwikkelpunten. 3,74

14) Was er een stelling bij waarbij je niet wist wat het antwoord was? Klik aan (meerdere antwoorden zijn mogelijk)

● Stelling 4	1
● Stelling 5	1
● Stelling 6	0
● Stelling 7	0
● Stelling 8	0
● Stelling 9	0
● Stelling 10	0
● Stelling 11	0
● Stelling 12	1
● Stelling 13	7
● Stelling 14	2

15) Wanneer is een tekenles voor jou geslaagd als het gaat om goed montessorionderwijs?

Als je een leuke opdracht krijgt en je zelf mag bepalen hoe je en wanneer je die gaat maken
Als ik lekker creatief heb gewerkt.
als de opdracht heel open en vrij is en dat je heel veel zelf mag kiezen en bedenken
Als je het leuk hebt gehad
Als het leuk en als ik er van genoten heb
Als je iets hebt gemaakt waar je zelf trots op bent en je iets nieuws hebt geleerd
als ik tevreden ben over wat ik zelf heb bereikt
Als ik kan doen wat ik wil maar er wel van leer en dat is hier wel
Als je zelf aan de slag kon en zelf bedenken wat je wil doen.
wanneer ik zelf de tekening mooi vind, en de docent ook
wanneer ik het zelf trots ben op mijn resultaat
Dat je zelfstandig je tekenopdracht kan maken
weet ik niet.
docent kan tekenen of voorbeelden geven en het moet ook leuk zijn
Als er niet veel wordt uitgelegd zodat je zelf aan de slag kunt
als je tijd hebt gehad om zelf te werken
als ik blij ben met het eind product en hoe ik dat heb gedaan
als ik heb geleerd en het in de tekening heb verwerkt
Als ik nieuwe technieken heb geleerd
als je met hulp van leerlingen/leraren een mooie tekening maakt
als ik een mooie tekening heb gemaakt
als we een opdracht krijgen waar we zelf verandering aan mogen brengen
als je zelfstandig mag werken
ik vind de lessen zo wel goed gaan

Als ik veel aan mijn tekening hebben kunnen doen en een goed resultaat heb.

Als ik iets moois heb gemaakt en er wat van geleerd heb.
--

16) Is er nog iets wat je wilt toevoegen aan deze vragenlijst over in de tekenlessen dat nog niet aan bod is gekomen?

Het is heel gezellig altijd

het is helemaal goed

nee niet echt, alleen dat het soms moeilijk kan zijn met het tekenen thuis
--